

Univerza
v Ljubljani

Fakulteta
*za gradbeništvo
in geodezijo*

Jamova cesta 2
1000 Ljubljana, Slovenija
<http://www3.fgg.uni-lj.si/>

DRUGG – Digitalni repozitorij UL FGG
<http://drugg.fgg.uni-lj.si/>

To je izvirna različica zaključnega dela.

Prosimo, da se pri navajanju sklicujete na bibliografske podatke, kot je navedeno:

Gorjup, R., 2016. Vrednotenje položaja medobčinskega središča v občinskih prostorskih načrtih. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo. (mentor Černe, A.): 105 str.

Datum arhiviranja: 26-09-2016

University
of Ljubljana

Faculty of
*Civil and Geodetic
Engineering*

Jamova cesta 2
SI – 1000 Ljubljana, Slovenia
<http://www3.fgg.uni-lj.si/en/>

DRUGG – The Digital Repository
<http://drugg.fgg.uni-lj.si/>

This is original version of final thesis.

When citing, please refer to the publisher's bibliographic information as follows:

Gorjup, R., 2016. Vrednotenje položaja medobčinskega središča v občinskih prostorskih načrtih. M.Sc. Thesis. Ljubljana, University of Ljubljana, Faculty of civil and geodetic engineering. (supervisor Černe, A.): 105 pp.

Archiving Date: 26-09-2016

Univerza
v Ljubljani

Fakulteta za
*gradbeništvo in
geodezijo*

Jamova 2
1000 Ljubljana, Slovenija
telefon (01) 47 68 500
faks (01) 42 50 681
fgg@fgg.uni-lj.si

**INTERDISCIPLINARNI
PODIPLOMSKI ŠTUDIJSKI
PROGRAM PROSTORSKEGA
IN URBANISTIČNEGA
PLANIRANJA
SMER PROSTORSKO
PLANIRANJE**

Kandidatka:

RENATA GORJUP

**VREDNOTENJE POLOŽAJA MEDOBČINSKEGA
SREDIŠČA V OBČINSKIH PROSTORSKIH NAČRTIH**

Diplomska naloga št.: 92/IP

**EVALUATION OF POSITION OF INTERMUNICIPAL
CENTRE IN MUNICIPAL SPATIAL PLANS**

Graduation thesis No.: 92/IP

Mentor:

prof. dr. Andrej Černe

Ljubljana, 20. 09. 2016

Ta stran je namenoma prazna

Stran za popravke, Errata

Stran z napako**Vrstica z napako****Namesto****Naj bo**

IZJAVE

Spodaj podpisana študentka Renata Gorjup, vpisna številka 26043006, avtorica pisnega zaključnega dela študija z naslovom: »Vrednotenje položaja medobčinskega središča v občinskih prostorskih načrtih«

IZJAVLJAM

1. Obkrožite eno od variant a) ali b)

a) da je pisno zaključno delo študija rezultat mojega samostojnega dela;
--

b) da je pisno zaključno delo študija rezultat lastnega dela več kandidatov in izpolnjuje pogoje, ki jih Statut UL določa za skupna zaključna dela študija ter je v zahtevanem deležu rezultat mojega samostojnega dela;

2. da je tiskana oblika pisnega zaključnega dela študija istovetna elektronski obliki pisnega zaključnega dela študija;

3. da sem pridobila vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v pisnem zaključnem delu študija in jih v pisnem zaključnem delu študija jasno označila;

4. da sem pri pripravi pisnega za ključnega dela študija ravnala v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobila soglasje etične komisije;

5. soglašam, da se elektronska oblika pisnega zaključnega dela študija uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;

6. da na UL neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve avtorskega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja pisnega zaključnega dela študija na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija UL;

7. da dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v pisnem zaključnem delu študija in tej izjavi, skupaj z objavo pisnega zaključnega dela študija.

V: Ljubljani

Podpis:

Datum: 20. september 2016

BIBLIOGRAFSKO - DOKUMENTACIJSKA STRAN IN IZVLEČEK

UDK:	332.144:352:711.1(497.4)(043)
Avtor:	Renata Gorjup, univ. dipl. geog., prof. soc.
Mentor:	red. prof. dr. Andrej Černe
Naslov:	Vrednotenje položaja medobčinskega središča v občinskih prostorskih načrtih
Tip dokumenta:	magistrsko delo - IPŠPUP
Obseg in oprema:	105 str., 22 pregl., 38 sl., 8 pril.
Ključne besede:	medobčinsko središče, urbani sistem, položaj, prometna dostopnost, regionalni razvoj, prostorski razvojni potencial, regionalna struktura, kazalniki, Conspace, vrednotenje

Izvleček

V magistrskem delu je obravnavan položaj nekaterih medobčinskih središč v Sloveniji. Metodološki pristop temelji na primerjavi podatkov in vrednotenju po dveh sklopih kazalnikov, ki so bili oblikovani v okviru evropskega projekta Conspace. Sklopa sestavljajo kazalniki za merjenje regionalnega razvoja in oceno stanja prostorskih struktur ter kazalniki za ugotavljanje in merjenje prostorskih potencialov. Na podlagi hipoteze, da je položaj medobčinskega središča v urbanem sistemu v tesni povezanosti s prometno dostopnostjo, ki tudi ob zmanjševanju pomena fizične razdalje ostaja eden poglobitvenih razvojnih dejavnikov funkcionalnih območij, so bili v nalogi raziskani vsi pomembni elementi regionalnega razvoja in prostorsko razvojnih potencialov. Dosežene vrednosti trinajstih proučevanih medobčinskih središč po posameznih kazalnikih so bile ovrednotene s točkami, ki so določile vrstni red središč. Po združitvi rezultatov in končnim vrstnim redom smo izpeljali še vrednotenje položaja medobčinskih središč z vidika prometne dostopnosti. Rezultati raziskave so pokazali, da se lega v prometnem omrežju ujema s kategorijami središč na podlagi raziskave po 51 kazalnikih: razvojno najbolj dinamična središča imajo najbolj ugodno dostopnost in najbolj ugodno prometno lego glede na ostala primerjana središča. Ta naselja bodo (lahko / verjetno) tudi v bodoče nosilci razvoja in krepitve svoje vloge v regiji. Središča, ki bodo znala izkoriščati dobro prometno lego in povezanost z drugimi naselji ter regijo, ki bodo skrbela za ustrezno demografsko in socioekonomsko strukturo in promovirala zdravo naravno in bogato kulturno okolje, bodo lahko uspešneje konkurirala z drugimi središči podobnega ranga. S tem bodo svojim prebivalcem omogočala višjo stopnjo blaginje in postajala vse bolj privlačna za življenje in delo.

BIBLIOGRAPHIC - DOCUMENTALISTIC INFORMATION AND ABSTRACT

UDC: 332.144:352:711.1(497.4)(043)
Author: Renata Gorjup, univ. dipl. geog., prof. soc.
Supervisor: red. prof. dr. Andrej Černe
Title: Evaluation of position of intermunicipal centres in municipal spatial plans
Document type: M. Sc. Thesis
Scope and tools: 105 p., 22 tab., 38 fig., 8 ann.
Keywords: intermunicipal centre, urban system, position, transport accessibility, regional development, spatial development potential, regional structure, indicators, Conspace, evaluation

Abstract

The main focus in my thesis is given to the position and influence of certain inter-municipal centers in Slovenia. The methodological approach is based on a comparison of data and evaluation of the two sets of indicators that have been developed within the framework of the European project Conspace. The set consists of indicators measuring regional development and assessment of spatial structures and indicators for the identification and measurement of spatial potentials. Based on the hypothesis that the position of inter-municipal center in the urban system is closely connected to the transport accessibility, which remains one of the main factors of development of functional areas despite lacking importance of physical distances, in the paper all the important elements of regional development and spatial development potentials were studied. The values achieved for thirteen intermunicipal centers were evaluated with points, which determines the order of the centers. After merging the obtained results and ranking further evaluation of the situation of inter-municipal centers in terms of transport accessibility was carried out. The results showed that the position of centres in the transport network match the final categories according to 51 indicators: the development of the most dynamic centers have the most favorable access and the most favorable transport position relative to the other compared centers. These centres will (may / probably) be the future bearers of development and strengthening of its role in the region. Center that will be able to exploit the good traffic location and links with other settlements and the region, which will promote an adequate demographic and socio-economic structure, and those who strive and promote healthy natural and rich cultural environment, will be able to successfully compete with other centers of similar rank. This will allow people a higher level of prosperity and become increasingly attractive to live and work.

ZAHVALA

Za podporo in pomoč v času nastajanja magistrskega dela se iskreno zahvaljujem mentorju red. prof. dr. Andrej Černe za vse nasvete in strokovno pomoč.

Največja zahvala gre moji družini, ki me je vseskozi spodbujala, bodrila in verjela vame.

Najlepša hvala tudi vsem prijateljem in ostalim, ki ste me podpirali pri mojem delu.

KAZALO VSEBINE

IZJAVE	III
BIBLIOGRAFSKO - DOKUMENTACIJSKA STRAN IN IZVLEČEK	IV
BIBLIOGRAPHIC - DOCUMENTALISTIC INFORMATION AND ABSTRACT	V
ZAHVALA	VI
1 UVOD.....	1
1.1 Opredelitev temeljnih pojmov	5
1.2 Namen naloge.....	7
1.3 Cilji	8
1.4 Delovna hipoteza.....	9
1.5 Metodološki pristop	13
1.6 Pričakovani rezultati.....	18
1.7 Struktura naloge.....	19
2 PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV CENTRALNIH NASELIJ, MEST IN URBANEGA SISTEMA.....	20
2.1 Problematika opredeljevanja mest in mestnih naselij	20
2.2 Domače raziskave centralnih naselij.....	34
2.3 Tuja dela.....	48
3 POMEMBNEJŠA IZHODIŠČA S PODROČJA RAZVOJA, NAČRTOVANJA IN USMERJANJA URBANEGA SISTEMA.....	54
3.1 Trajnostni razvoj.....	56
3.2 Policentrizem.....	57
3.3 Mednarodni in drugi pomembni dokumenti	58
3.3.1 Evropske prostorske razvojne perspektive	59
3.3.2 Vodilna načela za trajnostni prostorski razvoj evropske celine	60
3.4 Sistem poselitve v prostorskih dokumentih Slovenije	60
3.5 Stanje in razvojne težnje.....	63
4 POLOŽAJ MEDOBČINSKIH SREDIŠČ V SLOVENIJI	71
4.1 Vloga medobčinskih središč	71
4.2 Izbor meril in kazalnikov	77
4.2.1 Kazalniki spremljanja regionalnega razvoja.....	78
4.2.2 Kazalniki za merjenje prostorskega potenciala.....	82
5 VREDNOTENJE	86
5.1 Primerjalna analiza stanja regionalnih struktur in regionalnega razvoja	86
5.2 Primerjalna analiza prostorsko razvojnih potencialov	88
5.3 Kategorizacija glede na končni vrstni red.....	91
5.4 Položaj MS glede na prometno dostopnost	93

6	SKLEPNE UGOTOVITVE IN RAZPRAVA.....	96
7	VIRI.....	100

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Razvoj prebivalstva proučevanih MS od 1869 do 1971 (povzeto in prirejeno po Vrišer, 1974).....	22
Preglednica 2: Pregled različnih definicij "mesta" v Sloveniji (povzeto in prirejeno po Espon Town, 2013 in Drozg, 1999)	25
Preglednica 3: Opredeljevanje mest in mestnih naselij - pregled po MS	33
Preglednica 4: Skupine naselij v Sloveniji glede na število in delež prebivalcev leta 2002 in 2014 (povzeto in dopolnjeno po Kušar, 2013 in Poročilo o prostorskem razvoju, 2015)	43
Preglednica 5: Centralna naselja v Sloveniji leta 1987, 1994 in 2005 (povzeto po Espon Town, 2013)	43
Preglednica 6: Skupne poteze in razlike pri opredeljevanju središč	48
Preglednica 7: Koeficienti razvitosti občin in deleži sofinanciranja občinskih investicij za leti 2016 in 2017	69
Preglednica 8: Manjkajoče in načrtovane funkcije	73
Preglednica 9: Delovno aktivni po skupinah dejavnosti, po kraju dela, 31. 12. 2014 (SURS).....	75
Preglednica 10: Delovno aktivni po kraju bivanja, 21. 12. 2014 (SURS).....	75
Preglednica 11: Skupni pregled delovno aktivnih po kraju bivanja in kraju dela ter število delovnih mest v MS, 31. 12. 2014 (SURS).....	75
Preglednica 12: 104 kazalniki za spremljanje regionalnega razvoja iz projekta Conspace (povzeto po Černe in Kušar, 2010).....	79
Preglednica 13: Pregled zamenjav kazalnikov v kslopu za spremljanje regionalnega razvoja	80
Preglednica 14: Kazalniki za merjenje prostorskih potencialov (povzeto po Černe in Kušar, 2010)	83
Preglednica 15: Pregled in obrazložitev zamenjav ali izločitev posameznih kazalnikov v sklopu kazalnikov za merjenje prostorskega potenciala	84
Preglednica 16: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev glede na kazalnike stanja regionalnih struktur - spremljanje regionalnega razvoja	86
Preglednica 17: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev po najpomembnejših treh skupinah kazalnikov za spremljanje regionalnega razvoja	87
Preglednica 18: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev glede na kazalnike prostorskih potencialov	89
Preglednica 19: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev po najpomembnejših treh skupinah kazalnikov prostorskih potencialov.....	90

Preglednica 20: Zbirni rezultati po najpomembnejših šestih skupinah izmed vseh kazalnikov	90
Preglednica 21: Skupni zbirni pregled doseženih uvrstitev in končni rezultat stanja regionalnih struktur in potencialov	91
Preglednica 22: Kategorije MS glede na povprečen dostopni čas	94

KAZALO SLIK

Slika 1: Slovenski interesi v mednarodnem povezovanju (SPRS, 2004: 19).....	2
Slika 2: Urbanizacija Slovenije leta 1996 (Ravbar, 2004: 102)	3
Slika 3: Indeks staranja po občinah, 1. 1. 2014 (SURs).....	4
Slika 4: Zasnova policentričnega sistema in razvoja mestnih območij (SPRS, 2004: 24) s prikazom lege proučevanih medobčinskih središč (rumeno zeleni krogi)	10
Slika 5: Poprečni dostopni časi z lokacij stavb s hišno številko in vsaj enim prebivalcem s stalnim prebivališčem do najbližjega priključka na avtocesto oziroma hitro cesto po občinah konec leta 2013 (Drobne, 2014: 11). Op.: temnejše barve prikazujejo območja, ki so časovno bolj oddaljena, in obratno).....	11
Slika 6: Karta zasnove prometnih povezav (SPRS, 2004: 26).....	13
Slika 7: Območje sodelovanja v projektu Conspace (Conspace Perspective, 2006: 67).....	14
Slika 8: Urbano omrežje in centralna naselja v Sloveniji in sosednjih pokrajinah leta 1966 (Vrišer, 1974: 41)	22
Slika 9: Razvoj prebivalstva proučevanih MS od 1869 do 1971 (prirejeno po Vrišer, 1974; lastni prikaz).....	23
Slika 10: Mestna naselja in naselja mestnih območij (156) v Sloveniji glede na različne kriterije opredelitve, 1. 1. 2003 (Pavlin et al., 2004: 33).....	26
Slika 11: Merila, kazalniki in njihove mejne vrednosti za opredeljevanje majhnih mest v Sloveniji (Prosen et al., 2007, povzeto po Prosen et al., 2008: 12).....	27
Slika 12: Majhna mesta v Sloveniji (Prosen et al., 2007, povzeto po Prosen et al., 2008: 31)	28
Slika 13: Sintezni prikaz in primerjava rezultatov raziskave z opredelitvijo urbanih središč v SPRS (2004) in lokalnimi zaposlitvenimi sistemi (Repus, 2007) (Prosen et al., 2008: 70).....	29
Slika 14: Tipi mikroregionalnih središč glede na teritorialno ureditev (avtonomno, povezano, aglomerirano) v Sloveniji leta 2001 (Espon Town, 2013: 47)	31
Slika 15: Nekatere splošno sprejete razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom (Hugo, Champion in Lattes, 2003, cit. po Pelc, 2015: 32)	32
Slika 16: Shema razporeditve centralnih naselij in njihovih vplivnih območij (Kokole, 1971: 132)	35
Slika 17: Vplivna območja mikroregionalnih središč v Sloveniji leta 1989 (Vrišer, 1990: 248)	36
Slika 18: Možni kriteriji za oblikovanje hierarhije naselij in mestnih funkcij v omrežju naselij - nedokončan predlog (Ravbar et al., 2000: 100)	39
Slika 19: Mikroregionalna središča in njihova vplivna območja leta 1999 (Cigale, 2002: 52)	40

Slika 20: Centralna naselja v Sloveniji leta 2005 (Benkovič Krašovec, 2005, povzeto po Černe, 2010: 90).....	41
Slika 21: Izbrani kazalniki za določitev stopnje razvojne ogroženosti in potencialov slovenskih občin (Ravbar, 2014: 39).....	45
Slika 22: Tipologija občin glede na razvojni potencial (Ravbar, 2014: 46).....	46
Slika 23: Tipologija lokalnih zaposlitvenih sistemov v Sloveniji (Repus, 2007: 84).....	50
Slika 24: Od funkcij malih in srednje velikih mest do njihove tipologije: dinamični trendi, nazadovanje ali razvojni potencial kot možna tipologija njihovih entitet (Espon 1.4.1, 2006: 135)	52
Slika 25: Primer seznama sodobnih lokacijskih faktorjev iz evropskega prostora: lociranje novih raziskovalnih in razvojnih centrov (The magazine of..., 2015).....	55
Slika 26: Primer seznama sodobnih lokacijskih faktorjev za umeščanje novih poslovnih objektov iz severnoameriškega prostora (New Vision, 2015)	55
Slika 27: Povezanost prebivalstva, gospodarskih aktivnosti in infrastrukture s strukturo in rabo prostora (Perspectives of Spatial Development in Germany, 2006: 10).....	56
Slika 28: Shema trajnostnega razvoja s konceptom treh E-jev (Ecconomy, Environment, (Social) Equity: varovanje okolja in naravnih virov, ekonomska blaginja in kontinuiteta, družbena blaginja in enakost) (The California Student..., 2016)	57
Slika 29: Indeks policentrizma v 26 evropskih državah (od temno zelene - najnižji, do rdeče - najvišji indeks) (Espon 1.1.1, 2005: 7).....	58
Slika 30: Primer obsega vplivnega območja dnevni migracij delovno aktivnih v letu 2014 na primeru Vrhnik in Metlike kot zaposlitvenih središč (SURs); Op.: relevantna so izvorna območja / občine delovne sile, obarvane z rdečo do vključno oranžno barvo (vključuje 2 ali več delovnih migrantov)	65
Slika 31: Regionalne razlike na podlagi kazalnika BDP na prebivalca v letu 2015 (Poročilo o razvoju, 2015: 163)	67
Slika 32: Delovna mobilnost med slovenskimi občinami (IPoP, 2012)	74
Slika 33: Gostota cestnega javnega omrežja (km na km ²) po občinah MS leta 2001 in 2011 (SURs)	82
Slika 34: Razporeditev stavbnih zemljišč v OPN Trebnje z razvejano poselitveno mrežo s številnimi vasi in zaselki (Strokovne podlage za OPN Trebnje)	85
Slika 35: Shematski prikaz koncentracije prebivalstva po naseljih v občini Cerklje (Strokovne podlage za OPN Cerklje).....	85
Slika 36: Kategorije MS glede na položaj in njihova lega v prostoru - lastni prikaz	88
Slika 37: Učinkovitost regionalne prostorske strukture / položaj in obseg prostorskih potencialov - lastni prikaz.....	91

Slika 38: MS na poti k ciljem SPRS – lastni prikaz 92

LIST OF TABLES

Table 1: Number of population of discussed intermunicipal centers from 1869 to 1971 (summarized and adapted according to Vrišer, 1974)	22
Table 2: Overview of different definitions of "town" in Slovenia (summarized and adapted from Espon Town, 2013 and Drozg, 1999)	25
Table 3: Identifying urban settlements and settlements in urban areas - overview of intermunicipal centres	33
Table 4: Groups of settlements according to number and share of population in 2002 and 2014 (summarized, adapted and supplemented according to Kušar, 2013 and Report on Spatial Development, 2015).....	43
Table 5: Central places in Slovenia in 1987, 1994 and 2005 (adapted from Espon Town, 2013)	43
Table 6: Common features and differences in defining central settlements.....	48
Table 7: Development coefficient of municipalities and share of co-financing of communal investments in 2016 and 2017	69
Table 8: Existing and missing functions.....	73
Table 9: Persons in employment by groups of activities, place of work, 31. 12. 2014 (SORS)	75
Table 10: Persons in employment, place of living, 31. 12. 2014 (SORS)	75
Table 11: Synthesis overview of persons in employment by place of living and place of work with number of working places in intermunicipal centres, 31. 12. 2014 (SORS)	75
Table 12: 104 indicators for measuring regional development from the Conspace project (adapted from Černe and Kušar, 2010)	79
Table 13: Overview of changes of indicators in group for monitoring regional development .	80
Table 14: Indicators for measuring spatial potentials from Conspace project (adapted from Černa and Kušar, 2010).....	83
Table 15: Overview and explanation of changes or eliminations of certain indicators for measuring spatial potentials.....	84
Table 16: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of indicators for measuring regional structure – monitoring regional development.....	86
Table 17: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of three most relevant groups of indicators for measuring regional structures and monitoring regional development	87
Table 18: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of indicators for measuring spatial potential	89
Table 19: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of three most relevant	

groups of indicators for measuring spatial potential.....	90
Table 20: Synthesis overview according to six most relevant groups of indicators out of total 90	
Table 21: Synthesis overview of reached ranking and final results in terms of spatial structure and potentials for future regional development.....	91
Table 22: Categories of studied intermunicipal centres according to average accessibility time	94

LIST OF FIGURES

Figure 1: Slovene interests in international links (SPRS, 2004: 19).....	2
Figure 2: Urbanization in Slovenia in 1996 (Ravbar, 2004: 102).....	3
Figure 3: Ageing index, municipalities, 1. 1. 2014 (SORS)	4
Figure 4: Concept of polycentric system and development of urban regions (SPRS, 2004: 24) with locations of discussed intermunicipal centres (yellow green circles)	10
Figure 5: Average accessibility time from building with house number and at least one person with domicile to nearest access to highway or express way at the end of 2013 (Drobne, 2014: 11).....	11
Figure 6: Concept of transport connections (SPRS, 2004: 26)	13
Figure 7: Partner countries in Conspace project (Conspace Perspective, 2006: 67)	14
Figure 8: Urban network and central places in Slovenia and neighboring regions in 1966 (Vrišer, 1974: 41)	22
Figure 9: Number of population of discussed intermunicipal centres from 1869 to 1971 (adapted from Vrišer, 1974; own presentation).....	23
Figure 10: Urban centres and places in urban areas (156) in Slovenia according to different criteria of identification, 1. 1. 2003 (Pavlin et al., 2004: 33)	26
Figure 11: Criteria, indicators and their limit scores for identifying small towns in Slovenia (Prosen et al., 2007, adapted from Prosen et al., 2008: 12)	27
Figure 12: Small towns in Slovenia (Prosen et al., 2007, adapted from Prosen et al., 2008: 31)	28
Figure 13: Synthesis presentation and comparison of results of the study on definition of urban centres in SPRS (2004) and local labour systems (Repus, 2007) (Prosen et al., 2008: 70)	29
Figure 14: Types of micro regional centres according to territorial arrangements (autonomous, networked, agglomerated) in Slovenia in 2001 (Espon Town, 2013: 47).....	31
Figure 15: Some widely accepted differences between urban and rural population (Hugo, Champion in Lattes, 2003, quoted from Pelc, 2015: 32).....	32
Figure 16: Scheme of central places and their spheres of influence (Kokole, 1971: 132).....	35
Figure 17: Microregional centres and their spheres of influence in 1989 (Vrišer, 1990: 248)	36
Figure 18: Possible criteria for determination of settlement hierarchy and urban functions in settlement network - unfinished proposal (Ravbar et al., 2000: 100).....	39
Figure 19: Microregional centres and their spheres of influence in 1999 (Cigale, 2002: 52)	40
Figure 20: Central places in Slovenia in 2005 (Benkovič Krašovec, 2005; adapted from	

Černe, 2010: 90).....	41
Figure 21: Chosen indicators for identifying degrees of development threats and potencialos of Slovene municipalities (Ravbar, 2014: 39)	45
Figure 22: Typology of municipalities according to development potencial (Ravbar, 2014: 46)	46
Figure 23: Typology by local labour systems in Slovenia (Repus, 2007: 84)	50
Figure 24: From SMESTO's functions to SMESTO's typology: dynamic trends, decline or growing potential for a possible typology of SMESTO entities (Espón 1.4.1, 2006: 135)	52
Figure 25: An example of modern location factors from Europe: choosing the loaction for new research and development centres (The magazine of..., 2015).....	55
Figure 26: An example of modern location factors for new business facilities (New Vision, 2015)	55
Figure 27: Connection between population, economy (jobs), infrastructure and their influence on land use and spatial structure (Perspectives of Spatial Development in Germany, 2006: 10)	56
Figure 28: The Three E's of Sustainability Concept (The California Student..., 2016)	57
Figure 29: Policentricity index in 26 European countries (from dark green – the lowest, to red – the highest index) (Espón 1.1.1, 2005: 7).....	58
Figure 30: Extent of influence sphere of daily commuters to work in 2014 - case of Vrhnika and Metlika as employment centres(SORS); relevant are places of origin / municipalities with labour source, coloured with red to orange – meaning 2 or more workers).....	65
Figure 31: Regional disparities on the basis of indicator of GDP per capita in 2015 (Development Report 2015: 163).....	67
Figure 32: Working mobility between slovene municipalities (IPoP, 2012).....	74
Figure 33: Density of public road network (km / km ²) in municipalities in 2001 and 2011 (SORS).....	82
Figure 34: Distribution of construction land in Spatial plan of Municipality Trebnje showing widely spread settlement network with numerous villages and hamlets (Groundwork for Spatial plan of Municipality Trebnje).....	85
Figure 35: Schematic presentation of concentration of population in settlements in municipality Cerklno (Groundwork for Spatial plan of Municipality Cerklno).....	85
Figure 36: Categorization of intermunicipal centres according to position and their location – own presentation	88
Figure 37: Efficiency of regional spatial structure / position and extent of spatial potencial – own presentation	91
Figure 38: Centres of intermunicipal importance on their way towards goals of SPRS – own presentation.....	92

SEZNAM PRILOG

- Priloga A: NEKAJ OSNOVNIH PODATKOV O TRINAJSTIH PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČIH, PO ABECEDNEM REDU
- Priloga B: SINTEZNI PREGLED DOSEŽENIH STOPENJ CENTRALNOSTI PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČ NA PODLAGI RAZLIČNIH OPREDELITEV
- Priloga C: PREGLED METODOLOŠKIH PRISTOPOV SLOVENSКИH AVTORJEV K UGOTAVLJANJU IN OPREDELJEVANJU CENTRALNOSTI IN URBANOSTI
- Priloga D: SINTEZNI PREGLED OBSTOJEČIH FUNKCIJ V MEDOBČINSKIH SREDIŠČIH PO TIPU IN RANGU
- Priloga E: PROMETNA DOSTOPNOST PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČ DO LJUBLJANE IN NAJBЛИŽJEGA REGIONALNEGA SREDIŠČA OZIROMA DRUGEGA NAJBЛИŽJEGA SREDIŠČE VIŠJE STOPNJE, V MINUTAH
- Priloga F: REZULTATI IN VREDNOSTI KAZALNIKOV ZA SPREMLJANJE REGIONALNEGA RAZVOJA IN OCENO REGIONALNE STRUKTURE
- Priloga G: REZULTATI IN VREDNOSTI KAZALNIKOV ZA MERJENJE PROSTORSKIH POTENCIALOV
- Priloga H: KATEGORIJE MEDOBČINSKIH SREDIŠČ - SINTEZNA KARTA

KRATICE

MS	Medobčinsko središče
SPRS	Strategija prostorskega razvoja Slovenije
EU	Evropska unija
OPN	Občinski prostorski načrt
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
SORS	Statistical Office of Republic of Slovenia
ESDP	European Spatial Development Perspectives - Evropske prostorsko razvojne perspektive
JPP	Javni potniški promet

»Consult not your fears, but your hopes and your dreams. Think not about your frustrations, but about your unfulfilled potential. Concern yourself not with what you tried and failed in, but with what it is still possible for you to do.«

Papež Janez XXIII

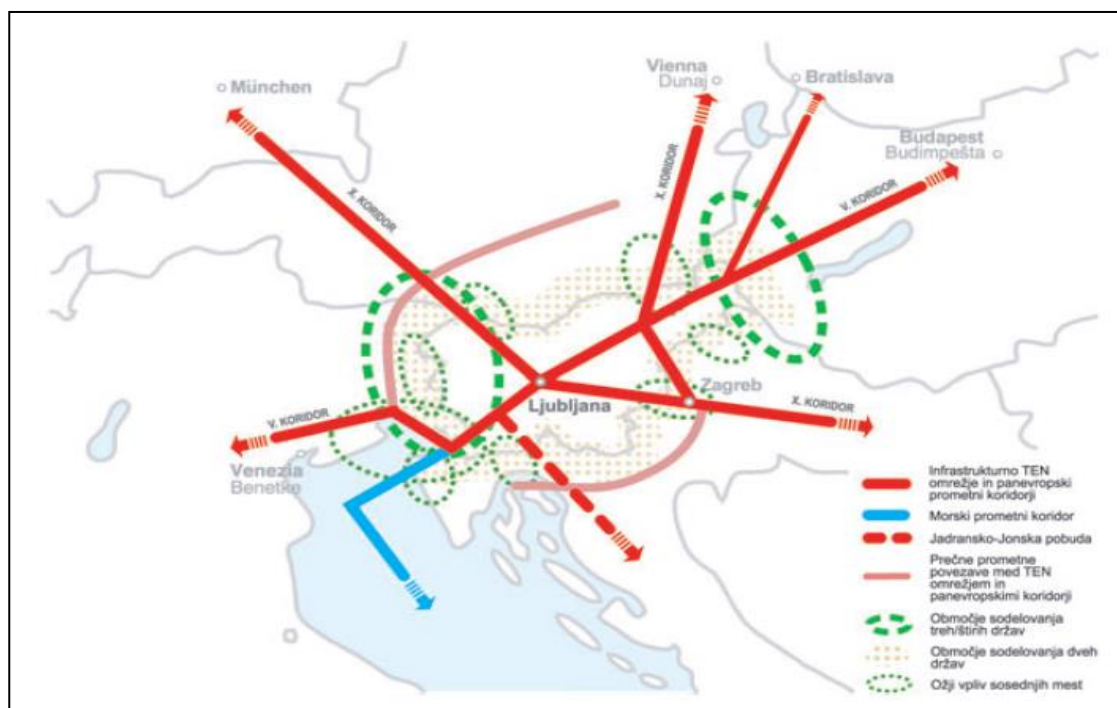
1 UVOD

Značilnost Slovenije je veliko število razpršenih naselij, kar je v osnovi odraz naravnih razmer (na 100 km² pride okoli 30 naselij). Večina, preko 60% vseh naselij, je majhnih in štejejo manj kot 500 prebivalcev, v njih pa prebiva okoli tretjina vseh prebivalcev. Večjih naselij s številom prebivalcev preko 10000 je le 16, v njih pa prebiva okoli tretjina slovenskega prebivalstva. Glavna središča so se razvila ob prvi železnici v 19. stoletju, zlasti po drugi svetovni vojni pa so z intenzivno industrializacijo postala ogrodje policentričnega razvoja. Z uradno politiko kasneje določen policentričen razvoj naselbinskega sistema in **procesi deagrarnizacije, industrializacije ter centralizacije so rezultirali v neenakomerni poselitvi Slovenije**: šestina države ima nadpovprečno gostoto prebivalstva, kjer živi štiri petine prebivalcev. Gre za območja pod 400 metrov nadmorske višine in v območju okoli večjih mest v ravninah in ob obali jadranskega morja - **ta naselja se tudi najhitreje razvijajo**. **Suburbanizacija** zajema okoli tretjino površja Slovenije, medtem ko **območja depopulacije** oziroma praznjenja naselij zajemajo skoraj polovico njenega ozemlja. Delež zaposlenih v primarnih dejavnostih, pretežno kmetijstvu, je zelo nizek (4%); je pa tudi stopnja urbanizacije nizka, okoli 50%. To kaže na to, da so tudi skoraj vsa mala naselja na podeželju urbanizirana in pretežno namenjena bivanju. Suburbanizacija in periurbanizacija sta možna samo na območjih z razvito prometno infrastrukturo, ki povezuje naselja s pomembnimi zaposlitvenimi centri (povzeto po Kušar, 2013).

»Razpršenost poselitve in nizka stopnja urbanizacije sta posledica naravnih pogojev, zgodovinskega razvoja ozemlja države, načrtnega spodbujanja razvoja policentričnega urbanega sistema ter tudi želje prebivalcev po življenju v bolj naravnem okolju« (Poročilo o prostorskem razvoju, 2015: 17).

Naselbinski razvoj je ena najpomembnejših sestavin prostorskega načrtovanja in od njega so večinoma odvisni drugi elementi urejanja prostora. Načrtovanje poselitve je v tesni povezavi s primernim omrežjem naselij in urbanih območji kot razvojnimi okolji. Spremembe v urbanih strukturah, prebivalstveni razvoj, spremembe v vlogi in funkciji podeželskih območij, na področju prometa, dostopnosti do znanja in komunikacij ter naraščajoč pritisk na naravne vire, kulturno in naravno dediščino je le nekaj pomembnih procesov, ki bodo v bodoče pri razvoju poselitve igrali zelo pomembno vlogo (Ravbar, 2000). »Nove oblike organizacije jačajo ekonomsko in socialno vlogo mest v pokrajini, zato prihaja do metropolitanizacije, do intenziviranja vseh vrst povezovanj, skratka do prostorske in socialne prepletenosti med mestnim in medmestnim okoljem« (Ravbar, 2000: 22-23).

Urbani sistem se pod vplivom globalizacijskih teženj in neslutene razvoja na področju komunikacij v svetu, kjer razdalje izgubljajo svoj pomen, neprestano in vedno hitreje spreminja in preoblikuje tradicionalna razmerja in odnose. Mesta kot središča in razvojne točke se medsebojno povezujejo, tvorijo mreže, sodelujejo, tekmujejo; tradicionalnih vezi med središčem in zaledjem v globalnem svetu ni več. V času svetovnih trendov, ki stalno pospešujejo tekmovalnost med velikimi gospodarskimi regijami, posebej med mesti in urbanih regijami, ki so gonilna sila regionalnega razvoja, je **ustrezna (prometna) infrastrukturna opremljenost eden glavnih lokacijskih dejavnikov** (Ravbar, 2004).

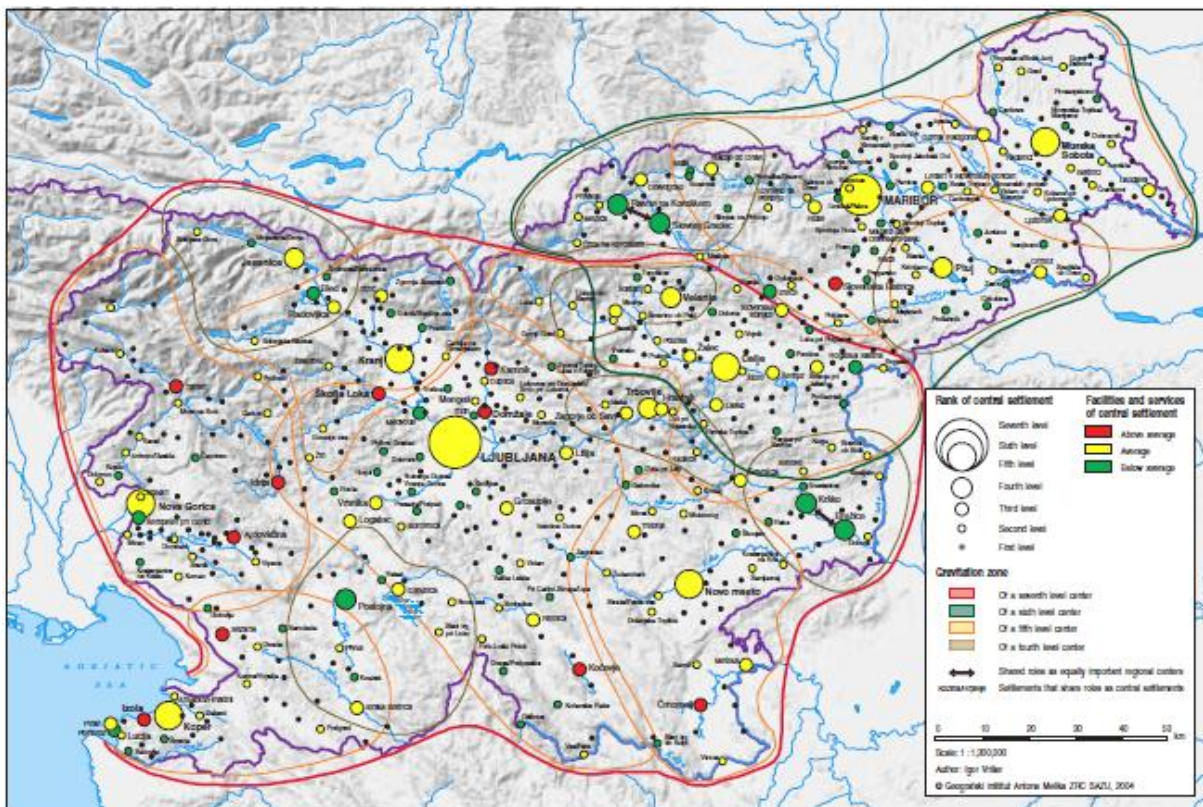

Slika 1: Slovenski interesi v mednarodnem povezovanju (SPRS, 2004: 19)

Figure 1: Slovene interests in international links (SPRS, 2004: 19)

V razmerah svetovne tekmovalnosti se bodo spreminjali položaj, mesto, razvoj in vloga mest, ki so v sistemu poselitve pomembni nosilci javnih funkcij. Ta središča bodo razvijala nove oblike povezovanja, mrež oziroma sodelovanja na področjih gospodarstva, financ, raziskav, izobraževanja, družbe in storitev ter postala jedra razvojnih impulzov. V procesih globalizacije se mreženje običajno pojavlja v smislu fleksibilnosti proizvodnje (oblikovanje tehnoloških parkov), delovne sile (polarizacija in strukturiranje zaposlitvenih središč), mobilnosti kapitala, deregulaciji podedovanih političnih, institucionalnih in davčnih mehanizmov in v spodbujanju enakosti v javni in socialni sferi. Mest kot prostorskega pojava ne moremo več obravnavati ločeno, saj se meje med mesti in podeželjem brišejo, izginjajo, mesta pa se preoblikujejo v enotne mestne regije. Po mnenju Ravbarja **hierarhični urbani sistem počasi zamenjujejo horizontalno načrtovane mreže mest**; glavni značilnosti sedanje in bodoče strukture mest sta polarizacija in specializacija. Vzporedno z gospodarskimi vplivi evropskega prostora izvirajo iz naših mest tudi pomembni kulturni in socialni vzgibi, ki se izražajo skozi dva pomembna kontradiktorna procesa: »rast navzven« na demografskem področju in pri poselitvi s preobrazbo pretežno agrarnih površin v mešane rabe, in »rast navznoter« s spremembami iz dohodkovno ekstenzivnih v dohodkovno intenzivne rabe. Nadaljevanje sedanjih urbanizacijskih teženj je dejstvo; **moderna mesta se počasi spreminjajo iz hierarhično organiziranega sistema naselij v bolj poenoteno mrežo središč / žarišč**. Glavna značilnost urbanih regij je njihova **notranja policentričnost, večjedrnost**, kjer so posamezna središča specializirana glede na svoje lokalne prednosti in notranje potenciale, med njimi pa ni točno določene hierarhije; ta se s časom tudi spreminja. **V mrežo povezani urbani centri so potencialno manj podvrženi nevarnostim kot če so povezani le funkcionalno**. To zadeva tudi slovenska mesta, ki so premajhna in nepovezana v enoten urbani sistem, poleg tega pa so številčna in relativno blizu eden drugega. Ravbar nadalje

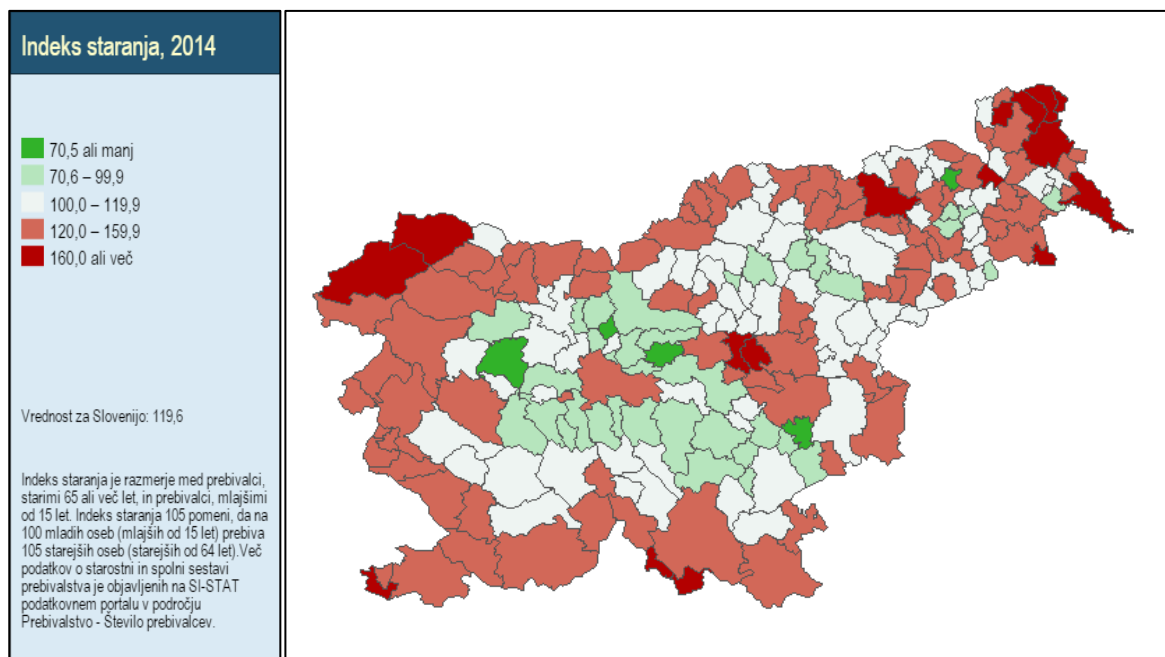
predvideva, da bodo **moderne lokacijski pogoji z aktivacijo sodobnih razvojnih potencialov sprožili nadaljnjo diferenciacijo v stopnjah centralnosti naselij** (Ravbar, 2004).

Slika 2: Urbanizacija Slovenije leta 1996 (Ravbar, 2004: 102)

Figure 2: Urbanization in Slovenia in 1996 (Ravbar, 2004: 102)

Urbanizacija Slovenije je nekje do devetdesetih let prejšnjega stoletja napredovala precej hitro, kasneje pa se je dinamika rasti mest umirila na račun **hitre rasti neposrednih obmestij večjih mest in regionalnih središč**. Nasprotno so v enakem obdobju vsa ostala, pretežno podeželska naselja, prebivalstvo konstantno izgubljala. **Dobra prometna (cestna) dostopnost je predvsem v ravninskih delih ob dolinah večjih rek in v obalnem pasu omogočila oblikovanje obsežnih območij koncentracije prebivalstva**. Upadanje števila prebivalstva pa je potekalo (in še poteka) v višje ležečih območjih predalpskega hribovja, na kraških območjih in drugih hribovitih in gričevnatih delih naših pokrajin (Ravbar, 2007).

Slika 3: Indeks staranja po občinah, 1. 1. 2014 (SUR5)

Figure 3: Ageing index, municipalities, 1. 1. 2014 (SORS)

Leta 2014 so bile nadpovprečno demografsko ogrožene zlasti obmejne občine, nekatera (večja) mesta, odmaknjena in podeželska območja ter (statistično opaženo v zadnjih nekaj letih) nekatere zasavske občine.

Več kot 80% Evropejcev živi glede na izsledke študije o evropskih malih mestih (Ecovast, 2014) v naseljih in mestih z manj kot 50 000 prebivalci. Ta imajo podobno zgodovino, v sodobnosti pa so podvrženi različnim političnim in državnim sistemom in s tem različnim izzivom. **Mala mesta** (urbana po svojem karakterju, vendar v mnogo manjšem merilu kot druga, večja mesta) **so pomemben del hierarhije evropskega poselitvenega sistema.**

Raziskave v okviru projekta Espon Town (2013) so pokazale na **izredno pomembnost srednje velikih in malih mest kot temelja evropskega urbanega sistema, saj igrajo kot sekundarna urbana vozlišča v regiji eno ključnih vlog socialne, teritorialne in gospodarske kohezije.** Njihov položaj v sistemu poselitve je odvisen od specifik gospodarskih funkcij in lokacije glede na regijo in državo. Mala mesta imajo pomembno vlogo v procesu gospodarske in socialne integracije »od spodaj navzgor« in omogočajo procese združevanja funkcij in izboljševanja življenjskega standarda prebivalcev lokalnega podeželskega okolja in v manj poseljenih območjih. **Posebno pomembno vlogo igrajo mala mesta v perifernih odročnih območjih, kjer ni ostalih, zlasti močnejših središč. Pomemben faktor za konkurenčnost teh središč je specializiranost, zlasti na področju turizma, rekreacije, specifičnih dejavnosti in visoke tehnologije.** Specializacija funkcij je osnovni pogoj za integracijo teh središč v različne urbane mreže in / ali konurbacije s sosednjimi mesti, v smislu privlačnosti za razvoj specializiranih storitev. V zaledju večjih in močnejših središč imajo mala mesta posebno vlogo povezovanja bivanjske in oskrbne funkcije s področjem dela ter preprečujejo nekontrolirano širjenje urbane poselitve in suburbanizacijo večjih središč.

Razlogi za izbor proučevanja in primerjavo položaja (in vpliva) medobčinskih središč v Sloveniji izhajajo iz naslednjega:

- v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije zasnovano omrežje medobčinskih središč že na prvi pogled poraja vprašanja o merilih za njihovo opredelitev, saj so si ta središča med seboj izredno raznolika;
- medobčinska središča so opredeljena kot mestna naselja in sodijo v kategorijo malih mest, ki jih je v Sloveniji veliko; njihova pomembnost za socialno, gospodarsko in teritorialno povezanost je bila prepoznana v okviru številnih raziskav;
- sodoben način življenja, povečana mobilnost, odprt evropski prostor in vedno močnejši globalni procesi povzročajo spremembe v delovanju in obnašanju ljudi v času in prostoru; prostorske preobrazbe so intenzivnejše, vedno hitrejše in izražajoč se v novih pojavnih oblikah;
- izvaja se prenova temeljnih prostorskih in razvojnih dokumentov v Sloveniji, kar kliče po analizah in preveritvah uspešnosti dosedanjega izvajanja ukrepov za izpolnjevanje zastavljenih ciljev, z razmislekom o morebitnih spremembah v poselitvenem sistemu;
- stopnja centralnosti poimenovana »medobčinsko središče« pomeni v dosedanjih (slovenskih) raziskavah določeno novost in prvo formalizacijo tega termina.

1.1 Opredelitev temeljnih pojmov

Kot glavna vira za razložitev temeljnih pojmov iz magistrskega dela sta bila uporabljena Geografski terminološki slovar (2005) in Urbanistični terminološki slovar (2015). Pomemben vir je bil še Slovar slovenskega knjižnega jezika – spletna verzija. V dveh primerih smo uporabili razlago pojma iz literature.

- **poselitev:** omrežje naselij v gospodarskem, funkcijskem, fiziognomskem in oblikovnem smislu, pomemben oblikovni element pokrajine;
- **centralno naselje, središče:** naselje z osredotočenimi centralnimi funkcijami, npr. poslovnimi, trgovskimi, prometnimi, obrtnimi, izobraževalnimi, znanstvenimi, kulturnimi, športnimi, zdravstvenimi, upravnimi, ki presegajo potrebe domačega prebivalstva, zato ima naselje svojemu pomenu ustrezno veliko območje privlačnosti;
- **geografski, zemljepisni položaj:** lega kraja ali območja glede na sosedstvo, s katerim se primerja;
- **položaj naselja:** naselje v kakovostnem razmerju do naravnih in po človeku preobrazjenih razmer v določenem okolju, pokrajini;
- **dostopnost v prometnem omrežju:** stopnja dostopnosti posameznih krajev v prometnem omrežju glede na dejansko razdaljo med krajema, več kraji, časovno oddaljenost, pogostost prometnih povezav, ceno prevoza;
- **prometna dostopnost:** časovna ali dejanska oddaljenost določenega naselja od najbližje prometne povezave, prometnega sredstva, zaposlitvenega središča, večjega mesta, izražena v minutah ali km;
- **dostopnost:** dosegljivost neke lokacije, merjena v dolžinskih ali časovnih enotah, npr. do postaj javnega prometa, šol, zdravstvenih ustanov; dosegljivost različnih dejavnosti in storitev, npr. izobraževanja, dela, stanovanj, informacij, interneta; stopnja dostopnosti posameznih krajev v prometnem omrežju glede na dejansko

razdaljo med krajema, več kraji, časovno oddaljenost, pogostost prometnih povezav, ceno prevoza

- **centralne funkcije:** mestne funkcije, povezane s središčnim položajem naselja, ki se razvijajo zlasti zaradi zadovoljevanja potreb prebivalstva iz bolj ali manj obsežnega vplivnega območja naselja, npr. poslovne, finančne, izobraževalne, zdravstvene, kulturne, upravne;
- **urbani sistem:** omrežje mest v določeni pokrajini, državi, ki so v svojih funkcijah medsebojno tesno povezana, prepletana;
- **omrežje centralnih naselij:** celota centralnih naselij različnih hierarhičnih stopenj na določenem območju;
- **policentriem:** doktrina, načrtovalski koncept razvoja na podlagi več središč;
- **gravitacijsko območje:** območje, ki je zaradi ene ali več funkcij, ki jih določeno centralno naselje opravlja za okoliško območje, navezano predvsem ali izključno na to središče;
- **medobčinsko središče, središče medobčinskega pomena:** centralno naselje, ki z javnimi funkcijami, dobrinami in uslugami oskrbuje prebivalstvo v neposrednem zaledju z manj kot 20.000 prebivalci;
kraj z nizko stopnjo centralnosti, manjše prometno vozlišče z oskrbo in storitvami, namenjenimi manjši, navadno naravno ali funkcijsko zaokroženi pokrajini, praviloma sedež nekdanje občine, zdajšnje upravne enote;
- **mikroregionalno središče:** kraj z nizko stopnjo centralnosti;
- **urbano, mestno območje:** mesto z bližnjo urbanizirano okolico, ki se od bolj oddaljenega zaledja razlikuje po neprekinjeni pozidanosti, večji gostoti prebivalcev, nadpovprečni rasti prebivalstva, majhnem deležu kmečkega prebivalstva, velikem številu dnevnih migrantov;
- **urbana, mestna regija:** celotno vplivno območje mesta, centralnega naselja;
vplivno zaledje okrog večjega mesta, ki s satelitskimi mesti in z obmestnimi naselji sestavlja prostorsko celoto, vozlišče različnih funkcij v pokrajini;
- **mesto:** večje naselje, navadno središče širše, lahko tudi podeželske okolice, za katero so značilni mestni način življenja, razčlenjenost na mestne četrti, osredotočenost proizvodnih, trgovskih, poslovnih, upravnih, izobraževalnih, kulturnih, zdravstvenih in drugih ustanov;
- **naselbinski sistem:** urejenost omrežja naselbin v določeni pokrajini, v katerem ima v sklopu vseh naselij posamezno naselje določeno vlogo;
- **lokacijski dejavnik, pogoj:** naravni, gospodarski, socialni, politični, kulturni dejavnik, ki pomembno, odločujoče vpliva na umestitev določenega objekta, npr. veleblagovnice, bolnišnice, industrijskega podjetja, obrata na določeno zemljišče; možnosti, razlogi, zaradi katerih je umestitev industrije ali druge dejavnosti na določeni lokaciji primerna oziroma neprimerna;
- **suburbanizacija:** seljenje prebivalstva, mestnih dejavnosti, ustanov, delovnih mest in širjenje urbanega načina življenja iz mestnih središč v mestno okolico, kar se odraža v številnih novih gradnjah in izraziti preobrazbi naselij na prej bolj ali manj podeželskih območjih, novih spalnih naseljih, močni dnevni migraciji; razseljevanje mestnega prebivalstva v obmestje, na podeželje; dekoncentracija prebivalstva, pri čemer so selitveni tokovi z gosteje naseljenih

- območij usmerjeni proti redkeje naseljenim območjem;
- **konurbacija:** skupek več mest na večjem območju, ki so se zaradi strnjene zazidanosti in velike gostote prebivalstva tako na videz kot funkcionalno med seboj že zrasla, vendar imajo posamezna mesta še vedno lastno upravo; medsebojno povezana skupnost velikega mesta z okoliškimi satelitskimi urbanimi naselji;
 - **funkcijska regija:** ozemlje s temeljno gospodarsko vlogo, ki povezuje proizvodno različna območja v pokrajinsko zaokroženo enoto, navadno navezано na določeno centralno naselje ali pomembno prometnico;
 - **funkcionalna regija:** »...območje z opredeljenim središčem, katerega izbrana lastnost se z oddaljevanjem od središča zmanjšuje. Regijo imenujemo funkcionalna, če med njenim središčem in drugimi deli poteka vsaj ena zvrst prostorske interakcije, ki območje povezuje v funkcionalno celoto. V splošnem je za funkcionalno regijo značilna visoka frekvenca notranjih regionalnih gospodarskih interakcij, kakršne so regionalna trgovina dobrin in storitev, delovna mobilnost in nakupovanje« (Drobne et al., 2011: 496; povzeto po Johansson, 1998);
 - **periurbanizacija:** urbanizacija »...širše ruralne okolice mesta, pogosto v obliki redke in neskljenjene poselitve. Periurbanizacijo spremlja postopna ekonomska, socialna in fizignomska preobrazba ruralnih območij. Območja periurbanizacije imajo tako tri osnovne značilnosti: novejša poselitev, visok delež dnevnih migrantov in funkcionalna navezanost na mesto« (Rebernik, 2004: 56; povzeto po Brunet 1992);
 - **prostorski načrt:** dolgoročni, razvojno in varovalno naravnani planski akt države ali lokalne skupnosti, v katerem se predvidi raba prostora glede na dolgoročne potrebe skupnosti in opredelijo stavbna zemljišča, javne površine, zemljišča, potrebna za oskrbo, promet, rekreacijo in zemljišča za kmetovanje, rast gozda;
 - **trajnostni sonaravni razvoj:** skladen regionalni razvoj v okviru nosilnosti okolja in smotrne rabe vseh razpoložljivih gospodarskih, infrastrukturnih in človeških virov;
 - **vzdržni prostorski razvoj:** prostorska raba, ureditev, ki ob upoštevanju načel varovanja okolja, ohranjanja narave, trajnostne rabe naravnih dobrin, varstva kulturne dediščine in drugih kakovosti naravnega, bivalnega okolja omogoča zadovoljevanje potreb sedanje generacije brez ogrožanja prihodnjih generacij.

1.2 Namen naloge

Slovenski sistem poselitve temelji pretežno na malih mestih, ki so večinoma tudi občinska središča. Primerjava različnih kategorizacij centralnih naselij je pokazala, da izmed nekaj več kot 6000 naselij v Sloveniji opravlja določeno funkcijo in vlogo središča le okoli desetina od njih in jih zato lahko uvrščamo med centralna naselja. Dejstvo je, da se (več ali manj spontano) razvijajo le naselja in središča v bližini avtocestnega križa in v zaledjih največjih mest. To so območja oblikovanih širših urbanih regij s koncentracijo prebivalstva, delovnih mest in dobro razvitim prometnim (predvsem cestnim) sistemom. Nasprotno potekajo v obrobni in odmaknjeni regijah procesi depopulacije, staranja prebivalstva in splošnega razvojnega nazadovanja. Vmesna območja so notranje bolj heterogena in podvržena raznovrstnim procesom: v prometno bolj dostopnih in v krajinsko (okoljsko) pestrih in zanimivih območjih je beležiti šibko populacijsko in gospodarsko rast, drugje je občutiti stagnacijo in počasno izgubljanje koraka z razvojno uspešnejšimi predeli.

V svoji zasnovi Strategija prostorskega razvoja Slovenije (v nadaljnjem besedilu: SPRS), ki je temeljni dokument o prostorskem razvoju naše države, opredeljuje hierarhijo središč v naslednjih glavnih stopnjah:

- 3 nacionalna središča mednarodnega pomena (Ljubljana, Maribor in obalno somestje Koper-Izola-Piran);
- 12 središč nacionalnega pomena (Celje, Kranj, Novo mesto, Nova Gorica, Murska Sobota, Velenje, Postojna, Ptuj + 4 somestja: Slovenj Gradec - Ravne na Koroškem - Dravograd, Jesenice – Radovljica (-Bled), Zagorje – Trbovlje - Hrastnik in Krško – Brežice - Sevnica);
- 15 središč regionalnega pomena (Ajdovščina, Črnomelj, somestje Domžale – Kamnik, Gornja Radgona, Idrija, Ilirska Bistrica, Kočevje, Lendava, Ljutomer, Ormož, Sežana, Škofja Loka, somestjeŠmarje pri Jelšah – Rogaška Slatina, Tolmin in Tržič z Bistrico pri Tržiču);
- **20 medobčinskih središč, ki ga tvori 20 malih mest: Bovec, Cerknica, Cerkno, Gornji Petrovci, Grosuplje, Laško, Lenart v Slovenskih Goricah, Litija, Logatec, Metlika, Mozirje, Radlje ob Dravi, Ribnica, Ruše, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Šentjur, Trebnje, Vrhnika in Žalec.**

Vsa zgoraj naštetá opredeljena slovenska središča so hkrati urbana središča – mesta, somestja ali vsaj naselja z mestnim značajem; skupaj jih je 61. Izstopajo edino Gornji Petrovci, ki so kot središče Goriškega funkcijsko precej podhranjeni, saj ne dosegajo potrebne centralnosti in so v splošnem prešibki za opravljanje vloge medobčinskega središča.

Namen naloge je ugotoviti, ali in na katerih področjih med naselji z opredeljeno isto stopnjo centralnosti obstajajo razlike, v kakšni korelaciji je položaj teh središč (in njihov razvojni potencial) glede na lego v prometnem omrežju in kakšne so njihove možnosti za doseganje in izvajanje vloge medobčinskega središča (tj. enakomernega dostopa do različnih gospodarskih in storitvenih dejavnosti srednje ravni). Osredotočili smo se na 13 medobčinskih središč, katerih občine so v času odločanja o temi naloge (avgust 2014) že imele uveljavljene nove občinske prostorske načrte: Bovec, Cerkno, Cerknica, Grosuplje, Litija, Logatec, Metlika, Ribnica, Ruše, Šentjur, Trebnje, Vrhnika in Žalec. Glede na čas uveljavitve je najstarejši OPN za območje občine Bovec, najmlajši pa za območje občine Vrhnika – razlika med njima je 5 let in pol. Edino Občina Ruše je imela izdelano strategijo prostorskega razvoja občine v skladu s predhodno veljavno prostorsko zakonodajo, katere vsebina je bila ob kasnejši pripravi OPN uporabljena in upoštevana kot strateški del OPN.

1.3 Cilji

Glavni cilj naloge je **ovrednotenje položaja 13 medobčinskih središč z vidika možnosti in potencialov za opravljanje dodeljene vloge v skladu s SPRS**. Glavni predmet raziskave je **identifikacija stanja regionalnih struktur in prostorskih potencialov** proučevanih MS oziroma njihovih občin (glede na razpoložljive podatke) in **primerjava glede na dostopnost v prometnem omrežju**. Zanima nas, ali in v kolikšni meri je položaj posameznega MS odvisen od prometne dostopnosti in kako ta vpliva na položaj in razvojno

moč MS.

Posamezni cilji naloge so:

- vpogled v proučevanja poselitve, centralnosti, središč in njihove vloge, urbanosti na splošno, o tradicionalnih in novodobnih pojavih, procesih in težnjah, ki pogojujejo spremembe v naselbinskem sistemu, o stanju, položaju in priložnostih slovenskih središč,
- primerjava stanja regionalnih struktur in prostorsko razvojnih potencialov proučevanih medobčinskih središč (v nadaljnjem besedilu: MS),
- ovrednotenje razvojnega položaja proučevanih MS in primerjava z vidika prometnogeografske lege.

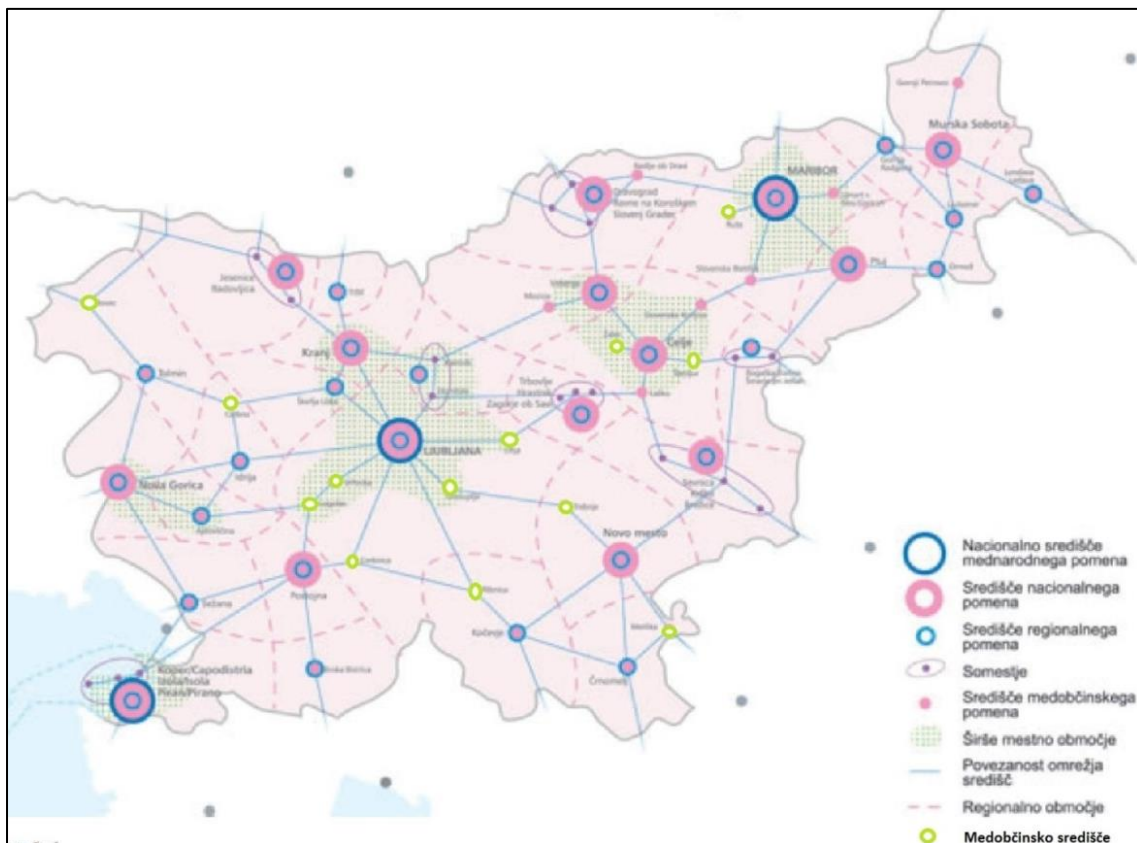
1.4 Delovna hipoteza

»Nosilni okvir urbanega sistema tvori omrežje središč nacionalnega in regionalnega pomena, na katerega se navezuje omrežje pomembnejših medobčinskih in drugih lokalnih središč. Policentrično omrežje središč se medsebojno povezuje v različnih smereh, ki se prilagajajo namenu, funkciji, načinu povezanosti in razvojnim potencialom.« (Obrazložitev SPRS, 2004: 28). Mreža medobčinskih in drugih pomembnejših lokalnih in drugih lokalnih središč naj bi zagotavljala **enakomernejšo dostopnost do storitev in delovnih mest na lokalni ravni**.

»**Mala in srednja velika mesta kot središča nacionalnega, regionalnega in medobčinskega pomena predstavljajo ogrodje poselitvenega omrežja**. Vlogo in moč središč je treba krepiti zaradi večje konkurenčnosti slovenskih mest v evropskem urbanem omrežju, predvsem v odnosu do urbanih središč v neposredni soseščini, katerih gravitacijski vpliv seže tudi na območje Slovenije« (Poročilo o prostorskem razvoju, 2015: 17).

Že v okviru programa Espon 1.1.1. (2005) je bila Slovenija poleg Irske, Poljske, Danske in Nizozemske uvrščena med **najbolj policentrične države Evrope** in ima glede na funkcionalno in morfološko policentričnost precej uravnoteženo urbano strukturo. Osnovna enota primerjave so bila funkcionalna urbana območja (v Sloveniji Ljubljana, Maribor, Celje, Koper, Novo mesto in Nova Gorica).

Kategorijo centralnih naselij z imenom »medobčinsko središče« lahko povežemo z ostanki nekdanjih velikih občin (ki jih je leta 1994 bilo 62) oziroma z današnjimi 58 upravnimi enotami, te pa praviloma obsegajo območje ene ali več lokalnih skupnosti. Nekdanje velike občine so bile družbeno-politične skupnosti z močnimi državnimi funkcijami (Milenković, 2007) in so poleg storitev za lokalno skupnost opravljale tudi prenesene naloge države. Lokalna in državna uprava sta se formalno ločili leta 1991, leta 1995 pa se je udeležil proces nastajanja novih, manjših in številnih občin, z nalogo zagotavljanja funkcij za svoje lokalno (manjše) območje.

Slika 4: Zasnova policentričnega sistema in razvoja mestnih območij (SPRS, 2004: 24) s prikazom lege proučevanih medobčinskih središč (rumeno zeleni krogi)

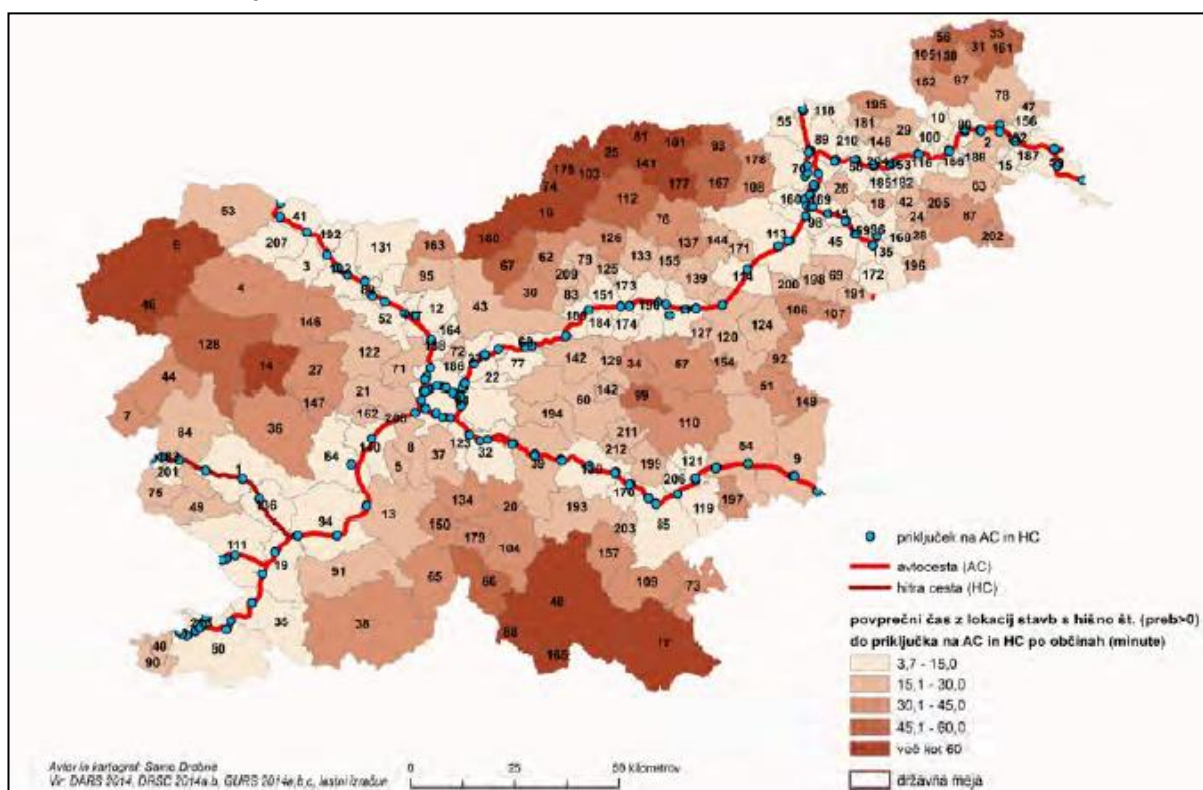
Figure 4: Concept of polycentric system and development of urban regions (SPRS, 2004: 24) with locations of discussed intermunicipal centres (yellow green circles)

Poleg središč in širših mestnih območij je na zgornji karti prikazana tudi povezanost omrežja središč. Proučevana medobčinska središča so med seboj in z drugimi središči višjih ravni povezana z naslednjim številom vezi: s tremi Bovec, Cerklje, Cerklje, Logatec, Metlika in Ribnica, z dvema Grosuplje, Litija, Šentjur, Trebnje in Vrhnika ter z eno vezjo Ruše in Žalec.

Ob pregledu nekaj osnovnih podatkov medobčinskih središč s področja poselitve, demografije, trga dela in teritorialne delitve, ki so podani v **Prilogi A**, lahko strnemo nekaj uvodnih ugotovitev, ki jih je treba vseeno razumeti relativno:

- največ najboljših rezultatov kaže Žalec: je najštevilčnejša občina med proučevanimi, kot naselje je Žalec poseljen najgosteje oziroma fizično najbolj strnjen, je tudi močan zaposlitveni center, kjer skoraj vsi delovno aktivni domačini najdejo zaposlitev.
- Največ najslabših vrednosti izkazuje Bovec: je najmanj številčna občina, kot naselje je najmanj gosto poseljeno, hkrati pa se (spričo naravnogeografskih danosti) sooča tudi z najslabšo dostopnostjo do hitre ceste ali avtoceste in s tem ostalih središč višjega reda. Dejstvo je tudi, da občina ni sedež upravne enote, ampak sodi pod upravno enoto Tolmin. Poleg Bovca med proučevanimi MS nima sedeža upravne enote še Cerklje.
- Številčno najmočnejše MS je Logatec s preko 9000 prebivalci; sledi mu Vrhnika z okoli 1000 manj prebivalci, nad 7000 jih premore še Grosuplje. Cerklje je po številu prebivalcev najšibkejša MS, takoj za njim je Bovec.

- Po površini je največja občina Bovec, skoraj šestkrat manjša pa najmanjša občina Ruše, ki ima tudi najmanj naselij. Občina Trebnje ima največ, kar 133 naselij in je z vidika poselitve najbolj razvejana in pestra. Populacijsko najmočnejša je občina Žalec, ki ima skoraj sedemkrat več prebivalcev kot občina Bovec.
- Najmanj ugoden indeks delovne migracije ima Litija, ki je zmerno do pretežno bivalna občina – skoraj polovica delovno aktivnih v Litiji nima pogojev zaposlitve v domači občini in dnevno migrira na delo preko občinskih meja, tradicionalno večinoma v Ljubljano.
- Šest izmed trinajstih MS leži v širših urbanih območjih, od tega štirje (Vrhnika, Logatec, Litija in Grosuplje) v najmočnejšem in največjem, ljubljanskem. Sedem jih pripada kohezijski regiji Vzhodna Slovenija, šest Zahodni. Največ (4) MS pripada Osrednjeslovenski statistični regiji, 3 Jugovzhodni Sloveniji, po 2 MS sta v Goriški in Savinjski regiji ter po eno MS v Podravski in Primorsko notranjski regiji (do 31. 12. 2014 Notranjsko kraška).

Slika 5: Poprečni dostopni časi z lokacij stavb s hišno številko in vsaj enim prebivalcem s stalnim prebivališčem do najbližjega priključka na avtocesto oziroma hitro cesto po občinah konec leta 2013 (Drobne, 2014: 11). Op.: temnejše barve prikazujejo območja, ki so časovno bolj oddaljena, in obratno)

Figure 5: Average accessibility time from building with house number and at least one person with domicile to nearest access to highway or express way at the end of 2013 (Drobne, 2014: 11)

- Najugodnejšo dostopnost do sodobne cestne infrastrukture imajo Vrhnika, Trebnje in Grosuplje (do dobrih 10 minut); do 13 minut povprečnega potovalnega časa z osebnim vozilom po mreži cest od poseljenih površin v občini do najbližjega priključka na avtocesto ali hitro cesto imata še Logatec in Žalec. Najbolj prometno odmaknjeni MS sta Bovec in Cerklje (preko 60 min), Ribnica in Metlika sta že znotraj 45 minutne

izohrone. Med 20 in 30 minutami so od najvišjih kategorij cest oddaljeni Litija, Ruše, Šentjur in Cerknica.

V nalogi niso zastopana MS iz Pomurske, Zasavske, Koroške, Gorenjske, Posavske (pred 1. 1. 2015 Spodnje Posavska) in Obalno kraške regije.

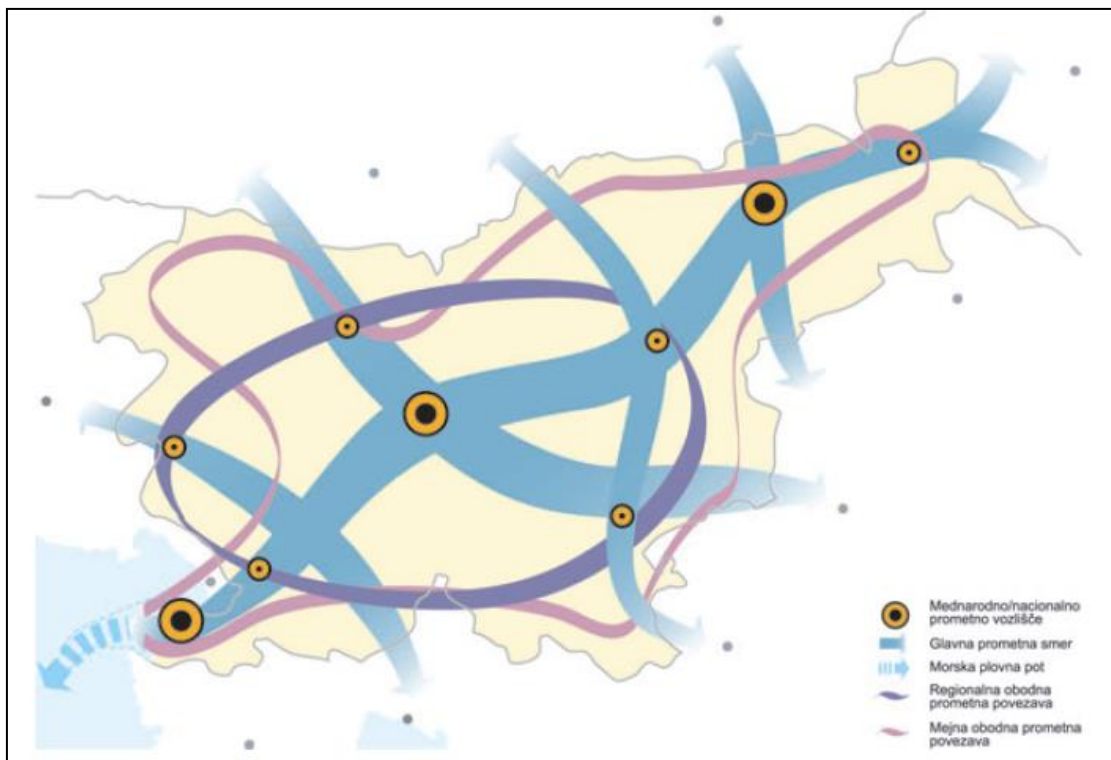
Iz pestrosti karakteristik proučevanih MS izhaja tudi delovna hipoteza naloge:

Položaj medobčinskega središča v urbanem sistemu je v tesni povezanosti s prometno dostopnostjo, ki tudi ob zmanjševanju pomena fizične razdalje ostaja eden pglavitnih razvojnih dejavnikov funkcionalnih območij.

Prometna dostopnost je bila vse od začetkov proučevanja prostorskih pojavov in procesov v študijah mnogih raziskovalcev prepoznana kot močan kvalitativni kriterij za doseganje uravnoveženega regionalnega razvoja.

Policentričnega sistema poselitve ni mogoče vzdrževati brez učinkovitih transportnih mrež z najvišjo možno stopnjo dostopnosti do prometnih vozlišč višjih stopenj kot tudi med središči, hkrati pa z najnižjo možno stopnjo obremenjevanja okolja in povzročanja okoljske škode (železnica, vodne poti, ipd.). Enako pomembna za podporo uporabi trajnostnih prometnih sredstev je intermodalnost (kombiniranje prevoznih sredstev). **Infrastrukturno omrežje je pomemben lokacijski faktor za bivanje in delo in eno glavnih področij prostorskega načrtovanja. Z njim je zelo močno povezan še en element regionalnega načrtovanja: dostopnost do centralnih funkcij v mestih in mestnih naseljih ter do sistemov javnega potniškega prometa** (Conspace Perspective, 2006).

V SPRS je nakazana t.i. regionalna obodna prometna povezava, ki medsebojno povezuje središča nacionalnega pomena in druga središča nižjih ravni ter tako mimo Ljubljane zagotavlja povezanost posameznih regij in prispeva k njihovem razvoju. Mejni obodni prometni obroč naj bi služil navezavi slabše dostopnih in razvitih ter bolj odmaknjenih predelov z osrednjim območjem Slovenije. **SPRS tako daje prometnemu povezovanju in dostopnosti v prometnem omrežju velik pomen za enakomernejši regionalni razvoj.**

Slika 6: Karta zasnove prometnih povezav (SPRS, 2004: 26)

Figure 6: Concept of transport connections (SPRS, 2004: 26)

Pomembno spoznanje je, da je **Slovenija regionalno zelo raznolika dežela** tako v smislu krajine, poselitve, gospodarske razvitosti in drugih pogojev. Kot sodobna oblika mesta se v širšem evropskem in nasploh svetovnem merilu oblikujejo funkcionalne urbane regije. V Sloveniji se le-te zrcalijo preko vse močnejše poselitve vzdolž glavnih prometnih koridorjev, ki omogočajo dobro dostopnost in povezljivost z ostalimi predeli naše države in širše. Gre za prostore intenzivnih socialnih, gospodarskih in kulturnih povezav in sodelovanja, ki ga omogočata sodobna in učinkovita prometna in informacijsko komunikacijska infrastruktura. Razvoj prometne infrastrukture je zato neločljivo povezan z razvojem in usmerjanjem poselitve, ta pa temelji na cilju zagotavljanja čim bolj enakovrednih pogojev dostopnosti vseh prebivalcev do različnih funkcij in storitev, ob upoštevanju okolju prijaznega in javnega prometa. Zlasti je pomembno funkcionalno vključevanje in prometno povezovanje podeželskih in bolj odmaknjenih območij, ki populacijsko in gospodarsko zaostajajo za osrednjimi razvitejšimi predeli.

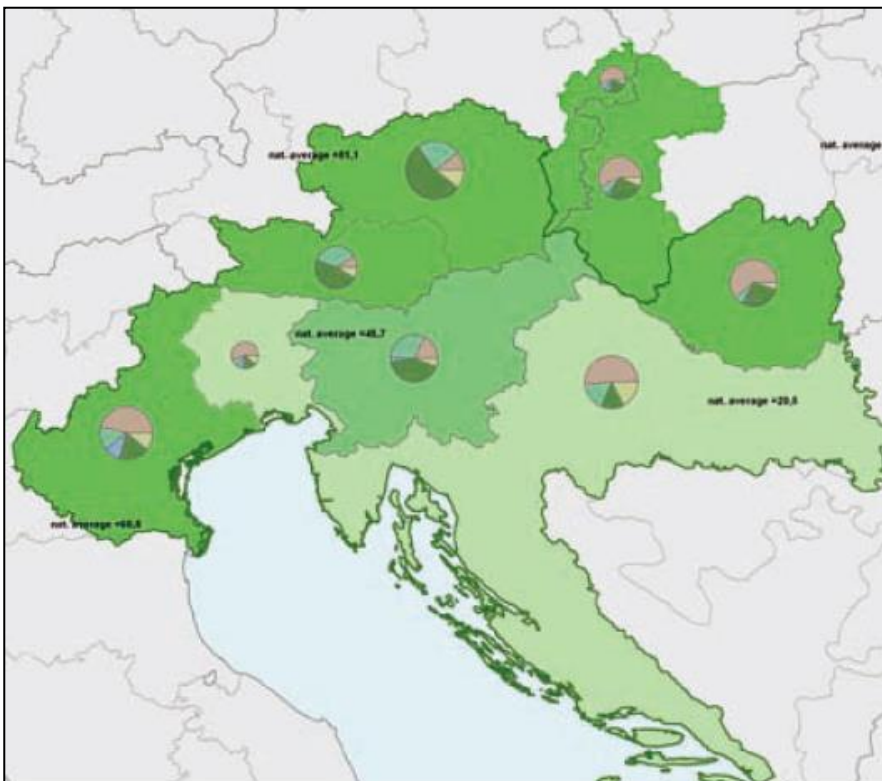
1.5 Metodološki pristop

Vsaka odločitev začrta nadaljnjo pot in oblikuje prihodnost; tako je tudi v prostoru. Analiza prostora ima tu najvišjo prioriteto: da bi razumeli in se znali pravilno odločati glede nadaljnega razvoja, moramo najprej razumeti, kako, zakaj in s kakšnim namenom so stvari in strukture v prostoru takšne, kot so, kaj na njih vpliva, v kakšnem medsebojnem razmerju so posamezni elementi, kakšni pojavi in procesi se dogajajo v prostoru, kako jih (lahko) usmerjamo, in s kakšnim ciljem to počnemo. Smisel analize je po Černetu (2002) **razumevanje sedanjih razmer** in poleg opredeljevanja ciljev razvoja, oblikovanju splošnih načel za usmerjanje razvoja in konceptov razvoja tudi pomoč pri **oblikovanju odločitev**.

Analize **razodevajo in se nanašajo na razvojne probleme, prispevajo k spoznavanju in razumevanju stanja in razmer** na več načinov in so izrednega pomena za sam proces priprave planov. Pristop k analizi razmer potekati znotraj konteksta jasnih meril vrednotenja.

»Analiza se nanaša na strukturo, funkcijo in razvoj.... V temeljih nas zanimajo vprašanja, kako so pojavi in procesi razporejeni in urejeni na zemeljskem površju in kateri dejavniki so vodili k taki prostorski razporeditvi ter seveda kako to vpliva na spreminjanje funkcije in podobe posameznih območij.« (Černe, 2005: 121). Analiza stanja je usmerjena na sintezo spoznanj, ocena stanja pa izraža odnos do stanja v prostoru, daje vpogled v vrednotenje prostorske strukture z vidika meril za ocenjevanje in omogoča opredeljevanje prostorskih problemov. S strokovno razlago skušamo odgovoriti na vprašanja, **zakaj, čemu, kako**, in prikazati, kako so stvari med seboj povezane, na kakšen način in pod katerimi pogoji (Černe, 2005).

Za spoznavanje stanja struktur in potencialov medobčinskih središč sem izhajala iz kazalnikov, ki so bili oblikovani v okviru projekta Conspace (Common Strategy Network for Spatial Development and Implementation) v okviru programa Interreg III B Cadses (2000 – 2006), v katerem so sodelovale države Hrvaška in Slovenija ter nekatere teritorialne enote na regionalni ravni: avstrijski zvezni deželi Koroška in Štajerska, italijanski deželi Veneto in Furlanija - Julijska krajina, italijanska Goriška pokrajina, hrvaški županiji Primorsko-Goranska in Istrska ter Južna podonavska regija na Madžarskem z županijami Baranya, Somogy in Tolna.

Slika 7: Območje sodelovanja v projektu Conspace (Conspace Perspective, 2006: 67)

Figure 7: Partner countries in Conspace project (Conspace Perspective, 2006: 67)

Namen tega EU projekta, ki sta ga podrobneje predstavila Černe in Kušar (2010) v »The

System of Indicators for Regional Development, Structure and Potentials» (GeograFF 6. Ljubljana, University of Ljubljana, Faculty of Arts), je bil poleg osnovnega cilja, pripraviti predlog skupne nadnacionalne razvojne perspektive, med drugim tudi **oblikovanje logičnega sistema kazalnikov za potrebe analize, spremljanja in vrednotenja regionalnega in prostorskega razvoja**. Uskladitev različnih sistemov prostorskega načrtovanja sodelujočih partneric je bil namreč prvi pogoj za skupno prostorsko načrtovanje in izvajanje skupnih strategij in razvojnih načrtov, saj so analize in razprave pokazale na izredno raznolikost metod in orodij ter celo nasprotnost prostorskih politik, ciljev in ukrepov.

Izboljšanje enotnosti orodij in postopkov načrtovanja, združljivosti sedanjih zbirk podatkov o načrtovanju in informacijskih instrumentov ter pristopov k načrtovanju je bilo eno od štirih prednostnih področij delovanja Conspace projekta, s podciljem »preskrbeti podatkovno zbirko in skupno analizo prostorskih struktur ob upoštevanju sistema in standardov zbiranja podatkov, **skupno telo za opazovanje prostorskih razmer, razvojnih trendov in možnosti, določiti sistem kazalnikov, metod in modelov za analizo** ter skupnega prihodnjega delovanja« (Conspace Perspective, 2006: 30).

Na urbani razvoj se vežejo številne vsebine, mnoge med njimi pa je na podlagi dostopnih podatkov težko natančno in primerno kvantificirati. Zahtevajo pogled v preteklost, sedanost in prihodnost. V zadnjem obdobju so se pojavili številni naporji za oblikovanje sistema indikatorjev za merjenje različnih konceptov, kot so trajnostni oziroma vzdržni razvoj, ekonomska konkurenčnost, policentričen razvoj, ipd., kot rezultat razvijajočih se planerskih diskurzov. Mnogi od teh ključnih pojmov so predmet različnih interpretacij, zato je ključno, da se razjasni vsebina vsakega od prej navedenih konceptov in olajša naknadna analiza ter se izognemo vsakršnemu poskusu oblikovanja multivariantnih indeksov s kombiniranjem različnih kazalnikov brez teoretičnih osnov. Poznavanje osnov je zelo pomembno, saj nas pot sicer lahko pripelje do različnih indikatorjev, ki predstavljajo različne interese. Zato je prvi in verjetno najpomembnejši korak za začetek postopka razvoja kazalnikov pojasnitev osnovnih konceptov skozi analize in izsledke konteksta načrtovanja in ciljev. Temeljno je razumeti, razjasniti in omejiti pomen koncepta, ki naj se meri tako, da je popolnoma jasno, kaj je predmet opazovanja, merjenja.

Sistem prostorskih kazalnikov je instrument, ki nam omogoča spremljanje, merjenje in vrednotenje prostorske strukture, njenih sprememb in razvoja ter vodi do ciljev prostorskega razvoja. Za prostorsko načrtovanje je običajno najboljši izbor uravnotežene skupine kazalnikov, ki odraža kombinacijo ekonomskih, prostorskih, socialnih in okoljskih ciljev. Ključni kazalniki morajo odražati celovit opis, in to je bistveno. Za izbor ustreznih kazalnikov so bistveni veljavnost, dostopnost in pravočasnost, zanesljivost in stabilnost, odzivnost, razumljivost, reprezentativnost, občutljivost, ipd. Regionalni razvoj se mora odražati skozi jasno vizijo vzdržnega razvoja in ciljev, ki to vizijo opredeljujejo. Holistična perspektiva mora vsebovati pregled regionalnega razvoja tako celote kot vseh njegovih delov; upoštevati vse komponente regionalnega razvoja, njihovo sedanje / trenutno stanje kot tudi težnje in stopnjo sprememb stanja in delov, medsebojne interakcije in upoštevati tako pozitivne kot negativne posledice regionalnega razvoja. Pomembno je, med ključnimi elementi regionalnega razvoja ne pozabimo na enakost in razlike znotraj obstoječega prebivalstva ter med sedanjimi in bodočimi generacijami, ki se nanašajo na obravnavo rabe virov, potrošnje, revščine,

človekovih pravic, dostopnosti do storitev, okoljskih pogojev, gospodarskega razvoja in drugih netržnih aktivnosti, ki prispevajo k regionalnemu razvoju. Sistem kazalnikov mora biti na koncu transparenten, odprt in prožen v smislu razvoja.

Oblikovanje seznama idealnih kazalnikov za spremljanje regionalnega razvoja v vključenih državah in regijah projekta Conspace je izhajalo iz potrebe po:

- analizah prostorske / regionalne strukture in funkcijah ozemlja sodelujočih držav partneric,
- oblikovanju osnovnih faktorjev razvoja,
- določitvi vloge prostorskega načrtovanja v posamezni državi,
- ovrednotenju prostorskih struktur in funkcij na podlagi primerjave s prostorsko strukturo Evropske unije in izbranih evropskih regij.

S kazalniki lahko merimo, spremljamo in vrednotimo prostorsko in regionalno strukturo, njen razvoj in spremembe, hkrati pa lahko merimo tudi doseganje ciljev, ki so opredeljeni v prostorsko razvojnih načrtih in dokumentih. Predstavljajo orodje za spremljanje in vrednotenje prostorskih in regionalnih sprememb ter preverjanje doseganja trajnostnega razvoja. Zasnovani so bili tako, da so univerzalni - uporabni za vse prostorske enote na različnih ravneh.

Sistem kazalnikov za regionalni razvoj, strukturo in potencialne sestavljajo štiri sklopi:

- Kazalniki za spremljanje regionalnega razvoja,
- Kazalniki za merjenje prostorskih potencialov,
- Kazalniki prostorskega razvoja in
- Okoljski kazalniki.

Ta sistem kazalnikov naj bi zagotavljal zanesljive vhodne **kazalnike za vrednotenje** celotnega Conspace prostora znotraj konteksta Evropske unije in evropskih regij in **določitev potencialov in problemov prostorskega razvoja**. Zaključni rezultat projekta bi moral biti »izračun«, ki bi pokazal, katere strukture, procesi in regionalni faktorji krepijo **prostorski razvoj** Conspace regije.

Osnovne dejavnike prostorskega razvoja predstavljajo demografske značilnosti, gospodarska struktura in trg delovne sile, socialne razmere in življenjski standard. S tem dobimo vpogled v osnovne socioekonomske značilnosti prostora, v katerem se izvaja prostorska politika.

Največjo skupino kazalnikov tvori področje regionalnega razvoja s skupno 104 kazalniki, ki so razvrščeni v deset vsebinskih skupin (demografska struktura, socioekonomska struktura, mreža naselij, podeželje, kakovost bivanja, infrastruktura, raba tal, zavarovana območja, degradirana območja in ogrožena območja). Uporabljajo se za ugotavljanje in merjenje razvojnih teženj, opis regionalne strukture ter merjenje učinkovitosti in napredka pri doseganju regionalnih in prostorskih ciljev.

Z 29 kazalniki za merjenje obstoječih prostorskih potencialov v šestih vsebinskih skupinah (prometno omrežje, gospodarske cone/razvojna območja, urbana mreža, infrastruktura za rekreacijo in turizem, krajinska območja in območja naravne in kulturne dediščine ter socialna infrastruktura) merimo, spoznavamo in vrednotimo tudi prihodnje načrtovane in / ali predlagane prostorske potenciale.

Kazalniki tretje skupine opisujejo in merijo prostorsko učinkovitost sedanjega regionalnega prostorskega razvoja. S proučevanjem teritorialne mreže, omrežja naselij, prometnega omrežja, omrežja naselij in prometa ter z drugimi kombiniranimi kazalniki spoznavamo in merimo prostorsko učinkovitost prihodnjega prostorskega razvoja, dobrodošli so tudi za pripravo različnih planerskih predlogov.

Kazalniki okolja iz 10 skupin (kmetijstvo, onesnaženje ozračja in izginjanje ozona, biotska pestrost, podnebne spremembe, energija, ribištvo, kazalci kakovosti tal, transport, odpadki, voda) omogočajo merjenje in vpogled v doseganje uravnoveženega, učinkovitega in harmoničnega (trajnostnega) prostorskega razvoja. Skupino sestavlja 37 okoljskih kazalnikov.

Omenjen sistem kazalnikov in stopnjo njihove uporabnosti in izvedljivosti sta preizkusila Černe in Kušar (2010) na primeru Slovenije, v obliki analize izbranih kazalnikov strukture naselij (centralna naselja), transportne mreže (prometne povezave in vozlišča: obstoječa in načrtovana) ter poselitvene in transportne mreže. Na podlagi štirih kazalnikov - **centralnost naselja, število prebivalcev, število delovnih mest in delež delovnih migrantov** - sta opredelila 590 centralnih naselij v Sloveniji in dodatno vključila še naselja z več kot 100 delovnimi mesti, ki niso opredeljena kot središča (206 naselij). **Centralnost naselij** je namreč le eden izmed dejavnikov, s katerimi lahko prikazujemo vlogo naselja. Njihova funkcijska vloga je odvisna tudi od **velikosti, lege, gospodarske moči, prometne lokacije**, zato je treba poleg centralnosti upoštevati tudi slednje. Naselja sta kategorizirala v šest stopenj: makroregionalno središče (2 naselji), regionalno središče (15 naselij), subregionalna središča (52 naselij), lokalno središče (142 naselij), sublokalno središče (299 naselij) in mikrolokalno središče (286 naselij). Na enak način, z uporabo prostorskega vzorca hierarhične strukture naselij, sta pripravila tudi kategorizacijo prometnih vozlišč. Na podlagi števila prometnih povezav cest in železniških prog, števila avtobusnih linij, letališč in pristanišč sta lahko opredelila 211 prometnih vozlišč in jih razdelila po hierarhičnih stopnjah: 4 makroregionalna vozlišča, 12 regionalnih, 26 subregionalnih, 54 lokalnih, 87 sublokalnih in 28 mikrolokalnih prometnih vozlišč.

Primerjava kategorizirane poselitvene in transportne mreže je pokazala, da so hierarhične ravni naselij in vozlišč identične le na najvišji, makro ravni. Regionalna središča večinoma niso tudi prometna vozlišča, še slabše je razmerje na nižjih ravneh. Ugotovila sta, da je povezava prostorske strukture naselij in prometnih vozlišč relativno nizka. *Med v nalogi proučevanimi trinajstimi MS se s prometni vozlišči iste hierarhične stopnje ujemajo Vrhnika, Logatec, Cerknica, Trebnje in Žalec.*

V nalogi smo uporabili kazalnike iz prvih dveh sklopov, za spremljanje regionalnega razvoja in za merjenje prostorskih potencialov. S temi kazalniki v povezavi s prometno dostopnostjo

smo lahko ugotovili razlike med MS, ki pomembno vplivajo na položaj središča in njegovo vlogo v urbanem sistemu. V odvisnosti od dostopnosti podatkov smo morali posamezne kazalnike nadomestiti oziroma jih zamenjati. Nominalne vrednosti posameznega kazalnika smo ovrednotili s točkami od 1 do 13, kot je število proučevanih MS. Izhajali smo iz vrednostnega sistema, katere lastnosti in značilnosti določajo pomen in moč središča (npr. večje število delovnih mest pomeni več točk, manjše površine gospodarskih con pomenijo manj točk, višji rang prometnic je točkovan višje, enako manjši povprečni naklon površja, ipd.), medtem ko so npr. bili kazalniki z vidika okolja v skladu s cilji varovanja okolja in trajnostnega razvoja ovrednoteni drugače (večja poraba električne energije na prebivalca je točkovana nižje, saj pomeni slabo lastnost; več površin v območjih varovanja narave in kulturne dediščine pomeni razvojno prednost in je ovrednotena višje, ipd.).

Namen rangiranja MS na podlagi seštevka doseženih točk, najprej ločeno po obeh sklopih kazalnikov in na koncu združeno za vse kazalnike, je bil dobiti za vsako MS svojo vrednost, ki bo posamezno MS razločevala od vseh ostalih: zgornji del lestvice osvajajo razvojno najmočnejša MS in obratno.

Glede na dosežen rang in podobne karakteristike so bila MS na koncu razvrščena v tri kategorije, glede na doseganje nadpovprečnih, povprečnih in podpovprečnih uvrstitev. Sintezni rezultati vrednotenja MS so prikazani na grafični prilogi.

Dodatno je bilo preverjeno ujemanje MS z upoštevanjem rangov glede na najpomembnejše tri skupine kazalnikov iz vsakega od dveh sklopov kazalnikov, z namenom izločitve morebitnega večjega vpliva manj reprezentativnih kazalnikov.

V nalogi so bili uporabljene naslednje vrste raziskovanja in metod: zbiranja in analiza strokovnih gradiv in dokumentov, kvalitativni in kvantitativni pristop, induktivna metoda, primerjalna analiza, rangiranje, točkovanje, razvrščanje v skupine, sinteza.

1.6 Pričakovani rezultati

V skladu s cilji pričakujem v prvem delu naloge poglobitev v dosedanje vedenje in spoznanja na področju opredeljevanja središč in v teoretska izhodišča, iz katerih izhajajo osnove za oblikovanje meril in kazalnikov za ugotavljanje, spoznavanje in opredeljevanje položaja in potencialov posameznih središč in regij ter njihove razvojne moči. Neobhodna osnova za uvid v procese in pojave, ki sooblikujejo podobo prostora, in za oblikovanje instrumentov usmerjanja prostorskega razvoja, je spoznanje stanja in razvojnih teženj.

Opredelitev relevantnih meril in kazalnikov, na podlagi katerih lahko opredelimo sedanji in sklepamo na bodoč položaj središča, je naslednji pričakovani rezultat. Predvidevamo, da imajo MS z višjo uvrstitvijo boljši razvojni položaj in večji pomen ter v celoti dosega (ali celo lahko presegajo) kriterije za rang MS; to vlogo bodo lahko dosegala tudi v bodoče in jo (verjetno) še (o)krepila. Najnižje na lestvici so obratno najmanj vplivna MS, dlje od urbanih območjih, slabše dostopna in razvojno šibka.

Za skupino proučevanih MS pričakujem ugotovitev in potrditev precejšnjih razlik glede

položaja, moči in vpliva, saj so razlike med njimi očitne že na prvi pogled. **Nenazadnje pričakujem potrditev hipoteze, da ostaja prometna dostopnost eden relevantnejših dejavnikov razvoja in položaja posameznega središča oziroma regije.**

1.7 Struktura naloge

Naloga je razdeljena v šest osnovnih poglavij.

V uvodnem delu so opisane glavne značilnosti stanja poselitve Slovenije in urbanega sistema. Predstavljena je zasnova magistrskega dela, podani so namen in cilji naloge ter osnovni podatki o proučevanih medobčinskih središčih. Sledi oblikovana domneva oziroma hipoteza, opis metodološkega pristopa, pričakovanih rezultatov in strukture naloge.

Drugi del predstavlja pregled najpomembnejših del in dosedanjih raziskovalnih naporov s področja poselitve, sistema središč, značilnosti ter načrtovanja in usmerjanja poselitvenega sistema, spremljanja stanja in spoznavanja lastnosti prostorskih struktur, pojavov in prostorskih potencialov.

Tretji del zajema pregled temeljnih teoretskih izhodišč ter mednarodnih in drugih strateških dokumentov in priporočil, ki oblikujejo ciljno polje usmerjanja prostorskih teženj in vrednotenja.

Četrto in peto poglavje zajemata osrednji, raziskovalni del naloge, v več podpoglavjih. V prvem delu so predstavljena proučevana medobčinska središča in njihova vloga v urbanem sistemu. Predstavljeni je izbor meril in kazalnikov za spremljanje regionalnega razvoja ter za ugotavljanje prostorskih potencialov in razvojne moči MS, sledi poglavje primerjave rezultatov in vrednotenja položaja medobčinskih središč.

V zaključnem delu so podane sintezne ugotovitve, preveritev doseganja zastavljenih ciljev, potrditev hipoteze ter komentar rezultatov vrednotenja.

2 PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV CENTRALNIH NASELIJ, MEST IN URBANEGA SISTEMA

Vsak poselitveni, vsak urbani sistem, ima značilen prostorski vzorec in hierarhično zgradbo, ki jo pogojujejo zgodovinske, naravne, politične, socialne in kulturne razmere, zato je raziskovanje mestnih pokrajin večplastno. Raziskave se osredotočajo na proučevanje in vrednotenje urbanega sistema oziroma položaja mesta kot središča v tem sistemu. Sistem mest je sestavljen iz enovitih in lastnih prostorskih struktur z lastnim gravitacijskim območjem kot rezultatom funkcij, ki jih mesto kot središče razvije. Koncept predstavlja hierarhično organizacijo družbe, temelječo na organiziranem sistemu horizontalne in vertikalne komunikacije ter sodelovanju med urbani središči. Glavne strukture urbanega sistema so hierarhija, specializacija in prostorsko omrežje, ki razkrivajo družbenoekonomsko zgradbo, funkcijsko usmerjenost in položaj oziroma tipologijo mest znotraj sistema. V želji razumeti urbani sistem kot celoto morajo v ospredje prizadevanj raziskovalcev stopiti poznavanje določenega mesta, njegove funkcije znotraj sistema, funkcijska usmeritev, morebitne specializacije in ostale »pojavnosti« (Bole, 2008).

2.1 Problematika opredeljevanja mest in mestnih naselij

Pri raziskavah strukture poselitve in središčnosti naselij najprej trčimo ob problem opredeljevanja mest in mestnih naselij, ki v svoji kompleksnosti in multipli izraznosti predstavljajo za raziskovalce precejšen izziv. V Sloveniji kljub mnogim opredelitvam uradne definicije za »mesto« (še) nimamo, prav tako niso uradno definirana mala in srednje velika mesta, ki so temeljna značilnost našega urbanega sistema (Bole, 2008). Že samo omenjeno dejstvo kaže na to, da je njihovo (vsakokratno) opredeljevanje skrajno zahtevna in večplastna naloga. Naselij z uradnim statusom mesta na podlagi predpisov o lokalni samoupravi je trenutno 67. Državni zbor je leta 2000 potrdil status mesta 51 naseljem, ki so bila uradno prepoznana kot mesta že po zakonu iz leta 1964. *Med njimi ni bilo naslednjih proučevanih MS: Cerknica, Cerčno, Grosuplje, Logatec, Ribnica, Ruše, Šentjur in Trebnje.* V letu 2005 je ta status pridobilo še 16 naselij, od tega tudi štiri od sedmih MS, ki jim je bil podeljen z občinskimi odloki v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja. *Brez uradnega, politično podeljenega statusa mesta ostaja le Cerčno.*

A.

Leta 1974 je Vrišer predstavil rezultate raziskave o mestih in urbanem omrežju Slovenije, s posebnim poudarkom na malih mestih. **V kategorijo malih mest je uvrstil vsa naselja med 2000 do 20000 prebivalcev.** Glede na pomanjkanje obravnave, nedorečenost metod in meril za opredeljevanje malih mest ter nezadovoljivih odgovorov je **opredelil slovenska mala mesta na podlagi izčrpane funkcijske analize le-teh in njim podobnih središč.** V raziskavo je vključil takrat 49 uradno prepoznanih mest, vsa naselja z nad 2000 prebivalci ter 6 naselij z več kot 1800 prebivalci; skupno 71 naselij. V raziskavo je vključil tudi vsa večja središča v Sloveniji. *V študijo so bila zajeta tudi vsa proučevana MS, razen Cerknega, Šentjurja in Trebnjega.*

Glede na rezultate vrednotenja urbanizacijske stopnje po podatkih leta 1966 po 56 občinah so se proučevana MS uvrstila v naslednje decile (10. decil pomeni najvišjo urbanizacijsko stopnjo in obratno): med najbolj urbaniziranimi je bila občina Litija (6. decil), sledila je Vrhnika

v 5. decilu, Metlika v 4. decilu ter v 3. decilu Logatec in Grosuplje. Najmanj urbanizirane takratne občine v 1. decilu so bile Cerknica, Žalec in Ribnica, brez urbanizacije pa Šentjur in Trebnje.

Slovenska mala mesta so po Vrišerjevih ugotovitvah že takrat predstavljala trdoživ in stabilen člen poselitvene strukture, na katerih je težila urbanizacija. Mala mesta so od nekdanj številčna in pomembna z vidika deleža v njej živeče in delujoče slovenske populacije in z vidika povprečne velikosti, ki je v času Vrišerjeve raziskave znašala med 4000 in 5100 prebivalci.

S pomočjo razmerja med številom prebivalcev in zaposlenih v storitvenih dejavnostih v centralnih naseljih je bila oblikovana šeststopenjska hierarhična lestvica centralnih naselij in mest (glede na izhodiščno leto 1966):

- stopnja I: centralne vasi in industrijska naselja (*Cerkno in Ruše*);
- stopnja II: urbanizirana naselja in mala mesta – občinska središča (*Logatec, Vrhnika, Litija, Cerknica, Grosuplje, Trebnje, Žalec, Metlika, Ribnica in Šentjur*);
- stopnja III: mala in srednje velika mesta – okrožna mesta;
- stopnja IV: mesta – središča večjih okrajev;
- stopnja V: velika mesta (regionalna ali pokrajinska središča) in
- stopnja VI: velika mesta.

Opredelil je še kategoriji »nadnormalno opremljeno centralno naselje« (*Bovec*) in »podnormalno opremljeno centralno naselje«.

Nadpovprečen pomen malih mest je Vrišer ugotovil tudi pri ustvarjanju BDP: 20% delež mestnega prebivalstva v malih mestih je ustvaril skoraj 40% celotnega slovenskega BDP, kar je pokazalo, da je Slovenija tipična dežela malih mest in »drobne urbanizacije«.

Glede enostranske oziroma heterogene usmerjenosti z vidika dejavnosti so bile v industrijske dejavnosti nadpovprečno usmerjene Ruše, v gozdarstvo Vrhnika, Litija, Ruše in Cerknica, v gradbeništvo Grosuplje in Žalec, v promet Grosuplje, Bovec v gostinstvo, Vrhnika v obrt, Žalec v bančništvo in finance ter v upravo Litija, Cerknica, Grosuplje, Ribnica in Žalec. Najnižje deleže mestoslužnih dejavnosti so izkazovala industrijska in rudarska naselja (Ruše). Nekatera mala mesta so bila funkcijsko dobro / ustrezno opremljena (med njimi Žalec in Ribnica).

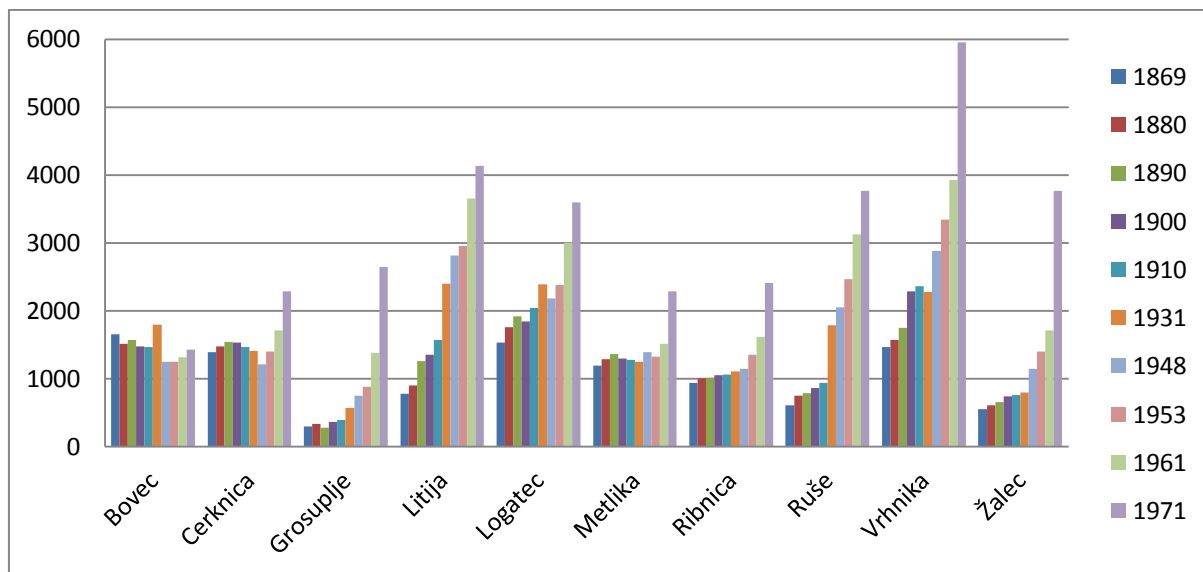
Slika 8: Urbano omrežje in centralna naselja v Sloveniji in sosednjih pokrajinah leta 1966 (Vrišer, 1974: 41)

Figure 8: Urban network and central places in Slovenia and neighboring regions in 1966 (Vrišer, 1974: 41)

Preglednica 1: Razvoj prebivalstva proučevanih MS od 1869 do 1971 (povzeto in prirejeno po Vrišer, 1974)

Table 1: Number of population of discussed intermunicipal centers from 1869 to 1971 (summarized and adapted according to Vrišer, 1974)

	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1971
Bovec	1657	1519	1573	1481	1467	1795	1255	1252	1314	1429
Cerkno	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Cerknica	1391	1477	1547	1530	1463	1415	1210	1404	1716	2290
Grosuplje	302	336	278	365	395	573	753	884	1380	2646
Litija	781	900	1257	1352	1569	2404	2813	2960	3657	4137
Logatec	1534	1756	1920	1845	2041	2391	2183	2380	3008	3597
Metlika	1198	1293	1363	1297	1278	1247	1394	1322	1516	2284
Ribnica	936	1003	1014	1055	1062	1111	1150	1350	1618	2413
Ruše	612	747	787	862	938	1788	2053	2468	3125	3767
Šentjur	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Trebnje	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Vrhnika	1471	1567	1747	2287	2366	2279	2882	3347	3924	5955
Žalec	553	608	657	744	764	799	1150	1402	1711	3766

Slika 9: Razvoj prebivalstva proučevanih MS od 1869 do 1971 (prirejeno po Vrišer, 1974; lastni prikaz)

Figure 9: Number of population of discussed intermunicipal centres from 1869 to 1971 (adapted from Vrišer, 1974; own presentation).

V 100 letih (1896 – 1971) so med 10 zajetimi MS na podlagi podatkov Vrišerja (1974) populacijsko precej enakomerno napredovali Litija, Logatec in Ruše. Pri vseh drugih mestih (z izjemo Bovca) je opaziti **največji skok v številu prebivalstva po letu 1961**; tu v absolutnem smislu prednjačita Žalec in Vrhnika (porast za 2000 prebivalcev v 10 letih). Največji preskok v številu prebivalcev sta naredila Grosuplje in Žalec, ki sta v 100 letih zrasla za več kot osemkratnik oziroma skoraj sedemkratno. Podobno, a bolj enakomerno in konstantno rast prebivalstva je beležila Vrhnika, medtem ko so Cerknica, Metlika in Ribnica vse do 60. let precej mirovali. Populacijsko stagniranje s tendenco upadanja števila prebivalstva je bilo zapaženo pri Bovcu; ta šteje danes manj prebivalcev kot ob koncu 19. stoletja.

Vrišer je na podlagi klasičnih (Christallerjevih) meril (potrošnja, dostopnost in upravna razdelitev), ki jih je prej uporabil že Kokole (1971), opredelil tudi vplivna območja mest. Glede na značaj in potrošnjo se funkcije med seboj razlikujejo, saj so nekatere posejane goste in enakomerno v prostoru, druge pa redko, v posameznih središčih. To velja zlasti za mesta višjih centralnih stopenj, v katerih so združene vse funkcije in dejavnosti nižjih stopenj ter vse najvišje funkcije glede na stopnjo centralnosti. Vplivna območja teh središč so oblikovana v več nivojih, v odvisnosti od njegove centralnosti. **Opredelil je tri osnovne kategorije centralnih funkcij** (brez najnižje I. stopnje):

- spodnja (A) oskrbna kategorija (mikrogravitacijska oskrbna raven): redna in pogosta uporaba, značilno za II. stopnjo, izjemoma za I. stopnjo;
- srednja (B) oskrbna kategorija (mezogravitacijska oskrbna raven): občasna uporaba storitev, značilno za stopnji III. in IV. izjemoma tudi za II. stopnjo središč;
- zgornja (C) oskrbna (makrogravitacijska) raven: redna, občasna in izjemna uporaba storitev, značilno za središča V. in VI. stopnje.

Variiranje vpliva središč, ki praviloma z oddaljevanjem slabi, je glede na moč razvrstil v štiri

skupine oziroma stopnje: prevladujoči (dominantni) vpliv, omiljeni (moderirani), delni (parcialni) in slučajni (sporadični). **Oskrbo na osnovni ravni je opravljalo več kot tri četrtnine središč (večinoma gre za središča II. stopnje)**, na srednji ravni pa dobrih 20%. Vrišer je že takrat na osnovi razporeditve in strukture vplivnih območij mest ugotovil, da **v nekaterih predelih Slovenije manjkajo ustrezno opremljeni centralni kraji oziroma mesta** (Notranjsko podolje, Zgornja Savinjska in Podravska dolina, Posotelje in Kozjansko, Mirenska dolina). Na mezoregionalni oskrbni ravni je bil prepoznan **izostanek nekaterih večjih, pomembnejših in ustrezno opremljenih središč** (Posavje, južni del Koroške), medtem ko so bila nekatera industrijska središča glede na populacijsko skromnejše zaledje nadpovprečno opremljena (Jesenice, Trbovlje, Kranj).

B.

Dvajset let kasneje je Vrišer predstavil izsledke raziskave o opredeljevanju mest in mestnih občin in dodelitvi naslova »mesto«. S pomočjo kazalnikov o urbanem značaju mest in drugih naselij v Sloveniji je bila določena meja »urbanosti« naselij z nad 2000 prebivalci, na podlagi točkovanja (maksimalna vrednost zbranih točk je bila 18). Uporabljeni so bili naslednji kazalniki:

- število prebivalcev v naseljih z nad 2000 prebivalci;
- indeks razvoja prebivalstva;
- število delovnih mest v naselju;
- koeficient med številom prebivalstva in delovnimi mesti;
- delež kmetov;
- stopnja v hierarhiji centralnih naselij;
- nadpovprečno razvite dejavnosti (mestne funkcije): urbani in regionalni pomen;
- število prebivalcev na vplivnem območju (vicinalna, mikro- in mezoregionalna raven);
- gostota prebivalcev in
- vrednost BDP.

Na podlagi rezultatov je mestni značaj izkazovala večina naselij, katerih skupna vsota točk je bila 6 ali več. *Malce vprašljiva je bila uvrstitev med mesta za industrijske Ruše in manjši središči Ribnico in Trebnje. S petimi točkami so se meji zelo približala nekatera naselja do nedavne brez mestnega statusa (Metlika) in naselja, ki so se intenzivneje urbanizirala šele v zadnjih desetletjih (Logatec, Cerknica).*

C.

Drozg je v nalogi leta 1999 opredelil mesta na podlagi kazalnikov kot so: urbanost, velikost, ekonomska struktura, prebivalstvena gostota, naseljenost in zgodovinski razvoj. Operacionaliziral je kazalnike in najpomembnejše značilnosti mest razdelil na štiri sklope kazalnikov: ekonomske (ponazarjajo ekonomsko strukturo), fizične (obsegajo urbanost, velikost, prebivalstveno gostoto in naseljenost), demografske (obsega velikost naselja, merjena s številom prebivalcev) in upravno pravne (zgodovinske). Nato so bili kazalnikom določeni kriteriji, z opredeljenimi kazalci so bila nato ovrednotena naselja. Dodana je bila primerjava I. Vrišerja iz 1995.

Relevantnost kazalnikov, ki morajo odražati in zajeti bistvene značilnosti mesta in biti vsebinsko toliko različni, da se ne ponavljajo, je metodološki problem, poleg tega morajo biti kriteriji dovolj selektivni in omogočati razlikovanje med mesti in ostalimi naselji. Podoben

metodološki problem je omejitev mesta (z ali brez bližnjih naselij).

Obravnaval je 103 naselja, 58 takih s (političnim) statusom mesta in 45 brez statusa, vendar bi glede na fizične, ekonomske ali demografske kazalnike kriterijem za uvrstitev med mesta lahko zadostila.

Naselja so bila določena glede na število pozitivno ovrednotenih kriterijev z vidika urbanosti fizične strukture, urbanosti ekonomske strukture (razlika med številom v naselju zaposlenih in v naselju stanujočih delovno aktivnih prebivalcev, delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih, regionalne funkcije, lokalne funkcije), velikosti naselja (zakonsko določena meja 3000 prebivalcev pomeni mejo »mesta«) in glede na pravni status (status mesta po zakonu iz leta 1964, status mesta po občinskih odlokih, brez statusa mesta, vendar izpolnjujejo pogoje zanj).

V času Drozbove raziskave pogojev za status oziroma naziv mesta niso izpolnjevali Bovec, Litija in Metlika. Mesto s statusom po občinskem sklepu, ki ni izpolnjevalo zakonskih pogojev, je bilo Trebnje. Statusa mesta niso imela, so pa izpolnjevala pogoje: Cerknica, Grosuplje in Ribnica. Na robu meril za uvrstitev med mesta so bili Cerknica, Šentjur in Ribnica (malo nad mejo), malenkost pa meril v času raziskave niso dosegli Bovec, Logatec in Metlika.

Preglednica 2: Pregled različnih definicij "mesta" v Sloveniji (povzeto in prirejeno po Espon Town, 2013 in Drozg, 1999)

Table 2: Overview of different definitions of 'town' in Slovenia (summarized and adapted from Espon Town, 2013 and Drozg, 1999)

Administrativna (1994)	Politična (do 2000)	Statistična (2003)	SPRS (2004)
<p>11 mestnih občin</p> <p>Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Koper, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ptuj, Slovenj Gradec, Velenje)</p>	<p>58 mest</p> <p>»Mesto je večje urbano naselje, ki se po velikosti, ekonomski strukturi, gostoti naseljenosti in zgodovinskem razvoju razlikuje od drugih naselij. Mesto ima več kot 3000 prebivalcev. Naselje dobi status mesta z odločitvijo vlade.« (Zakon o lokalni samoupravi / 1994).</p> <ul style="list-style-type: none"> • 51 mest je v letu 2000 ohranilo v 1964 podeljen status: • 7 mest je imelo podeljen status mesta na podlagi občinskih odlokov. 	<p>104 mestnih naselij in naselij mestnih območij</p> <p>156 mestnih naselij:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 104 mestna naselja; • 52 naselij v mestnem območju. <p>104 mestna naselja skupaj z naselji v mestnem območju predstavljajo »urbana območja« (sklenjena mestna območja z nad 5000 prebivalci).</p>	<p>50 urbanih centrov s skupno 61 mesti in mestnimi naselji (3 + 12 + 15 + 20)</p> <p>Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS, 2004) določa 50 urbanih središč (od tega 7 somestij):</p> <ul style="list-style-type: none"> • 15 središč nacionalnega pomena (- 3 središča mednarodnega pomena: Ljubljana + Maribor + somestje Koper-Izola-Piran); (- 12 središč nacionalnega pomena: Celje, Kranj, Novo mesto, Nova Gorica, Murska Sobota, Velenje, Postojna, Ptuj + 4 somestja: Slovenj Gradec-Ravne na Koroškem-Dravograd; Jesenice-Radovljica-(Bled); Zagorje-Trbovlje-Hrastnik in Krško-Brežice-Sevnica); • 35 lokalnih središč (- 15 središč regionalnega pomena: 13 mest + 2 somestji; - 20 medobčinskih središč).

D.

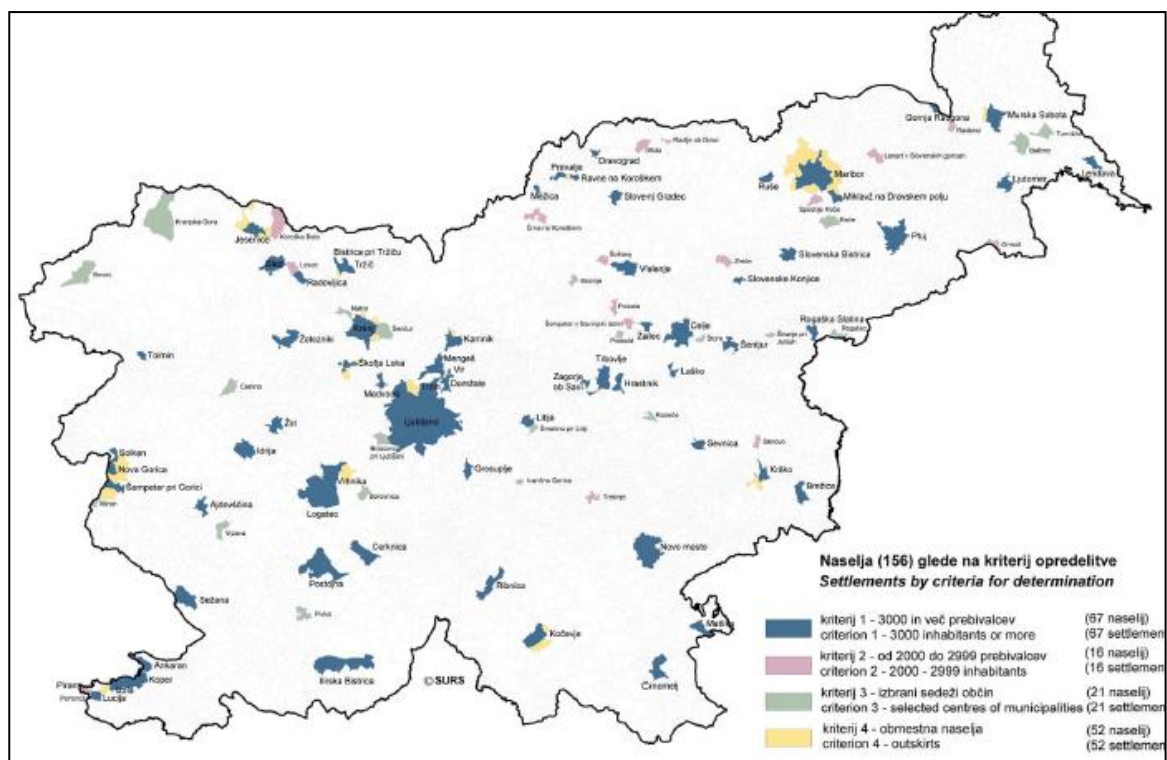
Statistični urad RS od leta 2003 uporablja svojo metodologijo za določitev mestnih naselij in naselij mestnih območij v Republiki Sloveniji, ki je namenjena izključno statističnim izkazovanjem rezultatov raziskovanj po mestnih naseljih.

Mestna naselja in naselja mestnih območij so določena na podlagi štirih kriterijev:

1. naselja z več kot 3000 prebivalci,
2. naselja med 2000 in 2999 prebivalci in presežkom delovnih mest nad številom delovno aktivnega prebivalstva,
3. občinska središča z najmanj 1400 prebivalci in hkrati s presežkom delovnih mest nad

številom delovno aktivnega prebivalstva,

4. naselja mestnega območja, ki je opredeljeno na podlagi kombiniranja več kriterijev. Skupaj je po tej metodologiji v Sloveniji 156 mestnih naselij in naselij mestnih območij, *med njimi tudi vsa proučevana MS: večina od njih ustreza po prvem kriteriju, Bovec in Cerčno sodita med mesta po tretjem kriteriju (sta občinski središči), Trebnje po drugem, Vrhnika pa po prvem in četrtem.* Od 156 opredeljenih urbanih naselij jih ima 104 status pravega mestnega naselja (aglomeracije), ostalih 52 pa status naselja v mestnem območju.

Slika 10: Mestna naselja in naselja mestnih območij (156) v Sloveniji glede na različne kriterije opredelitve, 1. 1. 2003 (Pavlin et al., 2004: 33)

Figure 10: Urban centres and places in urban areas (156) in Slovenia according to different criteria of identification, 1. 1. 2003 (Pavlin et al., 2004: 33)

Med medobčinskimi središči po SPRS je nekaj izjem glede opredelitve »mestnosti« in statusa mesta: ne glede na merila, metodologijo ali formalno podelitev statusa mesta pogojev zanj ne izpolnjujejo Gornji Petrovci kot središče Goriškega. Cerčno se po metodologiji Statističnega urada RS sicer uvršča med mestna naselja, nima pa politično podeljenega statusa mesta.

E.

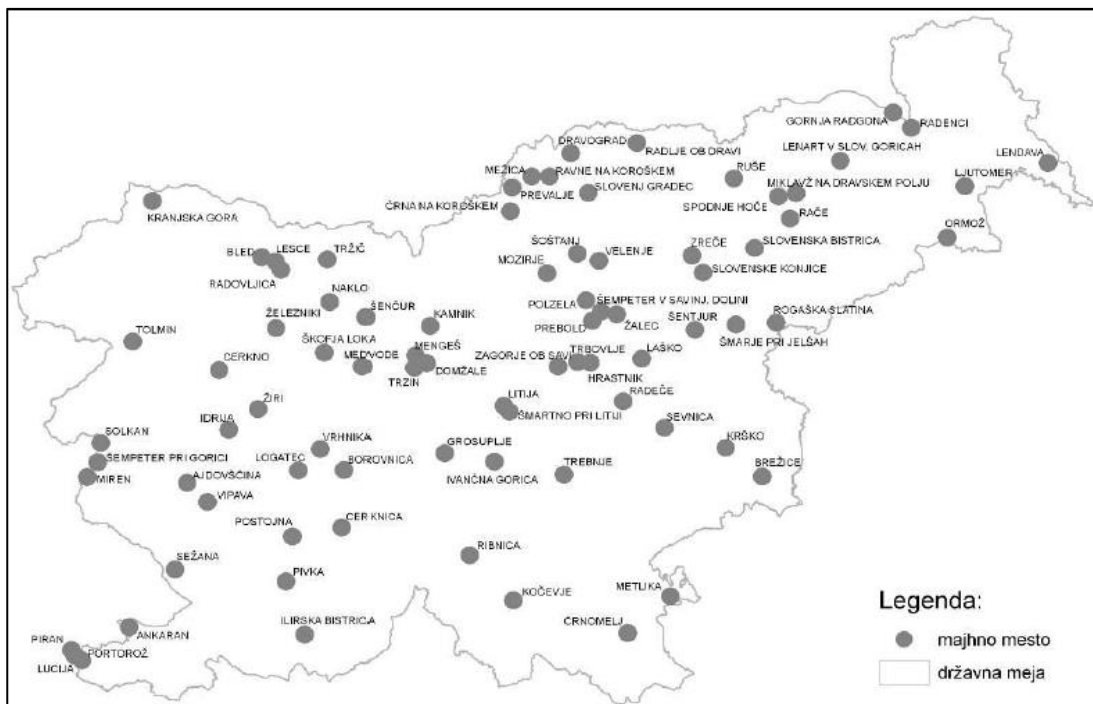
V raziskavi Prosenca s sodelavci (2008) je bila posebna pozornost namenjena problematiki določanja majhnih in srednje velikih mest v evropskih projektih, zlasti proučitvi pristopov, opredelitvi območij in razumevanjem koncepta majhnih in srednje velikih mest. Posebej skrbno so bili pregledani kazalniki in merila v različnih mednarodnih projektih in študijah. Kljub veliki različnosti je bilo ugotovljeno, da se največ skupin vsebin nanaša na **število, gostoto in izobrazbeno strukturo prebivalstva, dnevne delovne migracije, zaposlenost in bruto družbeni produkt.**

Analiza majhnih in srednje velikih mest je bila dvostopenjska – kvalitativna in kvantitativna: izbor kazalnikov in izvedba ankete v prvi fazi, nato pa podrobnejša analiza na izbranih testnih primerih. V raziskavo so bila vključena 104 mestna naselja po definiciji SURS (2003), od tega je pogoje za majhna mesta, na podlagi primerjave po 13 kazalnikih, izpolnjevalo 93 mestnih naselij. Najvišji možen rezultat je bil 13 (po ena točka za vsak posamezen kazalnik).

Merila	Kazalnik	Rezultat analize za 104 obravnavana naselja (srednja vrednost ali št./104)	Izbrana mejna vrednost
Formalna	1. Število prebivalcev	9436	≥ 3000
	2. Gibanje števila prebivalcev 2003 – 2005	0 %	≥ 0 %
Fiziognomsko-morfološka	3. Število stanovanj na stavbo	2,3	≥ 2,3 %
Funkcijska	4. Število prebivalcev na število delovnih mest	2,1	≤ 2,1
	5. Delež delovno aktivnih dnevnih migrantov v mestno območje	64 %	≥ 64 %
	6. Zdravstveni dom	89/104	Da/Ne (1/0)
	7. Lekarna	98/104	Da/Ne (1/0)
	8. Osnovna šola	103/104	Da/Ne (1/0)
	9. Banka	94/104	Da/Ne (1/0)
	10. Upravne ustanove	95/104	Da/Ne (1/0)
	11. Gimnazija ali poklicne, tehniške in srednje strokovne šole	35/104	Da/Ne (1/0)
	12. Delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih	54 %	≥ 54 %
	13. Delež prebivalcev z višjo in visoko izobrazbo	14 %	≥ 14 %

Slika 11: Merila, kazalniki in njihove mejne vrednosti za opredeljevanje majhnih mest v Sloveniji (Prosen et al., 2007, povzeto po Prosen et al., 2008: 12)

Figure 11: Criteria, indicators and their limit scores for identifying small towns in Slovenia (Prosen et al., 2007, adapted from Prosen et al., 2008: 12)

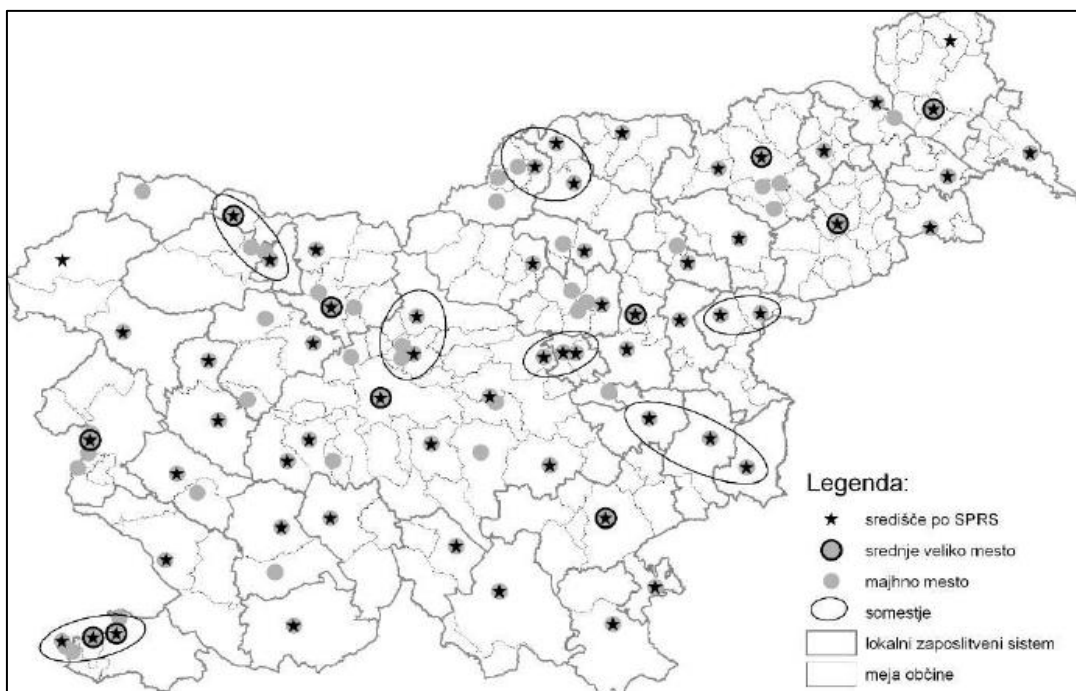

Slika 12: Majhna mesta v Sloveniji (Prosen et al., 2007, povzeto po Prosen et al., 2008: 31)

Figure 12: Small towns in Slovenia (Prosen et al., 2007, adapted from Prosen et al., 2008: 31)

Za ugotavljanje izpolnjevanja pogojev za srednje velika mesta je bil uporabljen podoben metodološki pristop, z enim kazalnikom manj. Kriterijem za srednje velika mesta je ustrezalo le 10 mestnih naselij od 104 - večinoma gre za regionalna središča.

Analize vloge in položaja malih in srednje velikih mest v omrežju naselij glede na opredeljeno vlogo v SPRS je pokazala, da so nekatera med njimi v SPRS opredeljena tudi kot regionalna središča nacionalnega pomena; ta mesta so z vidika potrebne ravni funkcij (vloge) podpopovprečno razvita oziroma se srečujejo s strukturnimi ali gospodarskimi težavami, ki otežujejo njihov razvoj. Tudi bližina večjih mest ponekod ovira krepitev središč nižjega ranga. Ostala majhna in srednje velika mesta so ali središča regionalnega ali medobčinskega pomena.

Slika 13: Sintezni prikaz in primerjava rezultatov raziskave z opredelitvijo urbanih središč v SPRS (2004) in lokalnimi zaposlitvenimi sistemi (Repus, 2007) (Prosen et al., 2008: 70)

Figure 13: Synthesis presentation and comparison of results of the study on definition of urban centres in SPRS (2004) and local labour systems (Repus, 2007) (Prosen et al., 2008: 70)

Zaključki raziskave so, da med slovenskimi urbanih območji obstajajo velike razlike in da v **urbanem omrežju prevladujejo majhna naselja in mesta z vlogo občinskih središč** (ki v SPRS niti niso opredeljena). Prepoznana je bila **pomembnost nekaj srednje velikih mest, ki predstavljajo ogrodje policentričnega urbanega omrežja, zato je njihov razvoj zelo pomemben**. Rezultati analize vloge in položaja naselja v urbanem omrežju glede na opredeljeno vlogo v SPRS so pokazali, da je veliko majhnih mest v Sloveniji na obrobju največjih zgostitev poselitve v okolici največjih mest in ta večinoma niso opredeljena v SPRS kot središča. Nasprotno pa so (različna) središča v ruralnih, podeželskih območjih večinoma opredeljena tudi v SPRS z vlogo pomembnih razvojnih in oskrbnih središč zase in zaledje. V *nalogi proučevana MS so v tej raziskavi dosegla rezultate od 11 (Vrhnika in Grosuplje), 10 (Trebnje), 9 (Cerknica, Ribnica, Šentjur, Žalec) 8 (Cerkno, Litija, Ruše, Logatec) in najmanj Metlika, 7 točk. Bovca med naštetimi središči ni.*

F.

V okviru EU programa Espon Town (2013) je bila opravljena dvostopenjska funkcionalna analiza malih in srednje velikih mest v Sloveniji, ki so jo vodili na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Glavni namen projekta je bilo oblikovanje ustrezne metodologije za opredeljevanje njihovega statusa, hierarhije in medsebojnih teritorialnih odnosov. V evropskem merilu predstavljajo mala in srednje velika mesta mestna naselja z od 5000 do 50000 prebivalci.

Izhodišče omenjene raziskave je bil **policentrični sistem poselitve v Sloveniji, ki sloni na malih mestih. Ta večinoma predstavljajo lokalna središča, ki so prešibka ali premajhna, da bi postala razvojni poli širših zaledij** (Espon Town, 2013). Mala mesta v

Sloveniji predstavljajo »subregionalna« in medobčinska središča, ki niso razvila vseh potrebnih funkcij, storitev in gospodarskih aktivnosti ter se srečujejo s strukturnimi problemi. Za njihov zapoznel oziroma šibkejši razvoj je lahko vzrok tudi lega v zaledju večjih in močnejših središč. V okviru raziskave je bila opravljena funkcionalna analiza poselitvenega sistema. Identifikacija mikroregij je bila zaradi izredne raznolikosti slovenskih občin glede velikosti, dostopnosti in samooskrbe osnovana na dveh kriterijih: minimalno število prebivalcev in teritorialna skladnost. Iz **podatkov o delovnih migrantih in številu prebivalstva v občinah** so bila izračunana delovna mesta in delovni tokovi v in iz občin. Tako je bilo za leto 2011 najprej identificiranih 107 zaposlitvenih centrov (s preko 1000 delovnimi mesti), 59 urbanih središč (zaposlitveni center z najmanj 1000 delovnimi mesti in pomembnimi tokovi delovne sile v to središče) in končno 50 mikroregionalnih centrov (urbano vozlišče z določeno stopnjo centralnosti z vidika zaposlovanja, kar vpliva na velikost njegovega vplivnega območja oziroma mikroregije). Deset let prej je bilo opredeljenih 104 zaposlitvenih središč, 68 urbanih centrov in 51 mikroregij z mikroregionalnimi središči kot centri te regije. Za vsako prepoznano mikroregionalno središče je bilo ugotovljeno število pripadajočih občin, ki tvorijo mikroregijo. *Od proučevanih 13 MS leta 2001 opredelitve »mikroregionalno središče« niso dosegli Bovec, Grosuplje, Ruše, Logatec, Litija, Metlika, leta 2011 pa poleg njih tudi ne Trebnje in Vrhnika.*

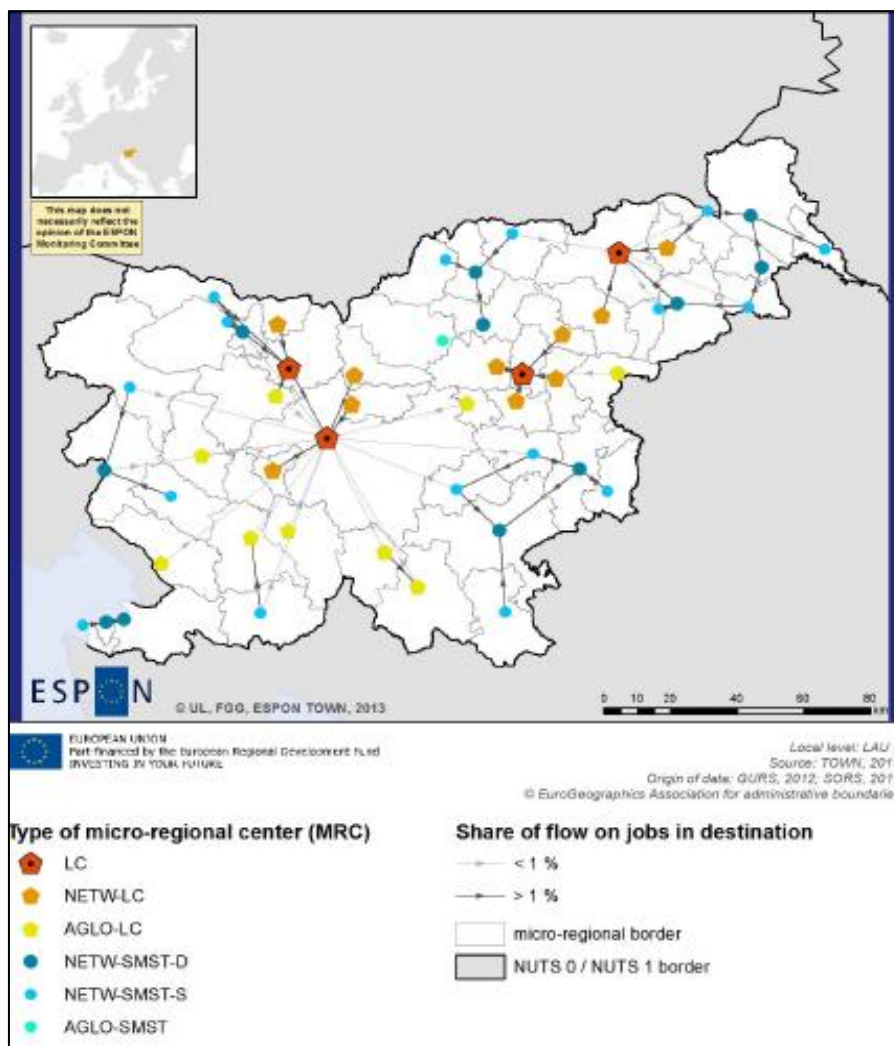
Cilj drugega dela analize je bila opredelitev pomembnih tokov med posameznimi tipi središča in oblikovati hierarhijo med različnimi tipi teh središč. Z uporabo analize in transformacije vzorcev tokov delovnih migracij so bili izbrani samo **tokovi delovnih migracij med v prvi fazi definiranimi mikroregionalnimi središči**. Tako je bilo možno ugotoviti razliko med višjimi in nižjimi stopnjami urbane hierarhije ter identificirati prostorsko ureditev malih in srednje velikih mest od razmejenih mikroregionalnih središč. Rezultat je bila klasifikacija **avtonomnih, povezanih in aglomeriranih** malih in srednje velikih mest glede na tip mikroregionalnega središča, s katerim so povezana, in glede na vir tokov delovnih migracij. Za leto 2001 je bilo med 51 mikroregionalnimi središči ugotovljenih 1584 delovnih tokov, deset let kasneje je bilo teh tokov za 163 več. Mreženje in aglomeriranje je bilo večinoma zaznati v in med večjimi mesti. Zaradi specifik slovenskega poselitvenega sistema je bila postavljena meja 10000 prebivalcev mikroregije, katerih jedra so mikroregionalna središča.

Šest izmed proučevanih MS je bilo leta 2001 razvrščenih v naslednje tipe mikroregionalnih središč:

- *Cerknica in Ribnica: zelo majhna mesta s pomembnimi deležem tokov v večja mesta;*
- *Šentjur: zelo majhno mesto s pomembnimi izvornimi tokovi v večje mesto in tudi ponornimi tokovi (pomembno zaposlitveno središče);*
- *Vrhnika in Žalec: mala in srednje velika mesta s pomembnimi izvornimi tokovi v večje mesto in tudi ponornimi tokovi (pomembno zaposlitveno središče);*
- *Trebnje: zelo majhno mesto s pomembnimi izvornimi tokovi tudi v druga tovrstna središča in vanj; povezana z drugimi majhnimi in srednje velikimi mesti kot izvorno središče.*

V letu 2011 sta Vrhnika in Trebnje izpadla iz preglednice, pri drugih štirih pa ni bilo sprememb v prostorski organizaciji glede na tokove delovne sile oziroma pri tipu

središča.

Slika 14: Tipi mikroregionalnih središč glede na teritorialno ureditev (avtonomno, povezano, aglomerirano) v Sloveniji leta 2001 (Espo Town, 2013: 47)

Figure 14: Types of micro regional centres according to territorial arrangements (autonomous, networked, agglomerated) in Slovenia in 2001 (Espo Town, 2013: 47)

G.

Pelc (2015) je v svoji najnovejši študiji raziskoval mesta in specifične značilnosti mestnega prebivalstva Slovenije. Z uporabo kriterija gostote stanovanj na hišno številko oziroma stavbo se je lotil alternativne opredelitve mest in izvedel sistematično analizo demografskih značilnosti prebivalcev mest in nemest. Sklepal je, da je način bivanja v večstanovanjskih stavbah, ki so značilnost mest in mestnih območij, bistveno drugačen od eno- ali dvostanovanjskih, ki so večinoma značilnost manj urbanih in podeželskih območij. Na podlagi razvrstitve statistično opredeljenih mestnih območij na štiri tipe naselij in šest različnih tipov gostote je ugotovil, da je povezanost kraja bivanja z vidika gostote oziroma tipa naselja precej nizka. Velike razlike med mestnim in nemestnim prebivalstvom je ugotovil v izobrazbeni strukturi, v selitvenem gibanju in številom tujcev, tudi rodnost je rahlo podpovprečna v območjih z nižjo gostoto prebivalstva. V mestih so pogosteje zastopane enostarševske družine, prav tako sta nekoliko nadpovprečni samozaposlenost in

brezposelnost. Kljub številnim težavam pri spoznavanju demografskih razlik je prišel do ugotovitve, da generalne razlike med mesti in nemestnimi naselji vendarle obstajajo.

1	2	3
Vidik	Mestno prebivalstvo	Podruželsko prebivalstvo
Gospodarski/ <i>Economy</i>	Prevladuje ukvarjanje s sekundarnimi in terciarnimi dejavnostmi/ <i>Dominated by secondary and tertiary activities</i>	Pretežno se ukvarjajo s primarnimi dejavnostmi/ <i>Predominantly primary industry activities and activities supporting it</i>
Zaposlitveni/ <i>Occupational structure</i>	Proizvodnja, gradbeništvo, upravne in storitvene dejavnosti/ <i>Manufacturing, construction, administration and service activities</i>	Kmetijstvo in druge primarne dejavnosti/ <i>Agriculture and other primary industry occupations</i>
Izobrazbeni/ <i>Education levels</i>	Nad državnim povprečjem/ <i>Higher than national averages</i>	Pod državnim povprečjem/ <i>Lower than national averages</i>
Dostopnost do storitev/ <i>Accessibility to services</i>	Dobra/ <i>High</i>	Slaba/ <i>Low</i>
Dostopnost do informacij/ <i>Accessibility to information</i>	Dobra/ <i>High</i>	Slaba/ <i>Low</i>
Demografski/ <i>Demography</i>	Nizka rodnost in smrtnost/ <i>Low fertility and mortality</i>	Visoka rodnost in smrtnost / <i>High fertility and mortality</i>
Politični/ <i>Politics</i>	Večja prisotnost liberalnih in radikalnih idej/ <i>Greater representation of liberal and radical elements</i>	Konservativnost, odpor do sprememb/ <i>Conservative, resistance to change</i>
Etnični/ <i>Ethnicity</i>	Raznolika sestava/ <i>Varied</i>	Enotnejša sestava/ <i>More homogeneous</i>
Selitveni/ <i>Migration levels</i>	Veliko selitev in pozitiven selitveni saldo/ <i>High and generally net in-migration</i>	Malo selitev in negativen selitveni saldo/ <i>Low and generally net out-migration</i>

Slika 15: Nekatere splošno sprejete razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom (Hugo, Champion in Lattes, 2003, cit. po Pelc, 2015: 32)

Figure 15: Some widely accepted differences between urban and rural population (Hugo, Champion in Lattes, 2003, quoted from Pelc, 2015: 32)

H.

Tudi Černe in Kušar (2010) ugotavljata, da so ljudje v mestih in mestnih območjih v stalni tekmi z drugimi mesti. Specifična mešanica socialne in fizične infrastrukture, kakovost dela in človeških virov, kulturnega in socialnega življenja so lahko bolj ali manj privlačni za vlagatelje in zunanji kapital. Meščani skrbijo in negujejo svoje notranje kvalitete, ki jih lahko ponudijo in prispevajo k razvoju mesta, medtem ko zadovoljujejo svoje potrebe in želje. Zaradi tega se prebivalci mest čutijo drugačne od prebivalcev drugih naselij in so bolj tekmovalni z vidika privabljanja in zadrževanja obsega novih investicij ter želijo vsaj ohraniti določeno stopnjo razvoja. Tekmovalnost med mesti pa ne stremi zgolj k privabljanju produkcijskih sfer, temveč skozi ustvarjanje specifičnih in privlačnih mestnih prostorov tudi k privabljanju potrošnikov. Mestna okolja tako z iskanjem in ponudbo svojih posebnosti kot marketinške entitete ustvarjajo svojevrstno homogenost.

Preglednica 3: Opredeljevanje mest in mestnih naselij - pregled po MS

Table 3: Identifying urban settlements and settlements in urban areas - overview of intermunicipal centres

	Vrišer, 1974	Vrišer, 1995	Drozg, 1999	SURS, 2004*	Prosen et al., 2008**	Espon Town, 2013***
Bovec	Nadpovprečno opremljeno centralno naselje	/	Ne izpolnjuje pogojev glede na fizične in demografske kazalnike	Sedež občine s presežkom delovnih mest	/	/
Cerkno	Industrijsko naselje	/	Ne izpolnjuje pogojev glede vseh kazalnikov (fizičnih, demografskih, ekonomskih in pravnih)	Sedež občine s presežkom delovnih mest	8	/
Cerknica	Malo mesto-občinsko središče	5	Ne izpolnjuje pogojev glede na pravne kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	9	Zelo majhno aglomerirano mesto, povezano z večjim središčem
Grosuplje	Malo mesto-občinsko središče	9	Ne izpolnjuje pogojev glede na pravne kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	11	/
Litija	Malo mesto-občinsko središče	8	Ne izpolnjuje pogojev glede na ekonomske kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	8	/
Logatec	Malo mesto-občinsko središče	5	Ne izpolnjuje pogojev glede na ekonomske in pravne kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	8	/
Metlika	Malo mesto-občinsko središče	5	Ne izpolnjuje pogojev glede na ekonomske kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	7	/
Ribnica	Malo mesto-občinsko središče	6	Ne izpolnjuje pogojev glede na pravne kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	9	Zelo majhno aglomerirano mesto, povezano z večjim središčem
Ruše	Industrijsko naselje	6	Ne izpolnjuje pogojev glede na ekonomske in pravne kazalnike	Nad 3000 prebivalcev	8	/
Šentjur	Malo mesto-občinsko središče	/	Izpolnjuje vse pogoje	Nad 3000 prebivalcev	9	Zelo majhno mesto in zaposlitveni center
Trebnje	Malo mesto-občinsko središče	7	Ne izpolnjuje pogojev glede na demografske kazalnike	S presežkom delovnih mest	10	Zelo majhno povezano mesto
Vrhnika	Malo mesto-občinsko središče	7	Izpolnjuje vse pogoje	Nad 3000 prebivalcev, kombinacija dejavnikov	11	Malo mesto in zaposlitveni center
Žalec	Malo mesto-občinsko središče	12	Izpolnjuje vse pogoje	nad 3000 prebivalcev	9	Malo mesto in zaposlitveni center

*: Vsa MS izpolnjujejo vsaj enega od kriterijev

**.: Vsa MS so majhna mesta

***.: Podatek za leto 2001

2.2 Domače raziskave centralnih naselij

Prva proučevanja centralnih naselij v Sloveniji datirajo v pozna 60. leta prejšnjega stoletja, ko sta Vrišer in Kokole opredelila centralna naselja v Sloveniji, njihovo hierarhijo in gravitacijski vpliv. Kokole in Vrišer sta v raziskava leta 1968 opredelila osem oziroma sedem hierarhičnih stopenj središčnih naselij v Sloveniji; Kokole je določil le urbana središča, ločeno pa je rangiral industrijska in ruralna središča. Vrišer je 265 centralnih naselij razvrstil v sedem stopenj (od lokalnega do nacionalnega središča) (povzeto po Espon Town, 2013).

Leta 1971 je Kokole pripravil novo in podrobnejšo raziskavo centralnih naselij v Sloveniji. Z naslonom na splošno teorijo o centralnih naseljih Christallerja je na podlagi prisotnosti reprezentativnih centralnih dejavnosti lahko določil devet stopenj centralnih krajev v Sloveniji: **nižja, srednja in višja osnovna stopnja s po tremi podstopnjami**. Najvišje, v deveti stopnji, je bila Ljubljana, v najnižjih so bile »centralne vasi« z najbolj osnovnimi funkcijami (nižja osnovna šola, trgovina za osnovno preskrbo z živili in drugimi predmeti vsakdanje rabe, gostišče, pošta, nekaj storitvene obrti, splošni zdravnik in pogosto sedež krajevne uprave, kmetijska zadruga oziroma odkupna postaja ter postajališče javnega prometa). To so tiste dejavnosti, ki že ustvarjajo določeno centralnost takega naselja in ga povezujejo s svojo, čeprav majhno okolico. Okolišani (lahko) tu vsakodnevno zadovoljujejo svoje oskrbne, gospodarske, kulturne, politične in druge potrebe. Kokole je na tej osnovni stopnji centralnih dejavnosti opredelil radij dostopnosti na 15 km (ena ura vožnje s kolesom), med njimi pa so tudi že nekatere bolj specializirane (oblika denarnega zavoda, specializirana trgovina – npr. s tekstilom, urar). Srednja osnovna stopnja in višja osnovna stopnja zajemajo višjo stopnjo specializacije značilnih centralnih funkcij, ki so vedno višjega ranga, vedno bolj diferencirane ter se pojavljajo v vedno manj naseljih.

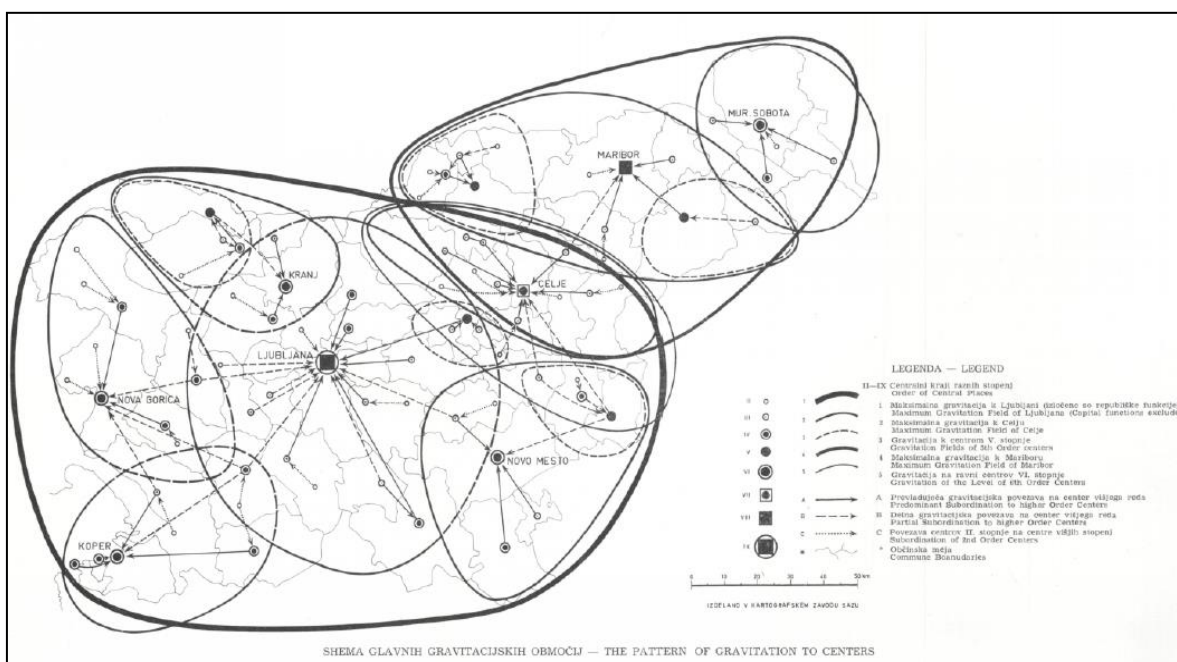
Pri uvrstitvi centralnih krajev v stopnje opremljenosti z značilnimi centralnimi funkcijami (dejavnostmi) je Kokole (1971) razdelil osnovne tri stopnje po principu Christallerja v tri »podstopnje«:

- Nižja osnovna stopnja:
 - I. stopnja: osemletna OŠ, zdravstvena postaja, ljudska milica, krajevni urad, kmetijska zadruga;
 - II. stopnja: lekarna, veterinar, zdravstveni dom, ključavničar, trgovina s čevlji;
 - III. stopnja: banka, občina, urar, stalni kino, trgovina s tekstilom.
- Srednja osnovna stopnja:
 - IV. stopnja: gimnazija, telefonska centrala, okrajno sodišče, elektro distributer, trgovina s pohištvo;
 - V. stopnja: tednik, štirinajstdnevnik, manjša bolnišnica, srednja strokovna šola, projektivno podjetje, optik;
 - VI. stopnja: srednja šola (2 do 3), tiskarna, okrožno sodišče, regionalna banka, zlatar.
- Višja osnovna stopnja:
 - VII. stopnja: gospodarsko sodišče, trgovina na debelo s tehničnimi predmeti, (poklicno) gledališče, založba knjig, komisijska trgovina;
 - VIII. stopnja: visoka šola, reklamno podjetje, radijska postaja, dnevnik, trgovina z odpadnim gradivom;

- o IX. stopnja: popolna univerza, klinika, opera, radiotelevizija, zastopstva tujih podjetij.

Večina takratnih občinskih središč je po ugotovitvah Kokoleta opravljala funkcijo središča III. stopnje, kamor je bil uvrščen tudi večji del proučevanih MS (z izjemo Šentjurja kot majhnega središča agrarne občine v zaledju veliko močnejšega Celja). Ponekod je nastanku »pomožnih« središč botrovala neugodna prometna dostopnost občinskega središča (npr. Bovec, Cerklje), drugje pa izrazita krajevna koncentracija prebivalstva v večinoma industrijskih krajih (npr. Ruše). Primerjava stopenj središč z velikostjo njihovih gravitacijskih območij je pokazala na velike regionalne razlike v opremljenosti središč s centralnimi dejavnostmi na vseh stopnjah. Za zelo dominantno stopnjo sta se pokazali III. in IV., ki jih je sestavljala večina občinskih središč takratnih občin.

Kokole (1971) je predvidel, da bi lahko svojo moč in vpliv okrepila zlasti občinska središča, predvsem tista v zaledju močnejših centrov in z dobro dostopnostjo, ki bi lahko predstavljala **nosilce medobčinskega sodelovanja** (npr. Vrhnika). Kokole je tudi prepoznal, da v ljubljanskem, mariborskem in tudi celjskem gravitacijskem območju **centralna naselja višje stopnje ob pogoju dobre prometne dostopnosti onemogočajo razvoj središč nižjih ravni do določene stopnje, čeprav bi bilo glede na populacijski potencial to pričakovano.**

Slika 16: Shema razporeditve centralnih naselij in njihovih vplivnih območij (Kokole, 1971: 132)

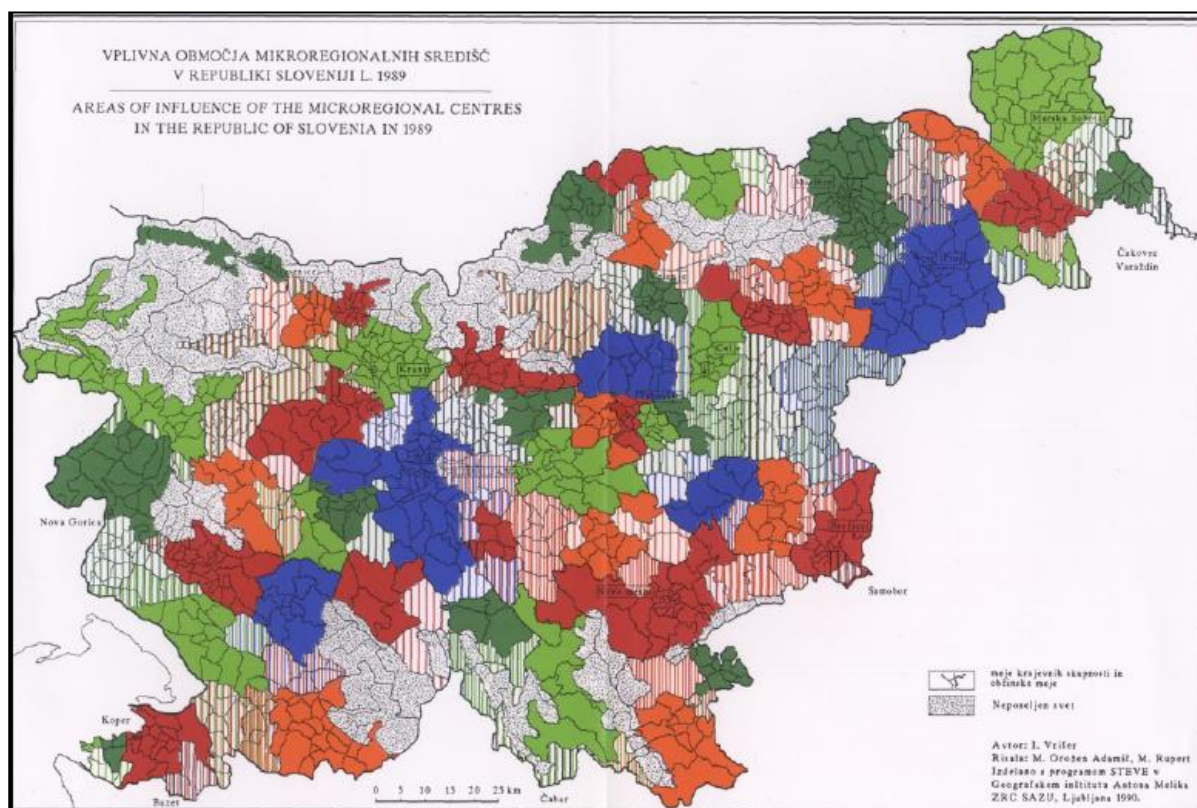
Figure 16: Scheme of central places and their spheres of influence (Kokole, 1971: 132)

Vrišer je leta 1987 naredil poskus ponovitve raziskave Kokoleta iz leta 1967/1968, s posebnim vprašalnikom za storitvene dejavnosti. Po krajevnih uradih je ugotavljal uporabo posameznih storitev in nakupov. V prvi fazi je kvalitativno ovrednotil posamezne dejavnosti in jih na podlagi prenovljenega in delno spremenjenega izbora kazalnikov razvrstil glede na

pojavnost / zastopanost v posameznih stopnjah središč. Z raziskavo je ugotovil **600 centralnih naselij**, jih glede na opremljenost s funkcijami razdelil v 7 stopenj in 4 temeljne skupine (temeljna oskrbna središča, oskrbna središča nižje ravni, srednje in višje ravni). V primerjavi z raziskavo Kokoleta je ugotovil, da se je **število centralnih naselij pomnožilo na najnižjih ravneh**, pri višjih pa ni bilo bistvenih preobrazb (Vrišer, 1988). *Izmed proučevanih MS so po Vrišerjevih ugotovitvah iz leta 1987 vsa spadala v 3. stopnjo – komunalna ali občinska središča, z izjemo Cerknega, ki je bilo podpovprečno opremljeno in zato uvrščeno v 2. stopnjo, in Bovca, ki je bilo prav tako uvrščeno med podeželska ali industrijska središča, v 2. stopnjo.*

V drugem delu raziskave je podatke dopolnil še s kvantitativnim vrednotenjem in primerjal število prebivalcev s številom delovnih mest v terciarnih in kvartarnih dejavnostih po krajevnih skupnostih. Izsledki so pokazali, da v 600 centralnih naseljih v Sloveniji živi več kot polovica prebivalcev; ta središča so tudi pomembni zaposlitveni centri s preko 80% vseh delovnih mest in z izredno močno koncentracijo storitvenih dejavnosti.

Vrišer je novo analizo pripravil še leta 1994, prav tako z uporabo enake metodologije kot leta 1987. Pri tej raziskavi je definiral **612 centralnih naselij** (cit. po Espon Town, 2013, in Vrišer, 1988).

Slika 17: Vplivna območja mikroregionalnih središč v Sloveniji leta 1989 (Vrišer, 1990: 248)

Figure 17: Microregional centres and their spheres of influence in 1989 (Vrišer, 1990: 248)

Ravbar (2000) je s sodelavci nadgradil dotedanji klasičen pristop k proučevanju sistema naselij. Pri proučevanju obsega mestnih vplivov je izhajal iz gospodarske strukture in trga delovne sile (merilo ekonomske moči, kakovosti delovnih mest in brezposelnosti), iz naselbinske strukture (merilo socialne, ekonomske in fiziognomske strukture naselij),

osebnega standarda, infrastrukturne opremljenosti območij, naravnih virov in stanja okolja. Ugotovil je, da morajo **v pogojih novih tehnologij, ki temeljijo na kakovosti, konkurenčnosti in povečani količini znanja, mesta in mestna območja / regije upoštevati sodobne lokacijske faktorje, da lahko oblikujejo ekonomsko uspešne dejavnosti. Sodobne gospodarske dejavnosti zato pritegnejo:**

- »• območja in naselja s prijazno pokrajinsko mikavnostjo ("natural amenities");
- kraji z atraktivnimi bivalnimi pogoji (pred tistimi s cenenimi bivalnimi pogoji);
- območja z atraktivno kulturno ponudbo kot tudi z uspešnim šolskim sistemom in možnostmi nadaljnega izobraževanja ("cultural amenities");
- območja z znanstveno-raziskovalno (tehnološko) tradicijo in sodobno infrastrukturno opremo;
- univerzitetna središča (posebej na naravoslovnem in tehničnih področjih);
- območja s koncentracijo visoko kvalificiranih strokovnjakov v obstoječih podjetjih z visoko tehnologijo ali tehnoloških parkih (univerzah);
- območja, katerih tamkajšnje zmožnosti so "sposobne tveganja" ("venture capital");
- območja z majhnim deležem industrijskih podjetij, ki onesnažujejo okolje, in območja ki so se odzvala pozivom po okolju prijazni proizvodnji;
- območja z bogato ponudbo specializiranih "business services" in so sposobni še naprej "predelovati" proizvode visoke tehnologije;
- območja s prevladujočo srednjo in visokošolsko izobrazbeno strukturo in postopnim neprestanim izboljševanjem te strukture;
- središča z že izgrajenim omrežjem (predvsem) hitrih in drugih sodobnih cest.« (Ravbar et al., 2000: 31).

Merjenje vloge mest v urbanem in regionalnem razvoju je Ravbar s sodelavci (2000) proučeval z naslonom na tiste kazalnike, ki izražajo **geografske sestavine temeljnih funkcij delovanja človeka: bivanje, delo, izobrazbena raven**. V zaključkih je ugotovil, da urbanizacija napreduje v močno urbaniziranih ravninskih in dolinskih območjih in na robovih teh območij, kjer se širi proti hribovju. Gre za območja stihijske širitve in koncentracije poselitve s prevlado razpršene stanovanjske gradnje individualnih hiš v radiju ugodne dostopnosti do zaposlitve. Poleg koncentracije poselitve je značilna dokajšnja razpršenost raznovrstnih delovnih mest v več središčih, kar nakazuje težnjo k spontanemu oblikovanju razvojnih osi oziroma enotnega gospodarsko geografskega območja z ustrezno prometno in gospodarsko infrastrukturo, trgov delovne sile in ostalimi komunikacijami. Oblikovanje takih razvojnih osi pospešuje zlasti dezurbanizacija. To so okolja z izrazito prevlado delovnih mest, ki jih zasedajo delovni migranti z območja okoliških naselij in občin s presežkom delovno aktivnega prebivalstva. V urbanem okolju se koncentrirajo tudi ljudje z višjo stopnjo izobrazbe, ki v tej sredini najdejo primernejše pogoje za osebni in poslovni razvoj. Ugotovljeno je bilo, da so po letu 1987 drastično upadle priselitve v mesto, kar nakazuje tendence razseljevanja slovenskih mest... **»Sodobno mesto skupaj z bližnjimi obmestnimi naselji tvori integrirano regionalno celoto.«** (Ravbar, 2000:70). Nasprotno je slovenski podeželski prostor v razvojnem zaostanku tako z gospodarskega kot s populacijskega vidika: na dveh tretjinah ozemlja naše države je le malo podeželskih naselij s stabilno oziroma zadovoljivo demografsko, socialno in ekonomsko strukturo. Zaradi oddaljenosti in oddaljenosti od centralnih naselij je velik del demografsko ogroženih območij ob mejah s sosednjimi državami. Z oblikovanjem nove tipologije dosežene

urbanizacijske ravni v Sloveniji je bilo s projektom pokazano, da je tretjina naše države zelo močno urbanizirana, kjer v urbaniziranih naseljih prebiva več kot 90% prebivalcev. Gre za območje osrednje Slovenije od Jesenic do Ljubljanskega polja in Kamniško Bistriške ravnine, pas ob Obali, Goriško, Kočevsko, Revirji, Celjska in Šaleška kotlina ter Dravsko-ptujsko polje. Nasprotno pa je bila več kot tretjina slovenskih občin prepoznana kot povsem neurbaniziranih.

Ravbar (2000) je sodelavci s podobnim pristopom kot njegovi predhodniki (opremljenost naselij z izbranimi dejavnostmi po upravnem, prometnem in oskrbnem načelu, z uporabo telefonskega imenika, podatkov Pošte Slovenije in različnih ministrstev ter s pomočjo ankete) proučeval omrežja centralnih naselij višjih stopenj in njihovih vplivnih območij. Pri razvrščanju naselij v posamezne hierarhične stopnje je bila upoštevana tudi njihova lega oziroma razdalja do drugih središč. Z anketiranjem je prepoznal, da: **»V primerih bližine večjih, bolje opremljenih središč si naselje praviloma ne oblikuje večjega ali bolj izrazitega vplivnega območja, pa tudi pri storitvah, ki so na voljo v domačem naselju, si posamezniki pogosto raje izberejo nekoliko bolj oddaljen, a bolj opremljen center z večjo ponudbo oziroma boljšo izbiro. V primeru obiska takega centra se lahko posameznik poslužuje več storitev, kar še povečuje privlačnost večjega centra«** (Ravbar et al., 2000: 86). Podobno kot Vrišer leta 1990 je Ravbar ločil različno moč vspliva določenega središča: dominantni (100%), moderirani (75%), parcialni (50%) in sporadični vpliv (25%). Pri sistemu centrov na mikroregionalni ravni - 77 oziroma 79 središč (*op.: Piran oziroma Piran skupaj s Portorožem in Lucijo*) je ugotovil, da gre za **prepletanje vplivov močnejših središč različnih stopenj**, ki so po ozemlju Slovenije posejani precej na gosto. Da ležijo **nadpovprečno opremljena središča v zaledju najmočnejših centrov (suburbanizirana območja) in v območjih turizma**, je ugotovil že Vrišer, vendar pa ta največkrat ne igrajo vloge samostojnega središča, ampak predstavljajo del vplivnega območja močnejšega središča. Ravbar je še menil, da se bodo krepila zlasti naselja znotraj suburbanizacijskih silnic, čeprav so notranje dokaj heterogena, druga naselja bodo postala del širših mestnih območij. Rast centrov v »nadpovprečno agrarnih območjih, ki so že sedaj marsikdaj slabo opremljena...«, je vprašljiva (Ravbar et al., 2000: 93). *Vseh 13 proučevanih MS je razvrstil med mikroregionalna središča.*

Za podlago regionalnemu razvoju so bile predlagane štiri stopnje hierarhije naselij:

1. Občinska oziroma lokalna središča (najnižja raven funkcij),
2. Občinska ruralno industrijska središča in središča medobčinskega povezovanja (nižja raven funkcij),
3. Regionalna središča (srednja raven funkcij) in
4. Državno oziroma pokrajinsko središče (višja / najvišja raven funkcij).

V študiji je bil prikazan tudi poskus opredelitve možnih kriterijev za oblikovanje hierarhije naselij in mestnih funkcij v omrežju naselij, ki v preteklih razvrstitvah naselij niso bili razvidni.

KRITERIJI	VIŠJA RAVEN FUNKCIJ, DRŽAVNO - SREDIŠČE	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ REGIONALNO SREDIŠČE	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ, (MED)OBČINSKO SREDIŠČE	NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ LOKALNO IN/ALI OBČINSKO SREDIŠČE
HISTORIČNI		načelo pripadnosti prebiv. reg. centru	pripadnost prebivalstva (med)občinskemu, lokalnemu ali krajevnemu oskrbnemu centru	
FUNKCIONALNI	načelo funkcijsko zaključenih gospod.in gravitac. območij	načelo učinkovitosti državne uprave načelo funkcijsko zaključenih gospod.- gravitac. območij	načelo učinkovitosti državne uprave načelo učinkovitosti lokalne samouprave načelo funkcijsko zaključenih gravitacijskih območij	
FORMALNI:				
št. preb. v središču	najmanj 100 000	Najmanj 20.000	Najmanj 5000	Najmanj 1000
št. preb. v gravitacijskem zaledju	najmanj 300 000	Najmanj 100.000	Najmanj 10.000	Okoli 5000
št. delovnih mest v središčih	najmanj 75 000	Najmanj 20.000	Najmanj 2000	Najmanj 500
delež delovnih mest v služnostnih dejavnostih	najmanj 35 000	Najmanj 10.000	Najmanj 1.000	Najmanj 300
ATRAKTIVNOST				
delež brezposelnih, naravni prirastek, starostni indeks, migracijski saldo, delež tujih naložb, delež »joint ventures«, trgovski drobno prodajni promet	— ++ — — ++ ++	— ++ — — ++ ++	— ++ ++ ++ ++ ++	— ++ ++ ++ ++ ++
	nad 50.000 mio SIT	nad 20.000 mio SIT	do 10.000 mio SIT	50 - 60 mio SIT
AGLOMERATIVNOST				
% zgostitvenega območja v gravitac.obm	++	++	++	++
MODERNOST				
Delež študentov izobrazbena struktura, število inštitutov	++ ++ ++	++ ++ +	++ — —	++ — —
PROMETNA RAZVITOST				
Oddaljenost od središča višje stopnje- izohrona gostota prometnega omrežja	1,5 ^h	največ 1 ^h	največ 30'	Največ 15'
Opomba:	++ nadpovprečna pojavnost – ki pospešuje pomen urbanega središča v omrežju naselij; — podpovprečna pojavnost – ki slabi pomen urbanega središča v omrežju naselij;			

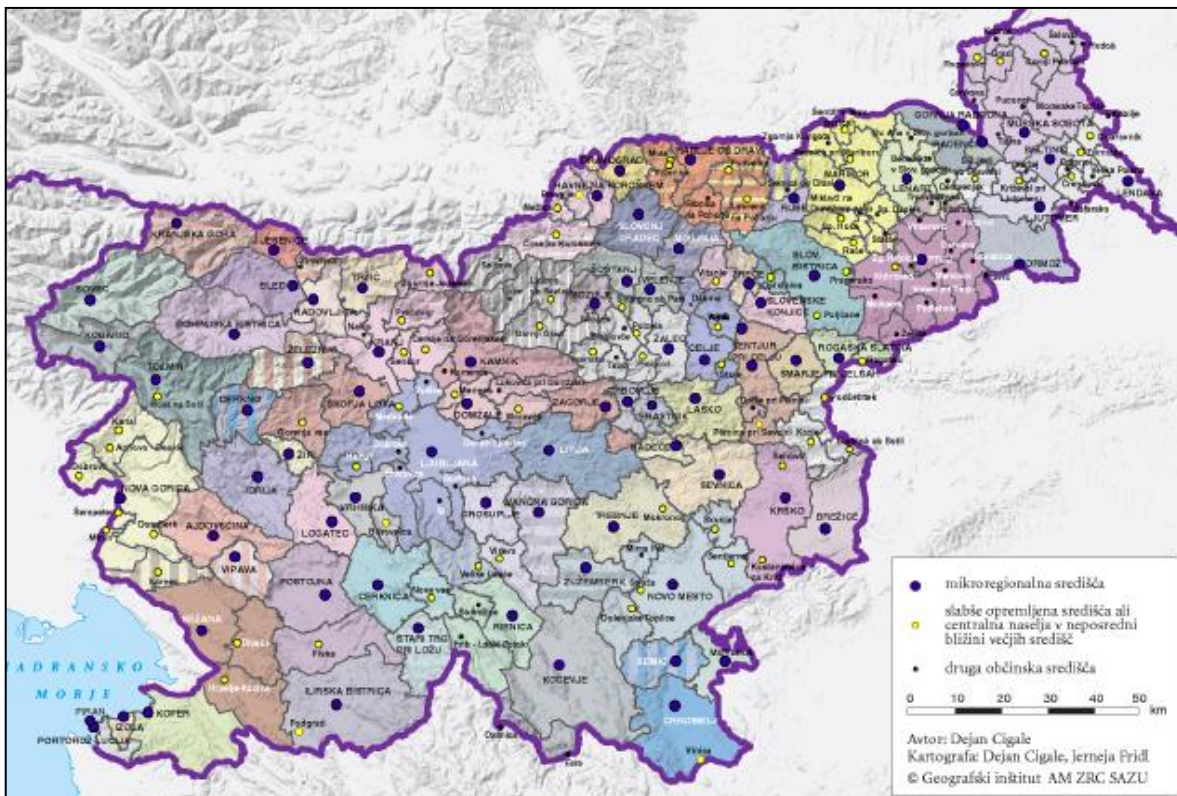
Slika 18: Možni kriteriji za oblikovanje hierarhije naselij in mestnih funkcij v omrežju naselij - nedokončan predlog (Ravbar et al., 2000: 100)

Figure 18: Possible criteria for determination of settlement hierarchy and urban functions in settlement network - unfinished proposal (Ravbar et al., 2000: 100)

Po Ravbarjevi (diskusijski) varianti seznama centralnih krajev v Sloveniji sta bila (presenetljivo) med središča medobčinskega pomena oziroma pomembnejša občinska središča uvrščena le Ribnica in Metlika, večina drugih MS med upravna središča z nizko ravnijo funkcij (Žalec, Šentjur, Logatec, Cerknica, Grosuplje, Litija in Trebnje), ostala (Vrhnika, Ruše, Bovec in Cerknica) pa med občinska oziroma lokalna središča.

Cigale (2002) je raziskoval dostopnost do različnih storitev v letu 1999 na podlagi vprašalnika in statističnih podatkov. Rezultati njegove raziskave sta opredeljena dva makroregionalna centra (Ljubljana in Maribor), 17 mezoregionalnih centrov in 79 mikroregionalnih centrov. Poleg tega so bila določena številna centralna naselja nižje stopnje centralnosti. Svoje rezultate je Cigale primerjal z rezultati Vrišerjeve študije iz leta 1987 (op.: v tej raziskavi je Vrišer prepoznal 57 mikroregionalnih središč in središč višjih stopenj) in ugotovil številne razlike v odnosih med središči, predvsem na mikroregionalni ravni. **Mreža teh centrov je**

zaradi povečane pomembnosti posameznih središčnih naselij postala gostejša, povečala se je tudi pomembnost manjših naselij, ki so postala občinska središča. Močno se je okrepila vloga Ljubljane. Cigale je vsa v nalogi proučevana MS uvrstil med mikroregionalna središča.

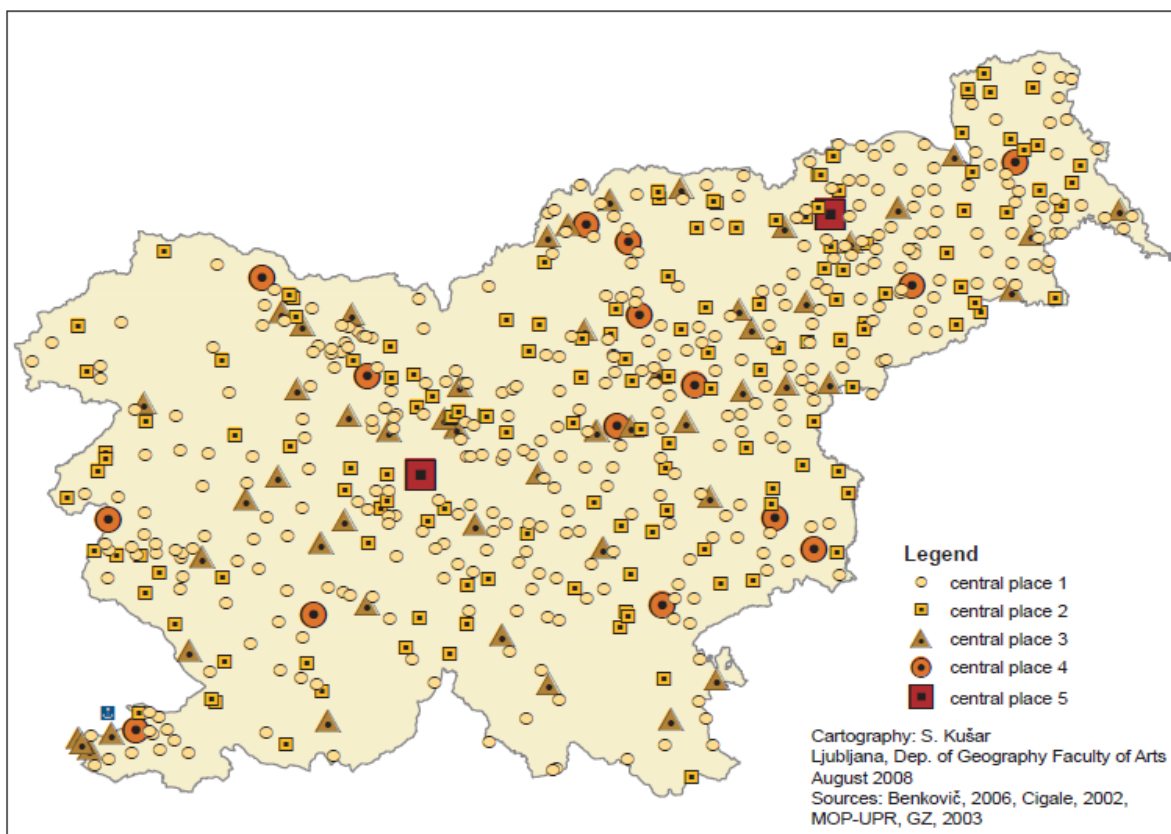

Slika 19: Mikroregionalna središča in njihova vplivna območja leta 1999 (Cigale, 2002: 52)

Figure 19: Microregional centres and their spheres of influence in 1999 (Cigale, 2002: 52)

Benkovič Krašovčeva (2005) se je nasprotno od Cigaleta, ki je proučeval le središčnost naselij višjih stopenj, osredotočila na proučevanje središč nižjih hierarhičnih ravni. Glede na zastopanost posameznih funkcij je prepoznala 358 centralnih naselij prve in 132 naselij druge stopnje. *Bovec in Cerklje ob Gori je glede na opremljenost s centralnimi funkcijami uvrstila med 79 podeželskih centralnih naselij 2. stopnje s povprečno opremljenostjo (popolna osnovna šola, vrtec, trgovina z živili, gostinski objekt s hrano in pijačo, zdravstvena ustanova, pošta, zobna ambulanta, lekarna, splošna knjižnica, bančna podružnica, lekarna, krajevni urad, bencinski servis, specializirane obrti in storitve). V slednjih dveh so bile sicer centralne funkcije zelo dobro zastopane, kar je pripisati razvoju in pomenu turizma oziroma industrije. Ostala proučevana MS so spadala med centralna naselja višje stopnje.*

Med 554 centralnimi naselji v letu 2005 (manj kot 10% vseh slovenskih naselij) sta bili dve največji mesti definirani kot »makroregionalno središče«, šest mest kot »regionalno središče«, dodatnih devet mest pa kot »subregionalno središče«. Ostala središča so »občinska oziroma medobčinska središča« (47), »ruralna oziroma industrijska središča« (132) ter »lokalna središča« (358) (Černe et al., 2007, cit. po Espon Town, 2013). *Bovec in Cerklje ob Gori sta spadala v kategoriji nižje, med »ruralna in industrijska središča«, ostala proučevana MS pa med »medobčinska središča.«*

Slika 20: Centralna naselja v Sloveniji leta 2005 (Benkovič Krašovec, 2005, povzeto po Černe, 2010: 90)

Figure 20: Central places in Slovenia in 2005 (Benkovič Krašovec, 2005; adapted from Černe, 2010: 90)

Na zgornji sliki sta kot makroregionalni središči prikazana Maribor in Ljubljana (stopnja 5), 6 regionalnih in 9 subregionalnih središč sestavlja stopnja 4 (mezoregionalna središča), občinska in medobčinska središča pa tvorijo stopnjo 3, mikroregionalna središča. Ruralni in industrijski centri so stopnje 2, najštevilčnejša lokalna središča pa oblikujejo centralna naselja najnižje, osnovne stopnje.

Pogačnik s sodelavci (2011) je analiziral stanje in razvojne težnje v slovenskem prostoru in ugotovil, da je **skupina medobčinskih središč zelo heterogena**; gre namreč na eni strani za naselja z veliko vitalnostjo in rastjo, na drugi strani pa so med njimi takšna, ki stagnirajo ali populacijsko upadajo. Medobčinska središča so razmeroma daleč od večjih trgov dela in so pomembna za zaposlovanje ljudi v praviloma odmaknjenih podeželskih območjih. Za ta središča je bila ugotovljena precejšnja izenačenost števila delovnih mest in domačega aktivnega prebivalstva. Na ravni teh središč se kažejo različne silnice: središča vitalnih mikroregij v bližini avtocestnega križa ali z ugodno obmejno lego se hitro razvijajo in konkurirajo celo subregionalnim centrom (npr. Trebnje). Med njimi so tudi takšna, ki populacijsko rastejo in se razvijajo kljub legi v osrčju podeželja (Cerknica, Ribnica, Trebnje), izven urbanih območij z gosto poselitvijo pa mnoga središča stagnirajo ali se krčijo z vidika števila prebivalcev (Ruše). Nekatera medobčinska središča so zaradi slabše dostopnosti do (javnih) storitev in slabe prometne povezanosti populacijsko in gospodarsko / razvojno šibka (Cerkno, Bovec, Metlika). Velike zaposlitvene potenciale so leta 2011 imela mesta Vrhnika

(okoli 4000), Logatec (okoli 3700), Grosuplje (okoli 2900), Žalec (okoli 7700), Šentjur (4800), Metlika (3000), Cerknica (3500), Ribnica (3200) in Trebnje (okoli 5000). Med usmeritvami za razvoj urbanega sistema je predlagan razvoj medobčinskih in predvsem občinskih središč z usmerjanjem razvoja osnovne ravni urbanih funkcij za zadovoljevanje vsakodnevnih potreb v radiju dostopnosti do 15 min (*op.: avtorji pri tem ne navajajo načina dostopa oziroma prometnega sredstva*).

Kušar (2013) je raziskoval kategorizacijo slovenskih naselij z uporabo več indikatorjev. Poleg klasične metode proučevanja funkcij naselij preko **lokacij in ranga centralnih dejavnosti** je v določanje kategorizacije vključil tudi elemente **velikosti naselja, geografski položaj, gospodarsko moč in prometno lego**. Vanjo je vključil 590 centralnih naselij in 206 naselij z več kot 100 delovnimi mesti, skupaj 796 naselij, ki so hkrati tudi populacijska vozlišča. V raziskavi je uporabil naslednje kazalnike: stopnja centralnosti naselja, število prebivalcev, število delovnih mest in delež delovno aktivnih prebivalcev, ki delajo izven kraja bivanja. Proučevana naselja je na podlagi standardiziranih podatkov na skupnem imenovalcu in glede na logiko razporeditve centralnih naselij v Sloveniji uvrstil v enega od šest razredov in tako dobil 2 makroregionalni središči, 15 regionalnih središč, 52 subregionalnih, 142 lokalnih, 299 sublokalnih in 286 mikroregionalnih središč. Rezultati kategorizacije kažejo na to, da **sistem poselitve sledi konceptu razpršene decentralizacije in oblikovanju urbanih regij**. Raziskava je še pokazala, da v sistemu poselitve še vedno obstaja hierarhija, ki pa se spreminja, zlasti na nižjih stopnjah centralnosti (*na to so v svojih raziskavah opozorili že Vrišer, Cigale, Benkovič Krašovčeva,...*). V drugem delu je Kušar raziskoval povezanost centralnosti naselij s prometnimi vozlišči. Kategorizacija le-teh je bila pripravljena z enako metodologijo kot kategorizacija centralnih naselij (šest stopenj). Prostorsko ujemanje centralnih naselij in prometnih vozlišč je evidentno le na najvišji hierarhični stopnji, manj pa že na regionalni stopnji, kjer od 15 regionalnih središč le pet od njih predstavlja tudi prometna vozlišča. Na vseh nižjih stopnjah je korelacija še manjša. Ugotovil je, da je povezanost prostorske struktura urbanega sistema in prometne infrastrukture z vidika prostorske distribucije hierarhičnih elementov relativno šibka, predvsem na nižjih hierarhičnih stopnjah. To pomeni, da **kategorizacija naselij (stopnja centralnosti) v Sloveniji ne odraža nujno tudi enakega položaja naselij z vidika prometa. Kušar je tudi ugotovil, da smo priča delni dezintegraciji hierarhičnih stopenj na nižjih ravneh in rasti pomembnosti središč najvišjih stopenj, zlasti Ljubljane**.

Pomembnost slovenskih malih mest in naselij nižjih hierarhičnih stopenj za policentrični prostorski in regionalni razvoj prikazujeta preglednici skupin naselij glede na število prebivalcev in zastopanost v poselitveni strukturi v letih 2002 in 2014.

Preglednica 4: Skupine naselij v Sloveniji glede na število in delež prebivalcev leta 2002 in 2014 (povzeto in dopolnjeno po Kušar, 2013 in Poročilo o prostorskem razvoju, 2015)

Table 4: Groups of settlements according to number and share of population in 2002 and 2014 (summarized, adapted and supplemented according to Kušar, 2013 and Report on Spatial Development, 2015)

Velikostni razredi naselij po številu prebivalcev	Število in delež naselij				Število in delež prebivalstva				Povprečna velikost naselja	
	Št. 2002	Št. 2014	Delež 2002	Delež 2014	Število 2002	Število 2014	Delež 2002	Delež 2014	2002	2014
Skupaj	5988*	6 034	100	100	1 964 036	2 061 085	100	100	328*	341
Nenaseljena	(60)*	57	n.p.	0,9	/	/	n.p.	/	/	/
Do 500	5473	5 410	90,7	89,6	673 194	671 341	32,8	32,6	n.p.	124
500 – 5000	520	528	8,7	8,8	537 197	594 176	28,7	28,9	n.p.	1 125
5 000 – 10 000	23	23	0,4	0,4	134 186	154 092	7,5	7,5	n.p.	6 699
10 000 – 50 000	14	14	0,2	0,2	266 739	268 336	13,1	13	n.p.	19 166
Nad 50 000	2	2	0	0	352 720	373 140	17,9	18,1	n.p.	186 570

*: Popisni atlas Slovenije 2002, Prebivalstvo in naselja SURS (www.stat.si, pridobljeno 12. 4. 2016)

Devet desetih naše poselitvene strukture sestavljajo zelo majhna naselja z manj kot 500 prebivalci, ki predstavljajo dom slabi tretjini vseh prebivalcev. Delež te skupine naselij se je sicer v 12 letih malenkost zmanjšal na račun okrepitve naselij v naslednji velikostni skupini, med 500 in 5000 prebivalci. Ta skupina se je povečala za 8 naselij, je pa številčno desetkrat manjša; v njej podobno prebiva okoli 30% prebivalcev Slovenije. Predvidevamo, da gre spremembe pripisati populacijski okrepitvi nekaterih naselij iz najnižje stopnje, ki so presegla mejo 500 prebivalcev. Število in delež naselij v višjih hierarhičnih stopenj se v 12 letih nista spremenila. V 16 največjih slovenskih središčih z nad 10000 prebivalci živi okoli 30% ljudi. Številčno najmanj zastopana in populacijsko skromna so središča srednje stopnje z med 5000 in 10000 prebivalci, ki (bolj) ustrezajo opredelitvi medobčinskega oziroma večjega občinskega središča. Predstavljajo manj kot pol odstotka vseh naselij, v njih pa prebiva zgolj 7% celotne slovenske populacije. *Po velikosti sodijo v to kategorijo le štiri največja proučevana MS.*

Preglednica 5: Centralna naselja v Sloveniji leta 1987, 1994 in 2005 (povzeto po Espon Town, 2013)

Table 5: Central places in Slovenia in 1987, 1994 and 2005 (adapted from Espon Town, 2013)

Stopnja centralnosti		1987	1994	2005
I	Lokalna središča	392	384	358
II	Ruralna in industrijska središča	151	168	132
III	Občinska in medobčinska središča	42	47	47
IV	Subregionalna središča	7	9	9
V	Regionalna središča	6	6	6
VI	Makroregionalno središče (Maribor)	1	1	1
VII	Nacionalno središče (Ljubljana)	1	1	1
Skupaj		600	612	554

Pogačnik (2001) se je v svojih delih posvetil oblikovanju usmeritev in kriterijev za načrtovanje in urejanje naselij. Opredelil jih je po hierarhičnih ravneh: državno, regionalno in občinsko. Za občinsko urbano središče je predlagal, da mora med drugim skupaj z drugimi urbani središči v občini nuditi vse potrebne družbene servise osnovne ravni in nekatere servise srednje ravni, zlasti pa: osnovno šolstvo, zdravstvo in socialno skrbstvo, dejavnosti lokalne uprave, civilne zaščite, trgovine, gostinstva, obrti, nekatere kulturne, športne in druge dejavnosti. Nekatere od teh funkcij si lahko delijo občinska središča med seboj ali z urbani središči iste občine po načelu komplementarnosti in racionalne delitve; izjemoma se lahko nekatere dejavnosti nahajajo izven naselij (ob prometnih vozliščih, kulturne in naravovarstvene atraktivne lokacije). **Dostop do občinskega središča naj bo za občane največ 15 minut z javnim prevozom (z do 15 minutno dostopnostjo do postajališča) ali do 20 minut z osebnim prevozom. Naselja v občini morajo biti notranje, med seboj in z zaledjem dobro prometno povezana. Občinsko središče mora imeti postajo javnega prometa in druge javne površine.** Funkcije osnovne ravni bi morale biti dostopne v do 10-minutni izohroni z javnim prevozom in dodatno do 10 minut peš hoje do postajališča javnega prometa.

Drobne, Rajar in Liseč (2013) so proučevali vpliv privlačnosti izbranih urbanih središč na višjih hierarhičnih stopnjah med letoma 2000 in 2011, do vključno stopnje medobčinskega središča. Ugotovljeno je bilo, da obseg tokov selitev in voženj na delo s časom narašča. Pomen razdalje za vožnje na delo je bil v proučevanem obdobju pred nastopom gospodarske krize vedno nižji in takó vedno večja pripravljenost voziti se dlje na delo v vsa urbana središča oziroma zaposlitvene centre. Z nastopom krize so se tovrstne interakcije naglo umirile. **Za medobčinska središča je bilo ugotovljeno, da se je vpliv njihove privlačnosti v proučevanem obdobju povečeval najpočasneje.**

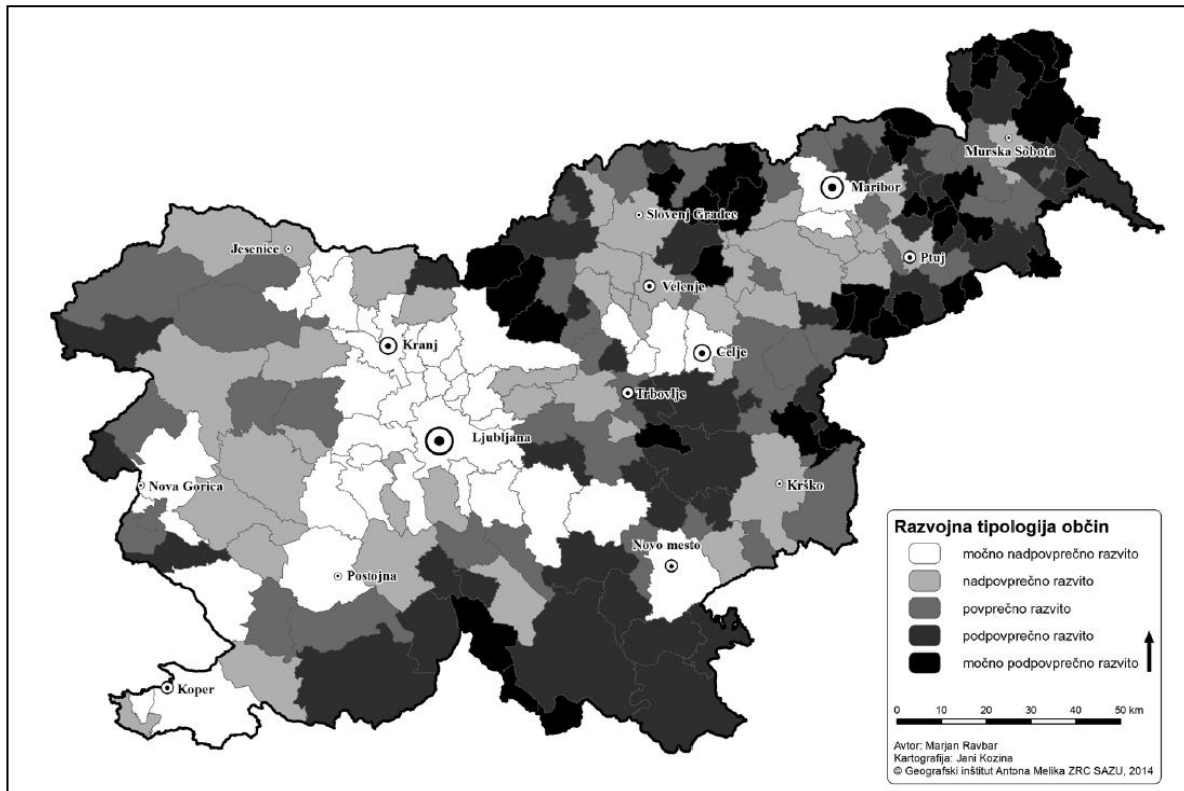
Razvojno uspešnost in potencialne slovenskih občin (katerih središča večinoma uvrščamo med majhna mesta) je v zadnjem času proučeval in predstavil Ravbar (2014), upoštevajoč naslednje skupine dejavnikov: **demografska moč, blaginja in socialni položaj, trg delovne sile, prometnogeografska dostopnost, konkurenčnost in inovacije.** Na podlagi primerjave in vrednotenja po skupaj 33 kazalnikov so bile občine razvrščene v pet skupin razvojne uspešnosti: močno nadpovprečno, nadpovprečno, povprečno, podpovprečno in močno podpovprečno razvite občine. Izbrani so bili kazalniki, ki kažejo oziroma izražajo socialno geografske sestavine temeljnih funkcij človekovega delovanja: bivanja in dela, izobrazbene ravni, oskrbe, kulturnega in družbenega udejstvovanja ter prometne dostopnosti, in ki so statistično dosegljivi, nazorni in razumljivi.

	Stanje (2012) in dinamika – spremembe (2006–2012)
Demografska moč	<ul style="list-style-type: none"> – število prebivalcev – indeks števila prebivalcev – gostota poseljenosti (število prebivalcev na km²) – indeks staranja – nataliteta (živorojeni/1000 prebivalcev) – razvoj prebivalstva: indeks sprememb – selitveni saldo (selitveni prirast na 1000 prebivalcev) – delež delovno aktivnih prebivalcev med prebivalci po kraju bivanja
Blaginja in socialni položaj	<ul style="list-style-type: none"> – kupna moč: bruto osnova za dohodnino v € – dodana vrednost na zaposlenega – povprečna letna mesečna bruto plača/zaposlenega v €. – zadolženost občine in pravnih oseb javnega sektorja v € na prebivalca – bruto naložbe v nova osnovna sredstva (v 1000 €) na 1000 prebivalcev – stopnja kriminala: število kaznivih dejanj na 1000 prebivalcev – delež prebivalstva, ki prejema socialno pomoč – število društev na 1000 prebivalcev
Trg delovne sile	<ul style="list-style-type: none"> – gostota delovnih mest: število delovnih mest na 1000 prebivalcev – spremembe v številu delovnih mest (indeks števila delovnih mest) – lokacijska divergenca – stopnja registrirane brezposelnosti – spremembe v številu brezposelnosti (indeks registriranih brezposelnih oseb) – delež prebivalcev s storitvenim poklicem po kraju bivanja – delež prebivalcev s terciarno izobrazbo
Prometno-geografska dostopnost	<ul style="list-style-type: none"> – povprečni potovalni čas z osebnim avtomobilom do najhitreje dostopnega regionalnega središča po SPRS (2004) – povprečni potovalni čas z osebnim avtomobilom do najhitreje dostopnega priključka na avtocesto ali hitro cesto – delež prebivalcev, ki živijo znotraj radija 500 m od postajališča javnega potniškega prometa
Konkurenčnost in inovacije	<ul style="list-style-type: none"> – število podjetij na 1000 prebivalcev – spremembe v številu podjetij: indeks števila podjetij – število patentov na 1000 prebivalcev – kazalnik propulzivnosti – zaposleni v ustvarjalnih poklicih: delež prebivalcev z ustvarjalnim poklicem po kraju bivanja – število internetnih priključkov s širokopasovno povezavo na 1000 gospodinjstev – indeks števila prebivalcev z ustvarjalnim poklicem po kraju bivanja

Slika 21: Izbrani kazalniki za določitev stopnje razvojne ogroženosti in potencialov slovenskih občin (Ravbar, 2014: 39)

Figure 21: Chosen indicators for identifying degrees of development threats and potencialos of Slovene municipalities (Ravbar, 2014: 39)

Stanje slovenskih občin je zelo raznoliko, ključne Ravbarjeve ugotovitve pa so, da so razlike med najbolj in najmanj razvitimi občinami na ravni trikratnika. Najvišje potenciale imajo občine v osrednji Sloveniji, v somestju obalnih mest, v osrednjem delu Savinjske doline s Celjem, v delih Gorenjske in v osrednjem delu Krške doline z Novim mestom. Nasprotno pa na vseh obmejnih, hribovitih in kraških območjih izstopa podpovprečnost razvojnega potenciala. **»Ključni dejavniki, ki raznolikost povzročajo, so neenakomerni demografski potenciali.** Za učinkovito delovanje so **odločujoči zlasti gospodarski (trg delovne sile in konkurenčnost) dejavniki**, kar so pokazali tudi rezultati izbranih kazalnikov stanja in teženj tako s klasično kakor tudi z eksplorativno faktorsko analizo. **Za gospodarsko in razvojno uspešnost je pomembna struktura gospodarskih dejavnosti.** Območja z nižjim deležem zaposlenega aktivnega prebivalstva so gospodarsko šibkejša, prav tako območja z (nepropulzivnimi) industrijskimi obrati, ki so praviloma v težavah. Velika težava so brezposelnost, izobrazbena struktura (tudi zaradi odliva izobrazjenih s posameznih območij zaradi pomanjkanja ustreznih delovnih mest), manjše podjetniške aktivnosti (tudi zaradi manjše prometne dostopnosti od pomembnejših središč in slabše razvite infrastrukture). Slabše gospodarsko stanje območij se odraža pri blaginji in socialnem položaju (ter posledično pri kakovosti življenja in življenjski ravni). Ta je praviloma najvišja v osrednji in zahodni Sloveniji. **Gre za celovit preplet in medsebojne vplive različnih dejavnikov, zato je toliko težje oblikovanje ustreznih politik**« (Perpar et al., 2013, cit. po Ravbar, 2014).

Slika 22: Tipologija občin glede na razvojni potencial (Ravbar, 2014: 46)

Figure 22: Typology of municipalities according to development potencial (Ravbar, 2014: 46)

V nalogi proučevana MS oziroma občine so glede na svoj razvojni potencial uvrščene v naslednje skupine:

- močno nadpovprečno razvite občine: Grosuplje, Vrhnika, Logatec, Žalec in Trebnje;
- nad povprečjem so še Ruše, Ribnica in Cerknica;
- povprečno razvite občine so Bovec, Cerkno, Litija in Šentjur;
- v najslabšem položaju je Metlika, v skupini podpovprečno razvitih občin.

Nobeno od proučevanih MS ni v kategoriji močno podpovprečnih občin. Le-te ležijo v tradicionalnih območjih depopulacije, stagnacije gospodarstva in splošnih razvojnih težav: Prekmurje, Haloze, Slovenske gorice, del Koroške, Zgornja Savinjska dolina, Obsotelje, Kozjansko, Zgornje Obkolpje in (v letu 2014) tudi občina Radeče. Območja in občine ob meji z Italijo (in delno z Avstrijo) kažejo boljše stanje.

Drobne in Bogatajeva (2015) sta na primeru Slovenije s pomočjo metode Intramax (op.: gre za metodo razmejitev funkcionalnih regij brez predhodno opredeljenega središča) modelirala niz funkcionalnih regij in ocenjevala sposobnost »pametnega mesta«, da proizvaja oziroma nudi ugodne pogoje, ki bi pritegnili mestne akterje v razvoj inovativnih javnih logističnih mrež. Predstavila sta metodo, s katero je možno nacionalni teritorij optimalno pokriti s funkcionalnimi regijami, kjer je **pametno mesto središče aktivnosti, optimalna alokacija storitev pa vpliva na njegovo rast**. Proučevala sta tudi, katere javne funkcije je najbolje locirati v mesta in katera je optimalna funkcijska regija, pokrita s temi funkcijami. Različne funkcije v mestih kot središčih funkcionalnih regij imajo namreč drugačno optimalno velikost teritorija, ki ga pokrivajo. **Funkcionalne regije se oblikujejo okoli določenih središč – enega ali več, okoli dejavnosti, storitev, in njihove meje so lahko časovno dinamične.**

Za funkcionalno regijo je značilna aglomeracija dejavnosti in njihov notranji promet, informacijska in komunikacijska infrastruktura, omogočanje proizvodnje in storitev, zaradi česar je mobilnost prebivalcev, dobrin in proizvodov velika, vse to pa omogoča razvoj storitev znotraj gibljivih meja regije. V postindustrijski družbi se intenzivnost tokov delovne sile in dobrin zmanjšuje, nasprotno pa se pretok in intenziteta storitev v funkcionalni regiji povečujeta; pomembnost storitev narašča, vpliv proizvodnje upada. Statično idejo o fiksni regionalizaciji sta nadgradila v teorijo funkcionalnih regij, posodobila sta klasično merilo velikosti in hierarhije poselitvenega sistema in odgovorila na vprašanje, kam umeščati storitvene dejavnosti, zlasti javne funkcije kot so šole, bolnišnice in domovi za ostarele; ti bodo pomembno označevali sodobno urbano rast. Ugotovila sta, da je v primerih storitev, ki pokrivajo celoten teritorij bistveno, da so stroški komunikacij in storitev med mesti kot centralnimi naselji in ostalimi območji v funkcionalni regiji minimalni.

Sintezni pregled doseženih stopenj centralnosti proučevanih MS na podlagi opredelitev slovenskih avtorjev je podan v **Prilogi B**.

MS smo primerjali med seboj glede na število doseženih najvišjih uvrstitev. Stopnje oziroma vrednosti opredelitev posameznih avtorjev naraščajo v skladu s pomembnostjo središča (višja stopnja središča oziroma višja vrednost pomeni višjo stopnjo centralnosti). V zeleni pisavi so označeni najvišji rangi v posamezni razvrstitvi. Opredelitve središč po Cigaletu v končni vrstni red nismo vključevali, saj med MS ni razlik in so vsa uvrščena med mikroregionalna središča.

Največ najvišjih uvrstitev centralnosti je dosegel Žalec, osem od devetih. Žalcu tesno sledi večina preostalih MS – teh je 9 z doseženimi vrednostmi 7 in 6. S tremi najvišjimi uvrstitvami so v spodnji polovici razvrstitve Ruše, povsem na dnu najbolj izstopata po velikosti najmanjši in najmanj opremljeni središči Bovec in Cerčno, ki nista nikdar dosegla rangov drugih MS. Pri MS z enakim številom doseženih najvišjih uvrstitev (6 in 7) smo za določitev končnega vrstnega reda v preglednici v prilogi dodatno upoštevali doseženo število točk na podlagi raziskav Vrišerja (1995) in Prosenca s sodelavci (2008).

V dosedanjih raziskavah slovenskih avtorjev in z uporabo različnih metodoloških pristopov se kot stabilno in najmočnejše proučevano MS izkazuje Žalec. Pomembna vloga je bila ugotovljena še za Grosuplje, Vrhniko, Trebnje, Ribnico in Cerknico, opazen vpliv je bil zabeležen še pri Litiji, Šentjurju, Logatcu in Metliki. Teh deset MS ima po predvidevanjih pomembnejšo vlogo generatorja razvoja svojega zaledja in povezovanja ter sodelovanja z drugimi središči še danes. Mnogo manjši vpliv in pomen je bil ugotovljen za Ruše, medtem ko sta Cerčno in zlasti Bovec opredeljena z eno stopnjo centralnosti nižje oziroma v pretekla proučevanja spričo nedoseganja določenih izhodišč raziskav nista bila uvrščena.

Pregled metodoloških pristopov slovenskih avtorjev k ugotavljanju in opredeljevanju centralnosti in urbanosti je podan v **Prilogi C**.

Preglednica 6: Skupne poteze in razlike pri opredeljevanju središč

Table 6: Common features and differences in defining central settlements

Metode in tehnike	Funkcionalna analiza – opremljenost s centralnimi funkcijami	Benkovič Krašovec, Kokole, Vrišer, Ravbar, Cigale, Prosen, Kušar
	Morfološka analiza	Prosen, Espon Town,
	Socioekonomska analiza	Vrišer, Ravbar,
	Anketni vprašalnik	Kokole, Vrišer Cigale, Ravbar, Prosen
	Statistični podatki in drugi podatki	Vrišer, Cigale
	Telefonski imenik, adresar	Kokole, Vrišer
	Točkovanje	Vrišer, Prosen
Merila	Klasična merila glede na oskrbno, prometno in upravno načelo (opremljenost s centralnimi funkcijami)	Kokole, Ravbar, Cigale, Kušar
	Velikost naselja	Kokol, Vrišer, Espon Town, Prosen
	Gospodarski pomen	Vrišer, Prosen, Espon Town
	Pogostost pojavljanja funkcij	Ravbar, Cigale
	Jakost vpliva	Vrišer, Ravbar, Cigale
	Rang in pestrost funkcij	Vrišer, Ravbar, Cigale
	Zaposleni v storitvenih dejavnostih	Vrišer, Prosen
	Obseg in število prebivalcev v vplivnem območju	Kokole, Vrišer, Ravbar
	Prometna razvitost	Ravbar
	Modernost	Ravbar
	Atraktivnost	Ravbar
	Razdalja do drugih središč	Ravbar, Cigale
	Stanje okolja, naravni viri	Ravbar
	Osebni standard	Ravbar

2.3 Tuja dela

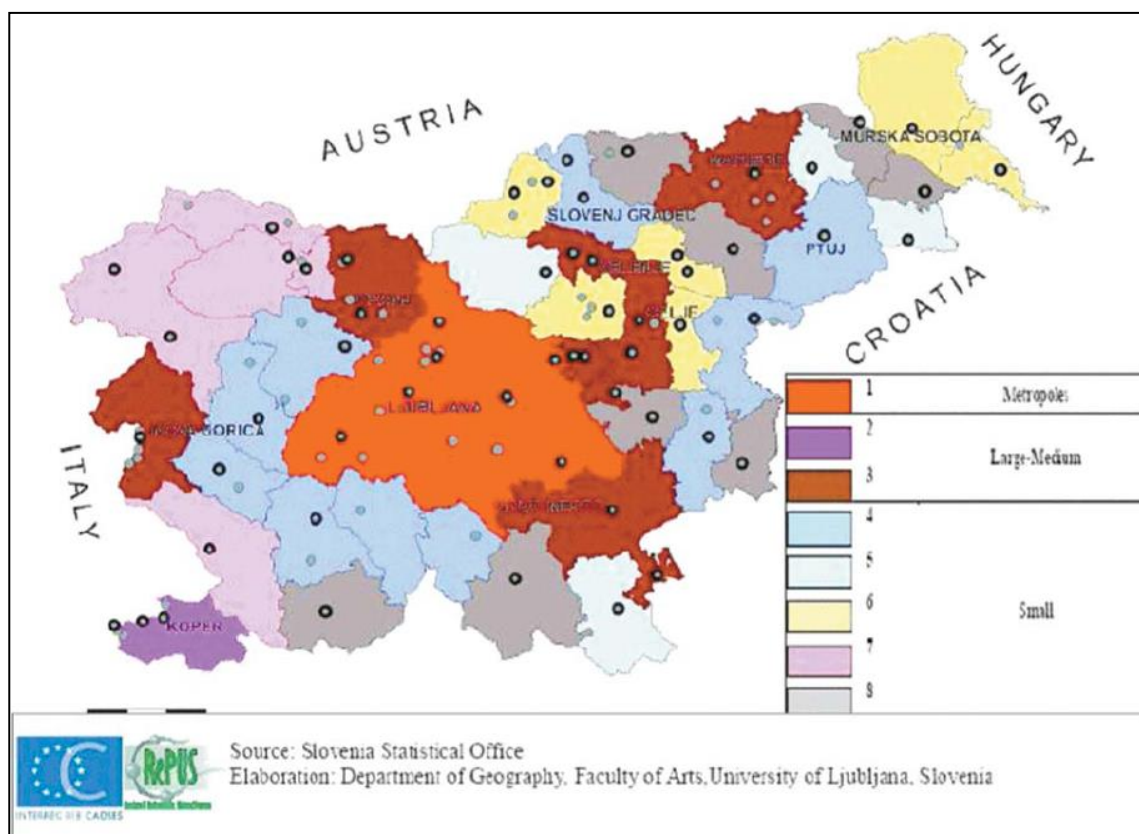
Teorijo o centralnih naseljih je razvil Christaller in jo leta 1933 predstavil strokovni javnosti v razpravi na primeru Južne Nemčije. Gre za ekonomsko teorijo optimalne razmestitve terciarnih (trgovina, storitvena obrt in promet) in kvartarnih dejavnosti (javne službe). Centralna naselja po Christallerju so središča, ki s svojo politično, kulturno, gospodarsko in prometno močjo obvladujejo in vplivajo na svojo okolico – regijo. Med središčem in zaledjem poteka stalno medsebojno učinkovanje, s tem pa se položaj in pomen centralnih naselij spreminja in prilagaja družbenim in naravnim razmeram. Zaradi različne narave in pomembnosti posameznih funkcij v središčih se le-ta med seboj razlikujejo in oblikujejo hierarhijo središč; najustreznejša lokacija za uspešno delovanje posamezne storitve pa je poleg lociranja v središču regije pogojena tudi z dobro dostopnostjo in razvitim prometnim omrežjem. Leta 1940 je njegovo teorijo, zlasti glede ekonomske osnove, priredil Lössch, v zvezi s potrošnjo in prometom s storitvami ter njihove odvisnosti od prostora in poselitve. V 50. in 60. letih 20. stoletja je teorija o centralnih naseljih pridobila na pomenu zlasti v geografiji in ekonomiji, v 70. letih pa je bil osnovan model hierarhičnih stopenj centralnih krajev v urejanju prostora in regionalnem planiranju (Vrišer, 1967; Blotevogel, 2004).

V sklopu programa INTERREG III B je bil v letu 2007 izveden projekt Repus (Regional Polycentric Urban System), katerega namen je bil oblikovanje predloga vizije policentričnega razvoja Srednje in Vzhodne Evrope s poudarkom na malih in srednje velikih mestih. Osnovna enota prostorskih analiz so **bila v šest hierarhičnih stopenj organizirana**

funkcionalna urbana območja, opredeljena na podlagi dnevne migracije zaposlenih (lokalni zaposlitveni sistemi): lokalna raven 1 in 2, regionalna raven 1 in 2, nacionalna / transregionalna raven in evropska raven. Mesta, mala, srednja ali velika, lahko také predstavljajo center s svojim vplivnim območjem ali so del večjega sistema delovne sile, kjer gre za prepletanje z vplivnimi območji drugih središč, v odvisnosti od njihovih hierarhičnih stopenj. **Mala in srednja mesta so se spričo svoje velikosti in posebnosti pokazala kot pomemben člen v ustvarjanju dinamičnih procesov v prostoru, zlasti z vidika možnosti izvajanja določenih funkcij, kot so: zagotavljanje uravnotežene in bolj enakomerne razporeditve funkcij v prostoru kot protiutež koncentriranju dejavnosti in funkcij v posameznih razvojnih polih; sposobnost upočasnjevanja suburbanizacijskih procesov v okolici večjih mest in oblikovanja sekundarnih središč ter omogočanje enakomernejšega razvoja tudi v redkeje poseljenih območjih s širšo prostorsko razporeditvijo storitev in dejavnosti.** Pomembnost malih in srednje velikih mest je bila prepoznana tudi v okviru ruralno urbanih razmerij, saj naraščata pomen rekreacije v naravnem okolju in zdravega življenjskega okolja, vse to pa ob vse večji specializaciji in prostorski razporeditvi storitev in ob pomoči sodobnih informacijskih tehnologij ponujajo prav mala in srednje velika mesta. Ugotovitve raziskave so bile med drugim tudi, da **leži potencial malih mest v specializaciji, saj so v primerjavi s središči višjih stopenj premajhna, da bi lahko nudila celoten spekter funkcij in dejavnosti.** V zaledjih metropol se mala mesta srečujejo z višjo stopnjo delovne migracije v večje centre, po drugi strani pa gospodarska moč in višji življenjski standard slednjih pozitivno seva v zaledje. Na drugi strani ostajajo mala mesta v ruralnih in odmaknjenih območjih razvojno šibka in z resnimi strukturnimi problemi. V Sloveniji je bilo identificiranih **42 funkcionalnih mestnih območij lokalnega pomena** in 17 regionalnega pomena.

Tipologija lokalnih zaposlitvenih sistemov pri tem projektu je na podlagi velikosti mest in nekaterih socioekonomskih kazalnikov za Slovenijo naslednja:

- najvišje je Ljubljana kot metropola in največje središče (evropska raven);
- na regionalni oziroma transnacionalni ravni Slovenija središča nima;
- na zgornji regionalni ravni je Maribor (skupina dinamičnih regionalnih razvojnih polov), na spodnji regionalni ravni je 12 drugih regionalnih središč;
- najnižjih pet stopenj (od 4 do 8) oblikujejo strukturno različna najmanjša med malimi mesti.

Slika 23: Tipologija lokalnih zaposlitvenih sistemov v Sloveniji (Repus, 2007: 84)

Figure 23: Typology by local labour systems in Slovenia (Repus, 2007: 84)

Leta 1990 so na Tirolskem izvedli poglobljeno študijo centralnosti, izhajajoč iz teoretičnih zasnov H. Bobeka (leta 1963 je izdelal prvo karto s poskusom opredelitve centralnosti naselij v Avstriji) in M. Fesla iz leta 1973. S pomočjo metode »kataloga storitev« oziroma osnovnih centralnih funkcij za temeljno oskrbno enoto (Huter, 2011) so določili centralnost naselij glede na prisotnost in pogostost pojavljanja določene centralne funkcije: več različnih centralnih funkcij enota vsebuje, višji je njen rang. Oblikovan je bil spisek dejavnosti in funkcij za posamezne ravni opremljenosti naselij, na nivoju občin. Po 20 letih so na podlagi spoznanj o spremembah strukture centralnih naselij (na osnovi podatkov za občine iz telefonskega imenika) katalog osnovnih centralnih funkcij prenovili. Leta 2010 je bila izdelana prenovljena študija 279 tirolskih občin, ki je pokazala na zelo dinamičen razvoj. Občine so bile razvrščene v tri oziroma štiri stopnje centralnosti: v najvišji stopnji je le deželno mesto Innsbruck, ostale občine pa so razvrščene v tri hierarhične stopnje (srednja, nižja in najnižja stopnja; znotraj stopenj so še po trije rangi). Primerjava z letom 1990 ni bila povsem mogoča, saj so nekatere dejavnosti zgubile svojo veljavo, pojavile pa so se nove, ki napovedujejo močnejši razvoj tudi v bodoče. Innsbruck kot središče najvišje ravni je obravnavan posebej, ostala središča pa so razvrščena v ostale 3 ravni (srednja, nižja in najnižja raven). Splošna primerjava z rezultati študije iz leta 1990 (korektnjša primerjava zaradi vključitve 110 novih dejavnosti in izključitve nekaj ne več relevantnih funkcij ni povsem možna) je pokazala na nekatere opazne spremembe strukture središč: **največ sprememb je bilo med središči višjega ranga srednje ravni (op.: gre za mesta oziroma občine z od okoli 5000 do največ 15000 prebivalci), ki so pridobile največ pomembnejših »novih« funkcij (s področja komunikacij,**

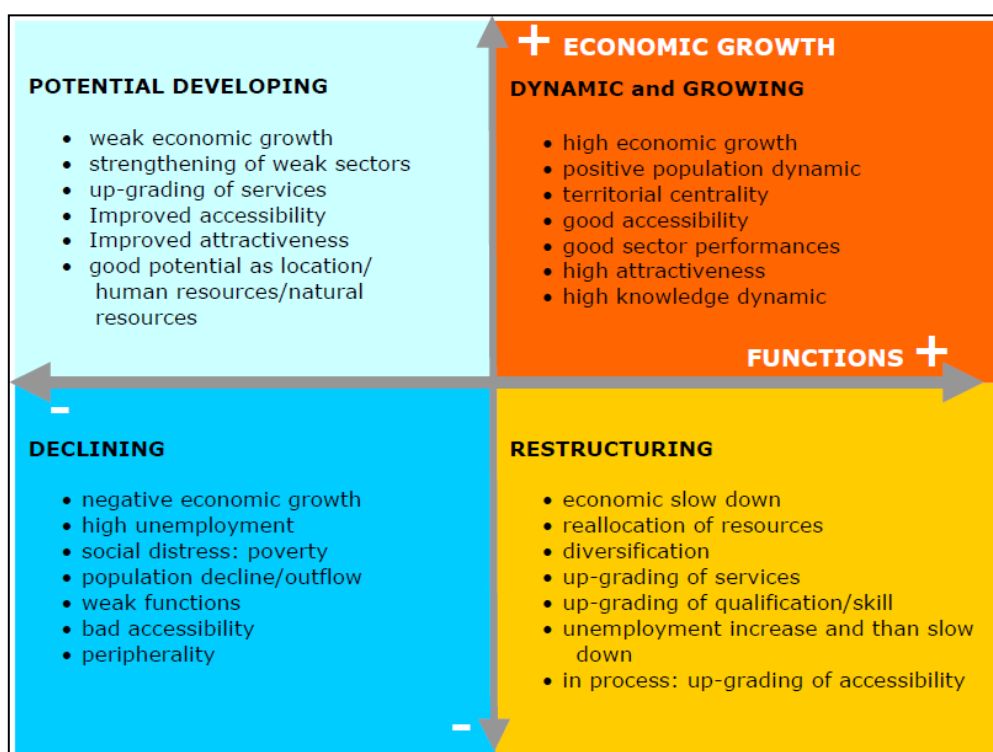
informatike, elektronike, oglaševanja in grafičnega oblikovanja, zdravja, wellness, svetovanje, ipd.) **in so se zato povzpela stopnjo ali dve višje po hierarhični lestvici.** Ugotovljeno je tudi bilo, da **obstaja dokaj visoka korelacija med velikostjo občine in njeno centralnostjo.**

S proučevanjem in skrbjo za razvoj malih mest v Evropi se preko 30 let ukvarjajo v okviru mednarodne nevladne organizacije Ecovast (The European Council for the Village and Small Town) in znotraj njihovega glavnega projekta Asset (Action to Strengthen Small European Towns). Ecovast si prizadeva za dvig stopnje zavedanja o **pomembnosti »malih mest«**, ki so raztreseni po celotnem evropskem prostoru. **Te poselitvene enote bistveno prispevajo k dobremu stanju podeželskih in ruralnih območij**, saj trenutno na evropskem nivoju posebna politika za mala mesta ne obstaja (z nekaj izjemami znotraj specifičnih področij). Glede na odsotnost formalne definicije mesta in / ali malega mesta (kar kaže na kompleksnost tematike) uporabljajo v organizaciji pri svojem proučevanju tako kriterij velikosti kot funkcije ter tudi specifične vrednote in originalnost naselij. V raziskavo, ki je bila izvedena med 2006 in 2012, so bila zajeta mesta z od 10 000 do 30 000 prebivalci (takih je bilo 4580 s skupno skoraj 78 milijoni prebivalcev) in mala mesta z manj kot 10 000 prebivalci (41,5% populacije vseh proučevanih malih mest s skupno 243 milijoni prebivalcev). S pomočjo anketiranja v 44 evropskih državah so ugotovili, da se mala evropska mesta v zadnjem obdobju bolj ali manj srečujejo z recesijo ter številnimi strukturnimi problemi in težavami kot so vpliv globalizacije, centralizacija, izguba prebivalstva, pritisk novega razvoja, vpliv na naravno pokrajino, izguba delovnih mest in storitev, vpliv na turizem in dediščino, izgubljanje funkcij, vpliv na stanovanja/poselitev, ipd. Vendar ne gre zgolj za negativno sliko, pač pa so nekatera mesteca lahko zgled drugim kot primeri dobrih praks: s spremembami namembnosti opuščanih objektov za nove obrtne ali storitvene dejavnosti in odpiranjem novih delovnih mest, z ozaveščanjem in spodbujanjem strank k nakupu, koriščenju in uporabi lokalnih proizvodov in storitev, s širšo uporabo elektronskih komunikacij (delo od doma, delo in zabava na javno dostopnih t.i. »vročih točkah«, naročanje proizvodov na dom preko interneta,...), s promocijo lokalnih praznikov (festivali s tradicionalno kulturno in gostinsko ponudbo), revitalizacijo gospodarske vloge z obujanjem in promocijo kulturne in naravne dediščine, združevanjem storitev (npr. knjižnica in pošta v enem prostoru), razvijanjem turistične, kulturne in športne ponudbe, uporabo obnovljivih lokalnih energetskih virov, promoviranjem in trženjem ohranjenega naravnega okolja ter z medsebojnim sodelovanjem in izmenjavo izkušenj. V okviru raziskav malih urbanih naselij je bilo prepoznano, da ostajajo **mala evropska mesta pomemben člen v povezovanju večjih urbanih in ruralnih območij in v oskrbi svojih večinoma podeželskih oziroma ruralnih zaledij in vasi**, čeprav so s povečano centralizacijo mnoga med njimi izgubila del dvojih funkcij. **Mala mesta s svojo unikatnostjo, lokalno specifično in tradicijo ter videzom in povezanostjo z naravno pokrajino tvorijo pomemben del različnosti evropske kulturne krajine.** Namen projekta je prepoznati potrebe in potenciale malih mest širom Evrope, promovirati njihovo pomembnost ter zlasti podpirati in usmerjati razvoj teh pomembnih prostorskih, gospodarskih in socialnih struktur preko skupne evropske politike (Ecovast, 2014).

V študiji Smesto (Small and Medium sized towns, 2006) v okviru programa Espon 1.4.1 so spoznavali različnost opredelitev, vlogo, položaj in specifične malih in srednje velikih mest v primerjanih državah srednje Evrope. Heterogenost razumevanja tega termina se izraža skozi

različna pojmovanja: na eni strani so te strukture opredeljene kot nezrela, manj razvita in nazadujoča mesta, v luči tekmovanja s sodobno ekonomijo potrebujejo pomoč od zunaj, na drugi strani pa so nemalokrat povzdigovana kot zadnja zatočišča pred naraščajočo urbanostjo in idealizirana kot najbolj primerna povezava med urbanim in ruralnim, kot potencialna trajnostna oblika urbane strukture. Močna predpostavka je, da **gre za ključne teritorialne enote, na katerih sloni kompetitivnost Evrope**. Ključni oblikovani indikatorji za bodoče kvantitativno študijo za opredelitev malih in srednje velikih mest so administrativni status, prebivalstvo, vsa delovna mesta in posebej delovna mesta v storitvah, industriji in primarnih dejavnostih, nezaposlenost, opremljenost z javnimi funkcijami. Rezultat analize je inovativni pristop k identifikaciji in definiciji mest:

- opredelitev središča mest in razporeditve v odnosu do večjih mest in do središč iste stopnje in značaja. Dostopnost do večjih mest je v resnici osnoven dejavnik, ki določa njihove razvojne potenciale in izzive. Uporabljeni so bili podatki o potovalnih časih.
- Drug pristop je bil oblikovanje kart z možno morfološko in funkcionalno opredelitvijo (upoštevana najdaljša razdalja 200m med objekti); nekatera mesta so razdeljena med več teritorialnih enot oziroma eno administrativno enoto sestavlja več takih mest.

Slika 24: Od funkcij malih in srednje velikih mest do njihove tipologije: dinamični trendi, nazadovanje ali razvojni potencial kot možna tipologija njihovih entitet (Espon 1.4.1, 2006: 135)

Figure 24: From SMESTO's functions to SMESTO's typology: dynamic trends, decline or growing potential for a possible typology of SMESTO entities (Espon 1.4.1, 2006: 135)

Mala in srednje velika mesta večinoma težijo k specializaciji ali prevladi ene ali nekaj funkcij, saj ne uspejo konkurirati funkcionalno kompletnim središčem (naj)višjih stopenj. Analiza obstoječih struktur je pokazala na izjemno raznolikost z vidika umeščenosti teh mest v različnih evropskih regijah, hkrati pa zopet izpostavila njihovo pomembnost kot osnovni

sestavni del evropskega poselitvenega sistema. Spremembe na področju informacijskih tehnologij in prometa se odražajo skozi novo prostorsko organizacijo funkcij, kar vse vpliva na sociodemografsko sliko in gospodarski pomen.

Zaključki:

Pol stoletja raziskav naselbinskega sistema v evropskem prostoru pomeni bogato teoretično zapuščino in odskočno desko za raziskave in vrednotenje struktur, pojavov, procesov in vlog posameznih središč v novih pogojih in razmerah globalnega sveta brez meja.

V zadnjem času zanimanje za klasične raziskave o centralnih naseljih razumljivo upada; globalni procesi in nove tehnologije hitreje in močnejše kot nekoč vplivajo na njihov značaj, podobo, funkcijo in prostorsko organizacijo. V ospredje stopajo sodobni lokacijski dejavniki, kjer fizične danosti izgubljajo svoj primat, narašča pa pomen okoljskih, psiholoških in drugih, neklasičnih dejavnikov. Težišče proučevanj poselitve gre v smer raziskovanja regionalnih konceptov in mestnih mrež, metropolitanskih območij, razvojnih osi, povezovanju mest, funkcijskih regij, raziskovanju vplivov komunikacijskih in informacijskih mrež, ipd. Kljub mnogoterim novodobnim kritikam ostaja koncept centralnih naselij pomembna teoretična podlaga za prostorsko načrtovanje, zlasti za načrtovanje poselitve in prometne infrastrukture. Osrednja pokazatelja centralnosti nekega naselja ostajata velikost naselja in njegova gospodarska moč, izražena s številom delovnih mest; zagotavljanje in razvoj le-teh pa je eden glavnih razvojnih izzivov.

Mala in srednje velika mesta so osrednja značilnost evropskega poselitvenega sistema prostora in hkrati najštevilčnejša in najbolj pogosta oblika naselij. Trajnostni prostorski razvoj se najuspešneje udejanja v manjših, socialno prijetnejših skupnostih, kjer sta obseg in struktura delovnih mest običajno sorazmerna s številom delovno aktivnih, večina storitev in dejavnosti dovolj raznovrstnih za osnovno preskrbo, ustrezno razvita infrastruktura pa omogoča dostop do kakovostne nadgradnje življenja in dela. So neprecenljive entitete z vidika ohranjanja in uravnavanja policentrične strukture poselitve in doseganja visokega nivoja dostopnosti do storitev splošnega pomena.

Za razvoj in krepitev položaja središč so pomembne predvsem funkcionalne povezave in sodelovanje z drugimi središči, medsebojna zdrava konkurenca, dobra (prometna) dostopnost do vseh pomembnejših središč in funkcij višje ravni, zdravo življenjsko okolje, ustrezna informacijsko komunikacijska infrastruktura, izobražen kader, stabilen kapital in spodbudno poslovno okolje.

Delovanje in vsesplošen razvoj človeštva pušča odtise v vsakokratnem prostoru; večinoma korak za njimi se razvijajo tudi novi pristopi in metodologije, ki skušajo spoznavati in razumeti te procese, podobe, delovanje in organizacijo, prepletanja in soodvisnosti v tem zapletenem in kompleksnem »organizmu«. Namen raziskav je spoznati in razumeti funkcioniranje prostora, glavne dejavnike stanja in razvoja ter njihovo naravo, z namenom možnosti vplivanja nanje in preusmerjanja neželenih in negativnih silnic.

3 POMEMBNEJŠA IZHODIŠČA S PODROČJA RAZVOJA, NAČRTOVANJA IN USMERJANJA URBANEGA SISTEMA

Spremembe v poselitvi so neposredni odraz demografskih gibanj, ki jih ženejo tudi ekonomski razlogi. Naravno manj ugodna ter odmaknjena in obmejna območja so demografsko osiromašena, nepovezana in s tem tudi gospodarsko in razvojno šibka. Predeli s slabo demografsko, gospodarsko in socialno strukturo niso konkurenčna, zapadejo pod vpliv sosednjih razvitejših regij in postanejo del njihovega vplivnega območja. Tako se oblikujejo razvojni poli, osi in regije, nekonkurenčna območja pa se praznijo, nazadujejo in vedno težje sledijo izzivom sodobnega globalnega gospodarstva in politike.

»Sodobni cilji urbanega razvoja so usmerjeni k razvoju poslovnih in služnostnih dejavnosti. Naravnani so k vzpodbujanju podjetniške iniciative, pridobivanju posebnih znanj, inovacij in povezovanju v posebne oblike podjetniških – informacijskih omrežij. Poglavitni in dolgoročni cilj razvoja Slovenije je zato v vzpostavitvi omrežja regionalnih središč ter njim prilagojenih in dopolnjujočih nižjih središč, ki naj izhaja iz partnerstva (ne pa politične prisile) med njimi« (Ravbar, 2000: 32).

Skozi številne raziskave je bilo ugotovljeno, da bi morali (o)krepiti zlasti regionalna središča, povečati njihovo konkurenčnost in razvojno moč, ki bi nosila ogrodje razvoja središč in policentričnega prostorskega razvoja. Srednje velika mesta so v Sloveniji najmanj zastopana skupina središč, so pa zelo pomemben člen v enakomernem in hierarhično zveznem povezovanju in uravnoteženosti urbanega sistema na celotnem našem ozemlju.

V današnjem času skoraj neomejenih prostorskih možnosti je postala izbira lokacije za poslovno dejavnost pretežno odvisna od drugih, neprostorskih dejavnikov, ki se manifestirajo v obliki davkov, ustrezne delovne sile in njene cene, prisotnosti izobraževalnih ustanov, velikosti trga, vlaganja v znanje, ipd. Na spodnji sliki so navedene skupine sodobnih lokacijskih dejavnikov: tehnologija in znanje, talent, velikost trga, povezljivost in mednarodna gospodarska klima. Največji pomen je dan talentu (35%), sledijo vlaganja v znanje in povezljivost (s po 20%), gospodarska klima in velikost trga. V svetu komunikacij in neskončnemu povezovanju je pogoju opremljenosti konkretne lokacije s prometno infrastrukturo (»povezljivost« na podlagi lege ob evropskih prometnih koridorjih in mednarodne dostopnosti z letali) namenjeno le 20%. V severnoameriškem prostoru je vpliv nekaterih lokacijskih dejavnikov drugačen (slika 26).

Table 1 Regional technological competitiveness factors and indicators

Factor	Weight %	Indicators	Weight %
1 Technology & know-how	20	1.1 R&D spending	30
		1.2 Number of patent applications	25
		1.3 Ranking of universities	20
		1.4 Innovation index	25
2 Talent	35	2.1 Number of highly-skilled people	25
		2.2 Workers in R&D/tech industries	20
		2.3 Flexibility labor market	10
		2.4 Labor costs (for lab technicians, engineers and R&D supervisors)	45
3 Market size	10	3.1 Size regional market	35
		3.2 Size national market	65
4 Connectivity	20	4.1 Position in trans-European road network/centrality index	35
		4.2 International accessibility (by air)	65
5 International business climate	15	5.1 Availability of venture capital	50
		5.2 Fiscal climate	30
		5.3 Risk forecast	20
			100

Slika 25: Primer seznama sodobnih lokacijskih faktorjev iz evropskega prostora: lociranje novih raziskovalnih in razvojnih centrov (The magazine of..., 2015)

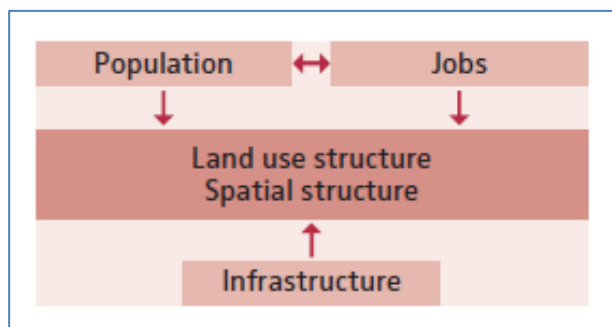
Figure 25: An example of modern location factors from Europe: choosing the loaction for new research and development centres (The magazine of..., 2015)

What Companies are Looking for in a New Location

1. Highway Accessibility
2. Cost of Labor
3. Tax exemptions
4. Occupancy Rates and/or Construction Costs
5. State and Local Incentives
6. Corporate Tax Rates
7. Availability of Skilled Labor
8. Inbound/Outbound Shipping Costs
9. Low Crime Rate
9. Energy Availability and Cost
10. Availability of Buildings

Slika 26: Primer seznama sodobnih lokacijskih faktorjev za umeščanje novih poslovnih objektov iz severnoameriškega prostora (New Vision, 2015)

Figure 26: An example of modern location factors for new business facilities (New Vision, 2015)

Slika 27: Povezanost prebivalstva, gospodarskih aktivnosti in infrastrukture s strukturo in rabo prostora (Perspectives of Spatial Development in Germany, 2006: 10)

Figure 27: Connection between population, economy (jobs), infrastructure and their influence on land use and spatial structure (Perspectives of Spatial Development in Germany, 2006: 10)

3.1 Trajnostni razvoj

Sodobna načela prostorskega in regionalnega razvoja temeljijo na paradigmi trajnostnega razvoja in usklajeni povezanosti treh pglavitnih ciljev, ki izhajajo iz ekonomskega, ekološkega in družbenega razvoja (Ravbar, 2009). »Noben od operativnih ciljev ne sme prevladovati nad drugima. »Razvoj« lahko pomeni prevlado ekonomskih zakonitosti, zgolj »uravnoteženost« lahko povzroča preveliko odvisnost šibkih območij in izgubo moči razvitih središč, zgolj »zaščita« pa pomeni nevarnost stagnacije...Ekonomska (razvojna) razsežnost planiranja se zavzema za gospodarsko in funkcijsko raznolikost območij, za zagotavljanje ustreznih (nad)regionalnih prometnih povezav, izgradnjo potrebne tehnične in gospodarske infrastrukture ter zagotavljanje lokacijskih pogojev za širitev gospodarskih dejavnosti. Socialna se zavzema za zagotavljanje ustreznih bivanjskih površin za vse družbene skupine, zagotavljanje temeljne oskrbe in preskrbe z blagom in s služnostnimi dejavnostmi ter zagotavljanje ponudbe z izobraževalno, socialno, kulturno in tehnično infrastrukturo. Prostorska / ekološka (varovalna) pa se v nasprotju z gornjima dvema razsežnostima zavzema za ohranitev naravnih virov, kar pomeni zmanjšanje pritiskov na nove spremembe namembnosti površin (kvantitativno varstvo prostih površin), ohranjanje strnjenih zelenih površin (strukturno varstvo prostih površin), zmanjšanje porabe energije in emisij, ki nastajajo zaradi prometa in izmenjevalnih blagovnih procesov« (Ravbar, 2009: 113-114).

Slika 28: Shema trajnostnega razvoja s konceptom treh E-jev (Ecionomy, Environment, (Social) Equity: varovanje okolja in naravnih virov, ekonomska blaginja in kontinuiteta, družbena blaginja in enakost) (The California Student..., 2016)

Figure 28: The Three E's of Sustainability Concept (The California Student..., 2016)

3.2 Policentrizem

Policentrizem predstavlja danes skozi Evropske prostorske razvojne perspektive (1999) glavni cilj prostorskega načrtovanja v evropskem merilu. Kot empirični koncept se je razvil hkrati s teorijo naselij, v 30. letih 20. stoletja. Koncept policentrizma je sestavljen iz dveh aspektov: prvi se tiče morfologije (razporeditev mestnih območij na konkretnem ozemlju – število mest, njihova razporeditev in hierarhija), drugi se nanaša na odnose med mestnimi območji (mreže tokov in sodelovanja, kar večinoma poteka v sosedstvu oziroma bližini). Policentrizem je nasproten koncept monocentrizmu, kjer sta ponudba storitev in teritorialno upravljanje skoncentrirana v enem središču, in tudi nasproten pojavu »urban sprawl« (op.: suburbanizacija), kjer so sekundarni centri raztreseni neorganizirano po prostoru. Policentrizem spodbuja uravnotežen in hierarhično organiziran urbani sistem, kjer so dani najboljše pogoji za gospodarski in socialni razvoj tako osrednjih kot perifernih območij. Policentrična urbana struktura naj bi pripomogla k bolj uravnoteženemu regionalnemu razvoju, zmanjšala razvojne razlike med regijami, okrepila stopnjo evropske kompetitivnosti, olajšala integracijo evropskih regij v globalno ekonomijo in spodbujala trajnostni razvoj (Espo 1.1.1, 2005).

Gradniki policentrizma so funkcionalne urbane regije. Te so sestavljene iz urbanega jedra in okolice, ki je z jedrom povezana v gospodarskem smislu in predstavlja območje dnevni migracij delovne sile.

Pri projektu Espo 1.1.1 so bile izvedene analize nacionalnih sistemov poselitve, na podlagi:

- velikosti (večje število po velikosti bolj podobnih mest je boljše razmerje kot manj in številčno bolj različnih središč; prevlada enega središča ne pomeni policentrizma),
- lokacije (bolj primerna je enakomernjša porazdelitev središč po teritoriju kot koncentracija le-teh v enem delu države) in
- povezanosti (v policentričnem sistemu imajo dobro dostopnost do storitev in dobrin

tako mala kot večja središča; večja stopnja dostopnosti malih središč v primerjavi z vodilnim centrom pomeni manjšo stopnjo monocentričnosti sistema središč).

S pomočjo kazalnikov velikosti, lokacije in povezanosti je bil policentrični indeks oblikovan za 26 evropskih držav. Ker gre pri policentризmu bolj za sredstvo kot cilj za doseg gospodarske konkurenčnosti, družbene enakosti in trajnostnega razvoja, so bili upoštevani tudi kazalniki za ta tri področja. Izkazalo se je, da so države z večjim policentričnim indeksom na splošno gospodarsko uspešnejše, trošijo manj energije in beležijo manjše razlike med dohodki v bolj in manj razvitih regijah. Treba je kljub vsemu poudariti, da so te povezave šibke in so odvisne od različnih dejavnikov.

Slika 29: Indeks policentrizma v 26 evropskih državah (od temno zelene - najnižji, do rdeče - najvišji indeks) (Espo 1.1.1, 2005: 7)

Figure 29: Policity index in 26 European countries (from dark green – the lowest, to red – the highest index) (Espo 1.1.1, 2005: 7)

Policentrizem je tudi eden glavnih aspektov proučevanj v sklopu programa Espo.

Po Drozgu (2005) pomeni policentrizem danes »...vzpostavljanje približno enake dostopnosti do storitvenih dejavnosti in družbene infrastrukture za vse prebivalce Slovenije, omogočanje avtonomije odločanja in upravljanja posameznih delov države ter krepitev regionalne identitete« (Drozg, 2005: 154).

3.3 Mednarodni in drugi pomembni dokumenti

Slovenija je močno vpeta v širši prostor Evrope tako s političnega, gospodarskega,

družbenega in kulturnega vidika ter je eden gradnikov njenega raznovrstnega značaja.

Na nivoju Evrope sta za udejanjanje vzdržnega prostorskega razvoja in prostorske regionalne politike pomembna zlasti dva temeljna dokumenta:

- Evropske prostorske razvojne perspektive – European Spatial Development Perspective (v nadaljnjem besedilu: ESDP; 1999) in
- Vodilna načela za trajnostni prostorski razvoj evropske celine (2000).

3.3.1 Evropske prostorske razvojne perspektive

Prostorsko razvojni cilji za ozemlje po ESDP (1999) vključujejo:

- 3 **razvoj policentričnega in uravnoveženega urbanega sistema** in krepitev partnerstva med mestnimi in kmetijskimi območji. To vključuje premagovanje zastarelega dualizma med mestom in podeželjem;
- 4 **pospeševanje konceptov integralnega transporta in komunikacij, ki podpirajo policentričen razvoj ozemlja EU** in so pomemben predpogoj, da se evropskim mestom in regijam omogoči njihovo združevanje v Evropski monetarni uniji. Realizirajo se alternativni načini zagotavljanja sistemov infrastrukture in znanja po posameznih sestavnih delih. Za to je treba najti **regionalno prilagojene rešitve**;
- 5 razvoj in varstvo naravne in kulturne dediščine s preudarnim upravljanjem. To prispeva tako k ohranjanju kot poglobljanju regionalne identitete ter k vzdrževanju naravne in kulturne raznolikosti regij in mest EU v dobi globalizacije.

Med pomembne cilje ESDP sodi **uravnovežen in policentričen razvoj na območju celotnega ozemlja evropske unije** - razvrstitev mest v hierarhične stopnje naj bi predstavljala osnovo za uravnovežen razvoj evropskih regionalnih in lokalnih oblasti in s tem oblikovanje resničnih prednosti v odnosu do drugih globalnih gospodarskih regij. Z **zelo učinkovito infrastrukturo** na naddržavni, nacionalni in regionalni ravni naj bi se podprl in dopolnil razvoj dinamičnih globalnih gospodarskih območij.

Na področju poselitve je treba omogočati in spodbujati (prostovoljno) sodelovanje in **medsebojno dopolnjevanje mest in regij na različnih področjih**, ne le gospodarskem. V manj gosto poseljenih področjih se spodbuja **ustvarjanje mrež manjših mest z namenom razvoja funkcionalne komplementarnosti**.

Dostopnost mest se bo dosegla z **ustreznim načrtovanjem namenske rabe prostora in prometa**, s tem pa dvignili kakovost življenja, dela in okolja. **Majhna in srednje velika mesta** ter njihova medsebojna odvisnost imajo v policentričnem sistemu poselitve pomembno vlogo, zlasti v ruralnih območjih, kjer predstavljajo **žariščne točke** regionalnega razvoja, zato imajo posebno mesto pri pripravi strategij.

Boljše in učinkovite **prometne povezave in dostop do znanja** imajo velik vpliv na krepitev položaja in privlačnosti obrobni in manj uspešnih regij in so pomemben gradnik spodbujanja policentričnega razvoja. V bolj osrednjih regijah, ki se srečujejo s obremenitvami zaradi prometa, so pomembnejše integrirane intermodalne rešitve.

Pomanjkljiva dostopnost do prometne in komunikacijske strukture zavira gospodarski razvoj odmaknjenih regij; z dopolnilnimi ukrepi razvoja tudi sekundarnih omrežij bodo dani pogoji za integracijo in konkurenčno sposobnost regionalnega gospodarstva. Za splošen regionalni razvoj je treba **krepi** mala in srednje velika mesta ter njihove funkcije. Neustrezno dostopnost do znanja in inovacij lahko do neke mere omili **ustrezna informacijska in komunikacijska tehnologija** in spodbudi investicije.

Naravna in kulturna dediščina sta razvojni prednosti, ekonomska dejavnika, ki postajata vse bolj pomembna za regionalni razvoj.

3.3.2 Vodilna načela za trajnostni prostorski razvoj evropske celine

Dokument se osredotoča na ustvarjanje pogojev za socialno kohezijo v državah Sveta Evrope in obsega naslednja glavna načela:

- **Policentrični razvoj** za doseganje prostorske kohezije in povečane konkurenčnosti regij;
- **Partnerstvo** med mesti in podeželjem;
- **Uravnotežen** razvoj prometnih omrežij;
- **Dostopnost** do informacij in znanja;
- Zmanjšanje škodljivih vplivov na okolje;
- Razvoj in varstvo naravnih virov in naravnih vrednot;
- Kulturna dediščina kot pomemben razvojni dejavnik;
- Razvoj virov energije in varnost;
- Vzdržni in visoko kakovosten turizem in
- Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami (cit. po Vzdržni prostorski..., 2003).

Dokument opredeljuje tudi posebne prostorsko razvojne ukrepe za razvoj posameznih evropskih regij, kot so kulturne krajine, kmetijska in urbana območja, gore, obalna in otoška območja, prometni koridorji, poplavne ravnice, obmejne regije ter zapuščena vojaška območja.

Znotraj navedenih posameznih področij so za njihov vzdržni razvoj prepoznani tudi ukrepi kot so razvoj urbanih omrežij, izboljševanje dostopnosti in privlačnosti v ruralnih območjih – zlasti malih in srednje velikih mest in velikih vasi, razvoj endogenih gospodarskih potencialov, vzdržno ravnanje z naravnimi viri in upoštevanje čezmejnosti na vseh področjih delovanja.

Vodilna načela opredeljujejo tudi okvir za razvoj vseevropskega čezmejnega sodelovanja med državami, regijami, lokalnimi skupnostmi, skupinami in posamezniki.

3.4 Sistem poselitve v prostorskih dokumentih Slovenije

Strategija prostorskega razvoja Slovenije (v nadaljnjem besedilu: SPRS, 2004) je »temeljni državni dokument o usmerjanju razvoja v prostoru. Podaja okvir za prostorski razvoj na celotnem ozemlju države in postavlja usmeritve za razvoj v evropskem prostoru. Določa zasnovo urejanja prostora, njegovo rabo in varstvo. Prostorska strategija izhaja iz upoštevanja družbenih, gospodarskih in okoljskih dejavnikov prostorskega razvoja. V skladu z načelom vzdržnega prostorskega razvoja, ki je njeno temeljno načelo, prostorska strategija uveljavlja smotno rabo prostora ter varnost življenja in dobrin. Poudarja prizadevanja za

ohranitev prepoznavnosti prostora in krepitev identitete Slovenije ter njenih lokalnih oziroma regionalnih identitet, kar v razmerah evropske konkurence ponuja primerjalne prednosti« (Odlok o SPRS, 2004).

Evropske prostorsko-razvojne perspektive (ESDP, 1999) predstavljajo v SPRS povzete in nadgrajene evropske usmeritve za »...razvoj uravnoteženega in policentričnega sistema mest, za vzpostavitev novega odnosa med urbani in podeželskimi območji, za zagotavljanje enakopravnega dostopa do infrastrukture in znanja ter za preudarno upravljanje in ohranjanje narave in kulturne dediščine.« (SPRS, 2004: 13).

Samo 50 urbanih središč s 64 mesti in drugimi urbani naselji sestavlja naš sistem središč, katerih naloga je izboljšanje oziroma omogočanje enake in čim lažje dostopnosti do javnih dobrin in storitev, dela in znanja. Te, centralne, dejavnosti so locirane v mestnih naseljih, ki so hkrati tudi pomembna prometna vozlišča. Policentrični razvoj urbanih središč mednarodnega, nacionalnega, regionalnega pomena in lokalnega pomena (3 + 12 + 15 + 20) odgovarja konceptu uravnoteženega regionalnega razvoja in razvoju infrastrukture ob dveh evropskih prometnih koridorjih (V. in X.). Urbane aglomeracije, mesta in njihova morfološka in funkcionalna mestna območja imajo z vstopom Slovenije v Evropske unijo preko izboljšane mobilnosti, dostopnosti, novih institucionalnih povezav in mrež velike potencialne za prekomejno sodelovanje. **Mala mesta, ki so v SPRS določena kot subregionalna in medobčinska središča, tvorijo večji del policentrične urbane mreže in niso dovolj močna in velika, da bi postala razvojni poli oziroma t.i. »generatorji razvoja« širšega urbanega območja.** Medobčinsko povezovanje je neformalno in prostovoljno ter pomembno zgolj v primerih, ko je takšno povezovanje za vse sodelujoče koristno. Mala mesta niso razvila vseh potrebnih funkcij, storitev in gospodarskih aktivnosti, s katerimi bi lahko opravljale vlogo višjega, regionalnega središča, poleg tega pa se večinoma srečujejo še s strukturnimi problemi. **V nekaterih primerih je ovira razvoju malim mestom tudi dejstvo, da ležijo v bližini oziroma zaledju središč višjega ranga** (Espon Town, 2013).

Prvi in najpomembnejši izmed ciljev urejanja prostora Slovenije je racionalen in učinkovit prostorski razvoj, s podciljem »usmerjanje dejavnosti v prostoru na način, da ustvarjajo največje pozitivne učinke za prostorsko uravnotežen in gospodarsko učinkovit razvoj, socialno povezanost in kakovost naravnega in bivalnega okolja« (SPRS, 2004: 16).

Razvoj mest in mestnih območij se v SPRS odraža skozi opredelitve v naslednjih ciljih:

- **Cilj 2: Razvoj policentričnega omrežja mest in drugih naselij s podcilji:**
 - 2.1 Spodbujanje razvoja središč nacionalnega in regionalnega pomena kot središč regionalnih območij.
 - 2.2 Spodbujanje funkcijske in infrastrukturne povezanosti mest in drugih naselij.
 - 2.3 Zagotavljanje povezanosti urbanih naselij in njihovih zaledij z učinkovitejšo mobilnostjo, podprto z javnim potniškim prometom;
- **Cilj 3: Večja konkurenčnost slovenskih mest v evropskem prostoru s podcilji:**
 - 3.1 Razvoj regionalnih razvojnih con za proizvodne in storitvene dejavnosti.
 - 3.2 Učinkovito razmeščanje dejavnosti v naseljih z upoštevanjem lokacijskih možnosti in omejitev.
 - 3.3 Zagotavljanje zadostnih količin različnih stanovanj v urbanih naseljih;

- **Cilj 4: Kvaliteten razvoj in privlačnost mest ter drugih naselij s podcilji:**
 - 4.1 Varna, socialno pravična, vitalna, zdrava in urejena mesta ter druga naselja.
 - 4.2 Zagotavljanje kvalitete bivalnega okolja z vključevanjem kulturne dediščine v urejanje, prenavo in oživljanje mest in drugih naselij.
 - 4.3 Zagotavljanje kvalitete bivalnega okolja z ustrezno in racionalno infrastrukturno opremljenostjo, z razvito mrežo gospodarskih in storitvenih dejavnosti ter dostopnostjo do družbene javne infrastrukture.
 - 4.4 Zagotavljanje ustrezne vodooskrbe prebivalcem na celotnem območju Slovenije.
 - 4.5 Zagotavljanje varstva ljudi, premoženja, kulturne dediščine in okolja z ustreznim varstvom pred naravnimi in drugimi nesrečami;
- **Cilj 5: Skladen razvoj območij s skupnimi prostorsko razvojnimi značilnostmi s podcilji:**
 - 5.1 Skladen razvoj regionalnih območij.
 - 5.2 Povezanost obmejnih urbanih in drugih območij.
 - 5.3 Skladen razvoj drugih območij s podobnimi ali skupnimi razvojnimi možnostmi in/ali problemi (obalna in hribovita, zavarovana in za zavarovanje predvidena območja, ogrožena zaradi naravnih procesov, širša mestna območja ipd.);
- **Cilj 6: Medsebojno dopolnjevanje funkcij podeželskih in urbanih območij s podcilji:**
 - 6.1 Izkoriščanje prostorskega potenciala podeželja za razvoj raznolikih gospodarskih dejavnosti na podeželju.
 - 6.2 Dopolnjevanje funkcij mesta in podeželja z razvojem dopolnjujočih dejavnosti.

Posredno se tematike urbanih naselij dotika tudi večina ostalih ciljev SPRS.

V SPRS so centralna naselja v Sloveniji razvrščena v naslednje hierarhične stopnje:

- središče nacionalnega pomena,
- središče regionalnega pomena,
- medobčinsko središče,
- pomembnejše lokalno središče,
- lokalno središče.

SPRS v drugi prioriteti za doseg ciljev prostorskega razvoja Slovenije, policentrični urbani sistem in regionalni prostorski razvoj, določa: »(10) **Enakomeren dostop do različnih gospodarskih in storitvenih dejavnosti srednje ravni zagotavlja omrežje medobčinskih središč. Njihovo gravitacijsko območje lahko zajema območja več lokalnih skupnosti. V središča medobčinskega pomena se umešča dejavnosti socialnega varstva, nižje in srednješolsko izobraževanje ter sodstvo** (centri za socialno delo in za zaposlovanje, varstvo starejših, okrajna sodišča)« (SPRS, 2004: 21).

Regionalna in medobčinska središča (Idrija, Cerklje, Škofja Loka, Kranj, somestje Kamnik – Domžale, somestje Trbovlje – Hrastnik – Zagorje ob Savi, Novo mesto, Kočevje, Ribnica, Cerklje, Postojna, Logatec, Idrija) so **mimo Ljubljane povezana z notranjim obodnim cestnim prometnim obročem**, s tem se tudi izboljšujejo možnosti za njihov prostorski razvoj. Dostopnost slabše razvitih predelov ob meji omogoča **obmejni obodni cestni prometni obroč**, ki obmejna območja povezuje z osrednjim območjem države. Na osnovno

državno cestno omrežje se navezujejo **cestne povezave regionalnega pomena**, s katerimi se prometno povezujejo **medobčinska in pomembnejša lokalna središča ter za državo pomembna turistična in obmejna območja**.

V zvezi z načrtovanjem centralnih dejavnosti ministrstvo, pristojno za prostor, predlaga naslednje usmeritve:

- dobro dostopnost do območij centralnih dejavnosti (vanje so lahko vključene stanovanjske ter druge rabe in dejavnosti, ki preprečujejo pojave monofunktionalnosti, socialne izločenosti in druge oblike urbane degradacije);
- atraktivna, enakomerno razmeščena in dostopna centralna območja v naselju zagotavljajo možnosti za razvoj oskrbnih, storitvenih, poslovnih, servisnih in drugih centralnih dejavnosti;
- »nova nakupovalna in druga specializirana območja se lahko locirajo na obrobju naselij z dobro prometno dostopnostjo samo ob pogoju, da dopolnjujejo funkcije naselja in ne ogrožajo vitalnosti mestnega središča. Ob pogoju, da zapolnjujejo in zaokrožujejo stavbno tkivo, se lahko locirajo na degradiranih in slabo izkoriščenih površinah« (cit. po Splošne smernice, 2013: 17).

3.5 Stanje in razvojne težnje

Klemenčič je v raziskavi Regionalno demografski razvoj Slovenije leta 1976 na podlagi gibanja števila prebivalstva, deleža kmečkega prebivalstva, rodnosti in umrljivosti, naravne rasti in migracijskega salda opredelil dva različna tipa demografskih območij:

- tip prostorsko ugodnega demografskega razvoja in
- tip prostorsko neugodnega demografskega razvoja (cit. po Ravbar, 2000).

Ugotovitve Ravbarja v 90. letih so ponovno pokazale, da so se procesi koncentracije in razseljevanja (praznjenja) v 20 letih nadaljevali in stopnjevali. Z analizo tega gibanja je razkril tendence oblikovanja treh tipov območij poseljenosti Slovenije:

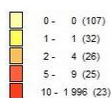
- tip območij s konstantnim naraščanjem oziroma koncentracijo prebivalstva,
- tip območij s trajnim nazadovanjem ali praznjenjem prebivalstva in
- prehodni tip območij s težnjami stagnacije ali menjave med naraščanjem, nazadovanjem in stagnacijo.

Prerazporeditvi poselitve iz mest in (tudi že) najožjih suburbaniziranih območij proti širšim območjem in tudi podeželju, ki je bila omogočena s povečano dostopnostjo in mobilnostjo prebivalstva ter zaradi obsežnih družbenih in gospodarskih sprememb, je kmalu sledila tudi (enakomernejša) prerazporeditev delovnih mest, o čemer je pisal Ravbar (2007). Ugotovil je, da imajo zaposlitvena središča z manj kot 10000 delovnimi mesti praviloma primanjkljaj med aktivnim prebivalstvom. Le okoli 15% občin oziroma lokalnih skupnosti v Sloveniji ima pozitivno lokacijsko divergenco¹, kar pomeni, da dnevno na delo drugam potuje več kot dve

¹ Lokacijska divergenca je preprosto funkcijsko merilo v obliki razmerja med zaposlenimi in delovnimi mesti v določeni prostorski enoti. Če je lokacijska divergenca pod 100, gre za presežek delovno aktivnih nad delovnimi mesti in obratno, če je

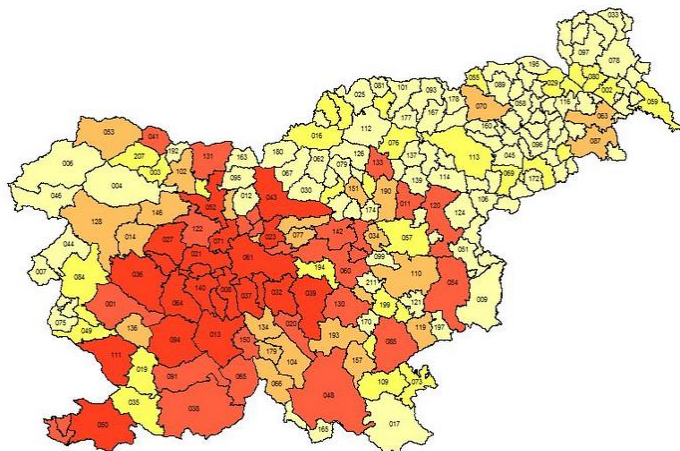
tretjini vseh zaposlenih; največ takih občin je v severovzhodni Sloveniji (Slovenske Gorice Dravsko polje, Haloze, Goričko). Vsa mestna naselja in industrializirani centri so v času raziskave Ravbarja še izkazovali presežek delovnih mest nad delovno aktivnim prebivalstvom, narašča pa število delovnih mest v obmestjih in tudi na podeželju – taka »decentralizirana koncentracija« delovnih mest se oblikuje okrog dnevnega dosega do zaposlitvenega središča. Tudi primerjave izobrazbene strukture prebivalstva kažejo na koncentracijo in zgoščevanje bolj izobraženih v okoljih z višjo stopnjo urbanizacije (deleži višje in visoko izobraženih so lahko v mestih in obmestjih do sedemkrat višji od tistih v podeželskih občinah). Vsemu zgoraj ugotovljenemu potrjuje tudi izkazana gostota cestnega omrežja, ki je najvišja na območju ljubljanske urbane regije, na Gorenjskem, v Savinjski dolini, Dravskem polju in drugih mestnih in obmestnih občinah. »Obmestja so v mnogoterih pogledih funkcijsko povezana z bližnjimi mesti ter skupaj z njimi oblikujejo mestno pokrajino. Po svojem značaju predstavljajo zapleten in kompleksen družbeno ekonomski in socialno geografski pojav, ki je posledica tako polpreteklih (deagrarizacija, industrializacija, urbanizacija, migracije, preslojevanje prebivalstva, ...) kot sodobnih družbenih procesov, povezanih z razrastom neagrarnih dejavnosti v podeželski pokrajini. Kot celota so sicer še vedno samobitna območja, istočasno pa jih je nasproti mestnim središčem razumeti kot komplementarno območje. Najprej gre za součinkovanje socialno ekonomskih funkcij, ki jih s pomočjo partnerskih razmerij na specifičen način izkorišča prebivalstvo s svojimi aktivnostmi. V sodobnosti si mesta in obmestja več medsebojno ne »konkurirata«, ampak se z intenzivnim spletom povezav medsebojno funkcijsko dopolnjujeta« (Ravbar, 2007: 92). Vzroke za disperzijske in dekoncentracijske procese lahko iščemo predvsem v sodobnih lokacijskih faktorjih, ki jim ustrezajo manj gosto poseljena območja z ugodno dostopnostjo, prostimi površinami in dobro infrastrukturo. **»Centralni kraji, zlasti tisti s srednjo in z najnižjo ravnijo, imajo poglobitno nalogo pri izenačevanju življenjskih in delovnih pogojev. Prav zato je njihova optimalno razporejena mreža oz. gostota odločujočega pomena za oskrbo prebivalstva in hkrati za skladden regionalni razvoj.** Ustrezna oprema centralnih krajev je tudi temeljni predpogoj za pozitivni prebivalstveni razvoj. Poleg dovoljšnjega števila prebivalcev (kot kritične mase) in specializiranih oskrbnih dejavnosti, je za oblikovanje mreže centralnih dejavnosti v sodobnosti pomembna ustrezna komunalna oprema in sodobna infrastruktura. **Pravzaprav je prometna in komunikacijska mreža neobhodni predpogoj za oblikovanje kakršnegakoli koncepta mreže centralnih krajev. Le-ta prihaja na podeželju še bolj do izraza«** (Ravbar, 2000: 100-101).

OBČINA DELA: Vrhnika (delo)
LETO: 2014
SPOL: Spol - SKUPAJ

Vir: Statistični urad Republike Slovenije.
Uporaba in objava podatkov dovoljena z navedbo vira.
Vir meja območij: Geodetska uprava Republike Slovenije.

Oznake prostorskih enot so pojasnjene na strani
Karte in šifranti osnovnih prostorskih enot

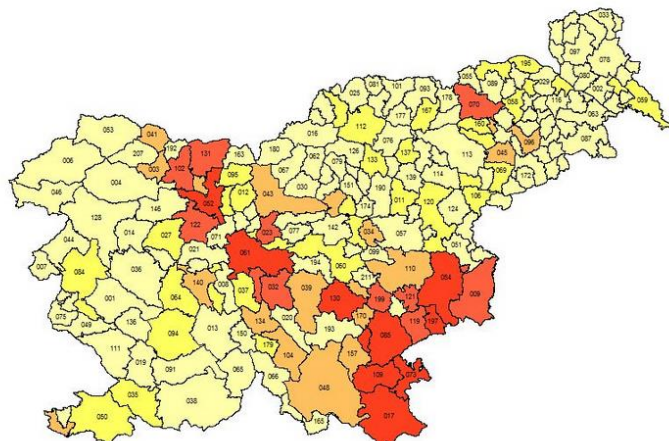

OBČINA DELA: Metlika (delo)
LETO: 2014
SPOL: Spol - SKUPAJ

Vir: Statistični urad Republike Slovenije.
Uporaba in objava podatkov dovoljena z navedbo vira.
Vir meja območij: Geodetska uprava Republike Slovenije.

Oznake prostorskih enot so pojasnjene na strani
Karte in šifranti osnovnih prostorskih enot

Slika 30: Primer obsega vplivnega območja dnevnih migracij delovno sktivnih v letu 2014 na primeru Vrhnike in Metlike kot zaposlitvenih središč (SORS); Op.: relevantna so izvorna območja / občine delovne sile, obarvane z rdečo do vključno oranžno barvo (vključuje 2 ali več delovnih migrantov)

Figure 30: Extent of influence sphere of daily commuters to work in 2014 - case of Vrhnika and Metlika as employment centres (SORS); relevant are places of origin / municipalities with labour source, coloured with red to orange – meaning 2 or more workers)

Tudi v Poročilu o prostorskem razvoju (2015: 17) je zapisano, da »...je razvoj poselitve Slovenije utemeljen na konceptu urbane koncentracije in policentričnega poselitvenega sistema. Kot osnovni okvir urbanega sistema se tako razvija dvostopenjsko policentrično strukturirano omrežje središč nacionalnega in regionalnega pomena...**Mala in srednja velika mesta kot središča nacionalnega, regionalnega in medobčinskega pomena predstavljajo ogrodje poselitvenega omrežja.** Vlogo in moč središč je treba krepiti zaradi večje konkurenčnosti slovenskih mest v evropskem urbanem omrežju, predvsem v odnosu do urbanih središč v neposredni soseščini, katerih gravitacijski vpliv seže tudi na območje Slovenije.«

V svetu neprestanih in vedno hitrejših preobrazb, rastočih in novih ekonomij, hitre populacijske rasti, migracij ljudi in blagovnih tokov smo priča velikim tehnološkim dosežkom,

hkrati pa se zavedamo potencialne nevarnosti, ki ga tako obsežen in močan razvoj povzroča našemu okolju. S temi novimi izzivi in priložnostmi se sooča tudi evropski prostor in znotraj njega Slovenija. Evropski prostor je izredno pester in raznolik, prav tako pa tudi njegove regije in države. Globalni procesi in pojavi se v vsaki od njih pojavljajo v drugačnih, specifičnih oblikah, kar je treba upoštevati pri uresničevanju ciljev evropske prostorske politike.

Vsak konkreten prostor zaznamujejo svojevrstne lastnosti kot posledica skupka različnih dejavnikov: lege v prostoru, naravnih značilnosti, družbenogeografskih dejavnikov, zgodovinskih razmer, kulturnega razvoja, gospodarstva, ipd. Nobena pokrajina ni imuna in regionalne razlike obstajajo povsod po svetu; pogojujejo tudi »razvitost« regije, občine ali središča, in končno; določajo njihov (razvojni) položaj.

Z ugotavljanjem stanja v regionalnem razvoju, določanjem ogroženih in problemskih območij ter dodeljevanjem regionalnih pomoči se pri nas ukvarjajo številne državne institucije, ki uporabljajo različne pristope, metodologije (kazalnike) in (nekatero) za osnovno enoto izračunavanja tudi občino. Rezultati teh izračunov so osnova za odločanje o obsegu financiranja investicij iz državnega proračuna in deležih državnih pomoči z namenom spodbujanja razvoja teh območij in približevanja kakovosti življenja (in dela) bolj razvitim območjem.

UMAR² letno objavlja **poročilo o razvoju**, ki sloni na rezultatih več skupin kazalnikov razvoja regij (NUTS 3):

- Makroekonomski okvir s tremi skupinami kazalnikov (makroekonomska stabilnost in gospodarska rast, Stabilnost in kakovost javnih financ in finančni trgi in zadolženost podjetniškega sektorja. Makroekonomski okvir vsebuje skupno 16 kazalnikov.
- V sklopu Dejavniki konkurenčnosti je 18 kazalnikov razvrščenih v 4 (5) skupin: konkurenčnost podjetniškega sektorja človeški kapital, inovacijska sposobnost ter vloga države in institucionalni okvir.
- Skupine kazalnikov Demografske spremembe, Trg dela, Sistemi socialnih zavarovanj in njihova dolgoročna vzdržnost ter Kakovost življenja in socialna ogroženost oblikujejo sklop Prebivalstvo in socialna država s skupno 23 kazalniki.
- Sklop Okoljski, regionalni in prostorski razvoj sestavljata dve skupini (Okoljski razvoj in Skladnost regionalnega razvoja) s skupno 10 kazalniki.

Gospodarska aktivnost se običajno meri z najbolj pogosto uporabljenim makroekonomskim kazalnikom - BDP na prebivalca. Iz spodnje slike so razvidne vrednosti kazalnika po statističnih regijah med leti 2000 in 2013.

² UMAR: Urad RS Slovenije za makroekonomske analize in razvoj

Tabela: Regionalni BDP na prebivalca, Slovenija

Kohezijska/statistična regija	Slovenija = 100							EU = 100 2013	Realna rast BDP, v % 2013/2012	Sestava BDP, v % 2013
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013			
Slovenija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	82	-1,0	100,0
Zahodna Slovenija	118,6	120,2	120,5	120,0	119,0	118,8	118,6	97	np	56,3
Obalno-kraška	106,6	107,0	108,0	108,6	106,1	101,3	98,2	80	-3,3	5,4
Goriška	96,8	95,4	94,1	93,5	92,1	91,2	90,4	74	-2,4	5,2
Gorenjska	88,8	85,3	81,9	82,7	82,8	83,2	85,2	70	0,8	8,4
Osrednjeslovenska	138,5	142,2	144,0	142,5	141,4	142,1	141,6	116	-0,2	37,3
Vzhodna Slovenija	84,3	82,4	81,9	82,2	83,0	83,1	83,2	68	np	43,7
Notranjsko-kraška	79,9	71,1	71,4	70,5	69,8	68,7	69,7	57	0,2	1,8
Jugovzhodna Slovenija	94,5	95,9	93,9	95,0	94,7	94,0	95,0	78	-1,1	6,6
Spodnjeposavska	86,9	83,2	84,1	83,8	85,5	86,5	86,3	71	-1,8	2,9
Zasavska	77,8	66,4	66,2	67,3	66,5	63,9	62,5	51	-4,5	1,3
Savinjska	89,1	88,8	88,2	89,8	91,0	90,9	90,2	74	-2,2	11,4
Koroška	83,4	76,7	74,2	74,2	76,6	78,8	79,1	65	-1,8	2,8
Podravska	82,1	83,5	82,9	82,5	82,9	82,8	82,4	67	-1,7	12,9
Pomurska	72,3	63,4	64,5	64,4	66,6	68,0	69,5	57	0,2	4,0
Razpršenost BDP/ prebivalca (NUTS 3)	19,6	22,3	23,6	23,0	22,3	22,1	21,9			

Vir: SI-STAT podatkovni portal – Ekonomsko področje – Nacionalni računi – Regionalni bruto domači proizvod, 2014; Eurostat – general and regional statistics, 2015; preračuni UMAR.

¹ Regije na ravni NUTS2 z manjšim BDP/prebivalca od 75 % povprečja EU se v okviru evropske kohezijske politike štejejo za manj razvite.

² Izjema je osrednjeslovenska regija, ki presega povprečje EU-28, pa tudi v njej se je prednost zmanjševala.

³ Te regije so obalno-kraška, zasavska, savinjska in podravska.

⁴ Razpršenost regionalnega BDP/prebivalca je izmerjena kot vsota absolutnih razlik med regionalnim in nacionalnim BDP/prebivalca, uteženim z deležem prebivalstva. Izražena je v odstotkih nacionalnega BDP na prebivalca.

Slika 31: Regionalne razlike na podlagi kazalnika BDP na prebivalca v letu 2015 (Poročilo o razvoju, 2015: 163)

Figure 31: Regional disparities on the basis of indicator of GDP per capita in 2015 (Development Report 2015: 163)

Indeks, s katerim Umar (2015) meri razvojno ogroženost regij, sestavlja 14 kazalnikov razvitosti, ogroženosti in razvojnih možnosti:

- bruto domači proizvod na prebivalca,
- bruto dodana vrednost na zaposlenega,
- delež bruto investicij v osnovna sredstva v bruto domačem proizvodu,
- stopnja registrirane brezposelnosti mladih v starosti 15–29 let,
- stopnja delovne aktivnosti v starosti 20–64 let,
- delež prebivalstva s terciarno izobrazbo v starosti 25–64 let,
- delež bruto domačih izdatkov za raziskovalno in razvojno dejavnost v bruto domačem proizvodu,
- delež prečiščene odpadne vode z vsaj sekundarnim čiščenjem v izpuščeni odpadni vodi,
- delež površine varovanih območij v regiji,
- delež ocenjene škode zaradi elementarnih nesreč v bruto domačem proizvodu,
- stopnja registrirane brezposelnosti,
- indeks staranja prebivalstva,
- razpoložljivi dohodek na prebivalca in
- poseljenost.

Služi kot orodje za spremljanje regionalnega razvoja Slovenije.

Slovenske razvojne regije (NUTS 3) se na podlagi izračuna indeksa razvojne ogroženosti po stopnji razvitosti za programsko obdobje 2014–2020 razvrščajo takole, od najbolj do najmanj razvite regije (večja vrednost indeksa pomeni večjo razvojno ogroženost regije):

1. Osrednjeslovenska (35,5),
2. Jugovzhodna Slovenija (64,7),
3. Gorenjska (66,6),
4. Obalno-kraška (81,4),
5. Savinjska (92,6),
6. Goriška (100,4),
7. Posavska (101,5),
8. Koroška (121,6),
9. Podravska (123,9),
10. Primorsko-notranjska (124,8),
11. Zasavska (125,1) in
12. Pomurska (161,8).

Za Pomurje kot slovensko najmanj razvito regijo je bil sprejet poseben zakon, ki ureja razvojno podporo te regije, s katerim so opredeljeni dodatni ukrepi za spodbujanje razvoja regije v letih 2010 do 2017 in način financiranja teh ukrepov. Z ukrepi naj bi se povečalo število delovnih mest ter odpravljale posledice vsesplošne krize v Pomurju, z upoštevanjem, razvijanjem in spodbujanjem notranjih, endogenih potencialov regije, ki slonijo na geotermalni energiji in drugih obnovljivih virih energije, turizmu, konkurenčnem kmetijstvu, ipd.

Koeficient razvitosti občin služi kot merilo za določitev deleža sofinanciranja občinskih investicij. Izračunava se na podlagi metodologije, ki jo določi Vlada RS, za leto ali dve naprej. Za določitev koeficienta razvitosti občin se uporabljajo naslednji kazalniki:

- kazalniki razvitosti občine: bruto dodana vrednost gospodarskih družb na zaposlenega, osnova za dohodnino na prebivalca občine in število delovnih mest na število delovno aktivnega prebivalstva občine,
- kazalniki ogroženosti občine: indeks staranja prebivalstva občine ter stopnja registrirane brezposelnosti in stopnja delovne aktivnosti v občini,
- kazalnik razvojnih možnosti: oskrbljenost z dobrinami in storitvami javnih komunalnih služb (delež prebivalcev, ki imajo priključek na javno kanalizacijo), opremljenost s kulturno infrastrukturo (kulturni spomeniki in objekti javne kulturne infrastrukture), delež območij Natura 2000 v občini in poseljenost občine.

Preglednica 7: Koeficienti razvitosti občin in deleži sofinanciranja občinskih investicij za leti 2016 in 2017

Table 7: Development coefficient of municipalities and share of co-financing of communal investments in 2016 and 2017

	Koeficient razvitosti občine	Obseg sofinanciranja investicij iz državnega proračuna v %
Bovec	0,84	100
Cerkno	1,15	70
Cerknica	1,12	70
Grosuplje	1,28	60
Litija	1,14	70
Logatec	1,21	60
Metlika	1,00	80
Ribnica	1,11	70
Ruše	0,94	90
Šentjur	1,03	80
Trebnje	1,21	60
Vrhnika	1,16	70
Žalec	1,09	80

Določanje obmejnih problemskih območij izhaja iz Zakona o skladnem regionalnem razvoju in sloni na merilih za določitev obmejnih občin (*upoštevajoč primanjkljaj delovnih mest in podpovprečno gostoto poselitve*) in merilih za določitev občin, ki neposredno mejijo na obmejne občine (*z upoštevanjem povprečne dostopnosti v občini do najbližjega priključka avtoceste ali hitre ceste kot povprečni dostopni čas z avtomobilom po mreži cest in z določanjem občin z visokim deležem površine, vključene v območje Natura 2000*). Vrednost meril se ugotavlja vsaki dve leti oziroma ob vsakokratni spremembi podatkov. V *obmejna problemska območja so v skladu s to metodologijo uvrščene občine Bovec, Cerkno, Metlika in Ruše*.

Dodeljevanje regionalnih državnih pomoči, regionalnih spodbud za zaposlovanje in davčnih olajšav za zaposlovanje in investiranje za pravne in fizične osebe, ki se ukvarjajo z gospodarsko dejavnostjo na območju Republike Slovenije, izhaja iz kart regionalne pomoči za obdobje 2014-2020. S to vrsto pomoči se pospešuje gospodarski razvoj območij v Evropski uniji, katerih razvojne možnosti so omejene, enota obravnave je kohezijska regija (NUTS 2). V Sloveniji imamo dve kohezijski regiji, ki sta na podlagi karte regionalne pomoči uvrščeni v različni območji:

- celotno ozemlje teritorialne enote NUTS 2 Vzhodna Slovenija sodi v območje »a« - to je območje, kjer so gospodarske razmere izjemno neugodne v primerjavi z EU kot celoto;
- celotno ozemlje teritorialne enote NUTS 2 Zahodna Slovenija sodi v območje »c« - to je območje, kjer so gospodarske razmere neugodne, vendar manj kot v primerjavi z območji »a«.

Intenzivnost regionalne pomoči na podlagi regionalne karte je določena s predpisanimi podrobnejšimi merili.

Skupno tem pristopom je, da v merjenje in vrednotenje razvitosti oziroma ogroženosti pričakovano vključujejo vse najpomembnejše kazalnike kakovostnih pogojev za življenje in delo. Bistveno je namreč, da imajo ljudje možnosti za delo, torej za preživljanje sebe in svojih družin, in to v primerni bližini, kar ne poraja vprašanj o morebitni selitvi bližje delovnemu mestu – izseljevanju. Prav tako je pomembno spodbudno podjetniško oziroma poslovno okolje z razpoložljivimi in atraktivnimi delovnimi mesti za mlade, ustrezna opremljenost z osnovno gospodarsko javno in družbeno infrastrukturo, zavedanje o pomembnosti okolja in naravnih virov, kar vse vodi k spodbujanju družbenih in poslovnih interakcij ter zviševanju stopnje atraktivnosti območja.

4 POLOŽAJ MEDOČINSKIH SREDIŠČ V SLOVENIJI

Omrežje medobčinskih središč v Sloveniji tvori 20 centralnih naselij srednje ravni (po abecednem redu): Bovec, Cerknica, Cerkno, Gornji Petrovci, Grosuplje, Laško, Lenart v Slovenskih Goricah, Litija, Logatec, Metlika, Mozirje, Radlje ob Dravi, Ribnica, Ruše, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Šentjur, Trebnje, Vrhnika in Žalec. Gre za majhna slovenska mesta s pomembno vlogo pri zagotavljanju dostopa do vseh pomembnih centralnih funkcij in zagotavljanja policentričnega prostorskega razvoja. Vsa so središča svojih občin in pomembna centralna naselja s funkcijami zase in svoje večje ali manjše gravitacijsko zaledje. Polovica jih leži v širših mestnih območjih okoli Ljubljane, Celja in Maribora, kjer se prepletajo vplivi več središč različnih stopenj, ki med seboj bolj konkurirajo kot sodelujejo, kjer so osredotočene gospodarske dejavnosti in kvalificirana delovna sila, ustrezna institucionalna podpora ter proizvajalci, ustvarjalci in potrošniki. Intenzivni vsakodnevni pretok dobrin, ljudi in kapitala sovпада s (sub)urbanim načinom življenja, ki se odraža tudi v morfologiji naselij in celotne mestne pokrajine. Ostala medobčinska središča ležijo v podeželskih, delno ruralnih, in odmaknjenih območjih, in se soočajo z drugačnimi razmerami: večjih in funkcijsko močnejših središč, ki bi z njimi konkurirala in s katerimi bi si delila človeški in drug kapital, (večinoma) ni. Za prebivalce svoje mikroregije pomenijo prvo in (mnogokrat) edino izbiro do osnovne ravni raznovrstnih funkcij, zato sta njihov obstoj in krepitev v primerjavi s podobnimi središči v suburbanih in urbanih območjih pomembnejša.

4.1 Vloga medobčinskih središč

Policentrični urbani sistem je v SPRS (2004) opredeljen v šestih ravneh:

- najvišja, I. stopnja, predstavlja nacionalna središča mednarodnega pomena,
- sledijo središča nacionalnega pomena na II. stopnji,
- III. stopnjo tvorijo središča regionalnega pomena,
- medobčinska središča tvorijo IV. stopnjo,
- zadnji dve stopnji sestavljajo pomembnejša lokalna središča (V. stopnja) in
- lokalna središča (VI. stopnja).

Naselja od najvišje do vključno stopnje medobčinskih središč so poimensko določena v besedilu SPRS, za najnižji dve stopnji pa so določeni le (nekateri) kriteriji.

Izhajajoč iz osnovnih meril, ki opredeljujejo položaj (vpliv) in vlogo središča glede na opredeljeno centralnost, so uvodoma prikazani obstoječe funkcije po proučevanih MS, prometna dostopnost ter zaposlitvena struktura in delovna mesta.

Eden osnovnih pokazateljev vloge naselja v sistemu poselitve je (še vedno) opremljenost s centralnimi funkcijami. Najosnovnejše storitve splošnega pomena zagotavlja država; gre za funkcije in dejavnosti s področja uprave, šolstva, zdravstva in sodstva. Drugo so še storitve splošnega gospodarskega pomena ter druge pomembne funkcije, ki služijo prebivalcem za življenje in delo. V SPRS (2004) so te najpomembnejše funkcije posebej omenjene: dejavnosti socialnega varstva, nižje in srednješolsko izobraževanje ter sodstvo (centri za socialno delo in za zaposlovanje, varstvo starejših, okrajna sodišča).

Najvišje stopnje javnih funkcij v MS naj bi torej bile: **okrajno sodišče** na področju sodstva, **upravna enota** s področja javne / državne uprave, **center za socialno delo**, **dom za ostarele in zavod za zaposlovanje** s področja socialnega varstva, **srednja šola** s področja šolstva in **zdravstveni dom** s področja zdravstva.

V **Prilogi D** je podan sintezni pregled obstoječih funkcij v MS po tipu in rangju.

Storitve splošnega pomena lahko obravnavamo kot vrste javnih služb, storitev v javnem interesu, preko katerih se skozi policentrični razvoj središč udejanja eden najpomembnejših ciljev prostorskega in regionalnega razvoja – enakomerna dostopnost do (čim bolj raznovrstnih) storitev.

Večina proučevanih MS ne dosega kriterija iz SPRS in so podpovprečno opremljena s storitvami splošnega pomena, ki jih zagotavlja oziroma vsaj delno podpira država:

- dve MS, ki sta funkcijsko popolnoma opremljeni, sta Litija in Šentjur;
- šestim MS manjka zgolj ena od funkcij, največkrat srednja šola (Žalec, Cerknica, Grosuplje, Trebnje in Vrhnika) ali okrajno sodišče (Metlika);
- po dve funkciji nista prisotni v Logatcu in Ribnici (sodišče in srednja šola);
- Ruše bi za pokritje osnovnih funkcij potrebovalo še tri od manjkajočih (zdravstveni dom, sodišče in dom za starejše);
- vloge MS v ničemer ne opravljata Bovec in Cerčno, ki ne razpolagata niti z eno od opredeljenih funkcij za raven MS, in ju po opremljenosti prekašajo celo nekateri (drugi) občinski centri. Ne predstavljata sedeža upravne enote, nimata zdravstvenega doma niti drugih pomembnejših socialnih funkcij. Ker gre za odmaknjena in težje dostopna območja v kombinaciji z obmejno lego, je ugotovitev pričakovana.

Večina občin v svojih prostorskih načrtih predvideva razvoj (vsaj) nekaterih od manjkajočih glavnih funkcij; največji poudarek je na (o)krepitvi prometne funkcije, dejavnosti uprave in oskrbe, področja izobraževanja in socialnega varstva. Občine pa lahko na uspešnost njihove vzpostavitve vplivajo le delno, saj gre za funkcije, katerih delovanje je v tesni povezavi z organizacijo institucij na ravni države.

Preglednica 8: Manjkajoče in načrtovane funkcije

Table 8: Existing and missing functions

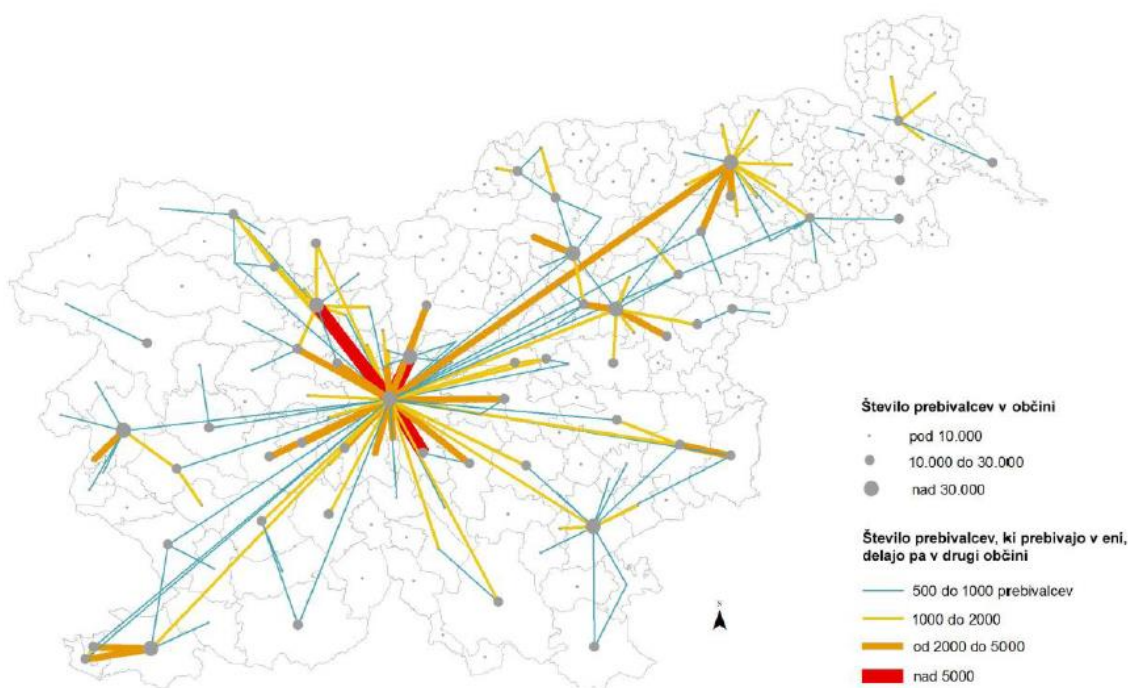
	Manjkajoče funkcije in dejavnosti	Z OPN načrtovane nove funkcije in dejavnosti ter drugi načrtovani projekti z vidika dopolnitve centralnih funkcij
Bovec	Zdravstveni dom, CSD zavod za zaposlovanje, okrajno sodišče, UE, srednja šola, dom za starejše, trgovski center, galerija, OI JSKD, DURS, GURS, JKP, ZKD,	Krepitev prometne funkcije - severna obvoznica; Športni park, dom za ostarele
Cerkno	Zdravstveni dom, dom za starejše, okrajno sodišče, UE, srednja šola, CSD, zavod za zaposlovanje, kulturna dvorana, policijska postaja, trgovski center, športna dvorana, DURS, GURS, JKP, OI JSKD, ZKD,	Sociala in krepitev prometne funkcije – socialno varstvo in obvoznica
Cerknica	Srednja šola	Krepitev prometne funkcije - južna obvozna cesta, srednja šola
Grosuplje	Srednja šola, muzej / galerija, OI JSKD,	Krepitev upravne, centralne in prometne funkcije - širitev družbenega centra, obvoznica, potniško vozlišče
Litija	/ (Muzej / galerija, hotel)	Turizem (gostilna s prenočitvenimi zmogljivostmi), krepitev prometne funkcije, prenočišča, galerija, hotel, gledališče, športni center, obvoznica
Logatec	Okrajno sodišče, srednja šola, hotel, restavracija,	nove / dodatne družbene dejavnosti (krepitev izobraževalne in kulturne funkcije), Krepitev prometne funkcije - obvozna cesta, nova vrtec in OŠ, izobraževalni center (srednješolski, višje- in visokošolski), nov večnamenski kulturni objekt,
Metlika	Okrajno sodišče, GURS	Izboljševanje, oskrbne in prometne funkcije - obvoznica (lahko kot del 3. razvojne osi)
Ribnica	Srednja šola GURS, hotel,	krepitev upravne, oskrbne in prometne funkcije - srednja šola, CSD, urad za zaposlovanje, intermodalno vozlišče, obvozna cesta
Ruše	Okrajno sodišče, ZD, dom star. občanov, DURS, GURS, ZZZS, muzej, galerija, JKP,	sodstvo, socialna dejavnost, turizem (manjkajoče terciarne in kvartarne funkcije MS - dopolnitev in dopolnjevanje z drugimi vodilnimi naselji), vstopna postaja žičnice, nočitvene zmogljivosti, obvoznica
Šentjur	/ Muzej / galerija, hotel,	izobraževanje, turizem, šport in rekreacija, gospodarstvo, kultura - muzej, večnamenska kulturna, športna in kongresna dvorana, mreža vrtcev
Trebnje	Srednja šola (op.: ima center za izobraževanje in kulturo z izvajanjem srednješolskih programov) GURS,	Krepitev sociale, izobraževanja, športa, turizma in gospodarstva; srednja šola, športno-rekreacijski park, vodooskrba območja Suhe krajine.
Vrhnika	Srednja šola GURS,	Krepitev izobraževalne, upravne, oskrbne, gospodarske, prometne funkcije; srednja šola z dijaškim domom, javna otroška igrišča in športna igrišča, upravni center, družbeni center, nov dom za starejše občane, industrijska cona, proizvodno komunalna cona, poslovno obrtna cona, nov AC priključek, obvozna cesta, nova regionalna železniška proga, centralna potniška postaja, vzletišče, heliport, kolesarske poti, pristanišče,...
Žalec	Srednja šola (op.: ima ljudsko univerzo z izvajanjem srednješolskih programov)	Sociala, krepitev osnovnih oskrbnih in storitvenih dejavnosti, poudarek na centralnih dejavnostih, širitev gospodarskih con, domovi in varovana stanovanja za starejše občane, materinski dom,

Opomba: odebeljeno napisane so s SPRS opredeljene funkcije MS

Velikost središča je drug pomemben pokazatelj centralnosti, ki je v tesni zvezi z gospodarsko in tudi socioekonomsko strukturo: večje središče ima običajno več delovnih mest, obseg letih praviloma raste s populacijsko rastjo naselja. Presežek delovnih mest nad delovno aktivnimi privablja delovno silo ne le iz ožjega in najbližjega zalednega območja (t.i. funkcijske regije), ampak seže gospodarska moč takega središča tudi v območja sosednjih in drugih središč iste ali nižje stopnje.

Dober in razvit trg delovne sile ter delovna mesta, ki presegajo število delovno aktivnih v naselju, pomembno prispevajo h krepitvi položaja središča. Odnos med številom prebivalcev

in številom delovnih mest v naselju prikazuje indeks lokacijske divergence: vrednosti indeksa okoli 100 pomenijo uravnoteženo število delovno aktivnih in delovnih mest v naselju, vrednost pod 100 nakazuje presežek delovnih mest, nad 100 pa presežek delovne sile, ki zato na delo večinoma potuje v druga zaposlitvena središča. Bole (2008) je pri raziskovanju ekonomske strukture naših mest ugotovil, da le 51 naselij predstavlja ponore delovne sile. To so vsa največja mesta, nekatera manjša (še vedno precej industrijska) središča in ruralni vzhodni del države, kjer so lokalna središča pomembni zaposlitveni centri za velik del delovno aktivnih iz obsežnega ruralnega zaledja. Povprečna lokacijska divergenca je leta 2005 v slovenskih mestih znašala 76, kar pomeni, da ta še vedno predstavljajo osrednje centre zaposlitve in s tem tudi pomembna centralna naselja z ostalimi funkcijami za območja suburbanega, manj urbaniziranega in zlasti podeželskega zaledja. V slovenskem primeru (še) ne moremo govoriti o decentralizaciji oziroma (hipotetični) »razgradnji« sistema centralnih naselij kot posledice sodobnih procesov. Prikaz glavnih tokov delovne sile med središči funkcionalnih regij prikazuje spodnja slika.

Slika 32: Delovna mobilnost med slovenskimi občinami (IPoP, 2012)

Figure 32: Working mobility between slovene municipalities (IPoP, 2012)

Gospodarski pomen naselja ugotovljamo na podlagi števila delovnih mest v naselju. Največji zaposlitveni centri v letu 2014 so bili Grosuplje, Žalec in Logatec (z nad 3000 delovnimi mesti), nad 2000 delovnih mest imajo še Trebnje, Vrhnika, Šentjur in Ribnica. Daleč najmanj delovnih mest ima Bovec, skoraj dvakrat toliko jih premore Cerčno, ki ima žal zelo slabo strukturo le-teh (skoraj 3/4 zaposlenih je zaposlenih v proizvodnih dejavnostih). Visok delež zaposlenih v sekundarnih dejavnostih imata še Ribnica in Bovec - v teh MS je tudi najmanjši delež zaposlenih v storitvah in oskrbi. Obratno je največ delovnih mest v oskrbi in storitvah v Žalcu, Grosuplju in na Vrhniki, v teh MS je tudi najnižji delež proizvodnih delovnih mest. Podrobnejši podatki o delovno aktivnih po skupinah dejavnosti po kraju dela v letu 2014 so zbrani v spodnji preglednici.

Preglednica 9: Delovno aktivni po skupinah dejavnosti, po kraju dela, 31. 12. 2014 (SURS)

Table 9: Persons in employment by groups of activities, place of work, 31. 12. .2014 (SORS)

	Bovec	Cerkno	Cerknica	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šentjur	Treb.	Vrhn.	Žalec
skupaj delovno aktivni	601	1172	1516	4140	1996	3332	1495	2241	1410	2321	2525	2468	3130
primarne dejavnosti	z	z	z	5	z	z	z	Z	6	z	z	24	Z
sekundarne dejavnosti	284	868	304	1083	450	1091	439	1171	495	507	792	340	407
terciarne dejavnosti	148	191	599	2095	819	1456	464	514	529	980	975	1112	1829
kvartarne dejavnosti	152	11	547	953	662	745	545	543	374	720	672	831	793
delež zaposlenih v II. dejavnostih	47,2	74,1	20,0	26,1	22,5	32,7	29,4	52,2	35,1	21,8	31,4	13,8	13,0
delež zaposlenih v III. dejavnostih	24,6	16,3	39,5	50,6	41,0	43,7	31,0	22,9	37,5	42,2	38,6	45,0	58,4

Vir: SURS, Statistični register delovno aktivnega prebivalstva (SRDAP). V določenih celicah, kjer je pojav manjši od praga zaupnosti, so podatki nadomeščeni z znakom "z".

Preglednica 10: Delovno aktivni po kraju bivanja, 21. 12. 2014 (SURS)

Table 10: Persons in employment, place of living, 31. 12. 2014 (SORS)

	Bov.	Cerkno	Cerknica	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šentjur	Treb.	Vrhn.	Žalec
skupaj delovno aktivni	559	690	1572	2936	2671	3895	1278	1448	1571	1822	1552	3423	1844

Preglednica 11: Skupni pregled delovno aktivnih po kraju bivanja in kraju dela ter število delovnih mest v MS, 31. 12. 2014 (SURS)

Table 11: Synthesis overview of persons in employment by place of living and place of work with number of working places in intermunicipal centres, 31. 12. 2014 (SORS)

	Bov.	Cerkno	Cerknica	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šent.	Treb.	Vrhn.	Žalec
Skupaj delovno aktivni po kraju bivanja	559	690	1572	2936	2671	3895	1278	1448	1571	1822	1552	3423	1844
Skupaj delovno aktivni po kraju dela	601	1172	1516	4140	1996	3332	1495	2241	1410	2321	2525	2468	3130
Presežek / primanjkljaj delovnih mest	42	482	- 56	1204	- 675	- 563	217	793	- 161	499	973	- 955	1286

Največji presežek delovnih mest so izkazovali Žalec, Grosuplje, Trebnje in Ribnica (nad okoli 800 delovnih mest). To pomeni, da so v ta središča lahko dnevno potovali delovno aktivni iz drugih naselij v zaledju in izven njega ter poleg gospodarskih potreb v tem središču uporabljali tudi druge storitve. Manjši presežek imajo manjša in predvsem slabše dostopna ali od urbanih območij bolj oddaljena MS: Šentjur, Metlika, Cerklje. V Bovcu je malo možnosti za nudenje zaposlitve, v Cerklji pa mora majhen del populacije zaposlitev iskati izven naselja. Seveda je pomembna tudi struktura delovnih mest, ki dodatno prispeva k izmenjavi in tokovom delovne sile v in iz središč. Največji primanjkljaj beležijo Vrhnika, Logatec, Litija in v manjši meri Ruše. Predvidevamo, da v teh središčih ustvarjanje (novih) delovnih mest ne more slediti suburbanizaciji (mladega in delovno aktivnega) prebivalstva, po drugi strani pa bi lahko vzroke za presežek delovnih migrantov v primerih Litije, Vrhnike in Logatca povezali z dobro dostopnostjo in tradicionalno navezanostjo na zelo močno središče najvišje stopnje - Ljubljano. Vsa omenjena MS so med 20 in 30 minutno izohrono do Ljubljane, kar so ugodne razmere za migracije delovne sile iz kraja bivanja v zaposlitvene centre.

Brez ustrezne prometne opremljenosti in povezav je interakcija v prostoru regije in znotraj sistema poselitve onemogočena; zato nas je zanimala dostopnost do glavnega mesta kot središča najvišje stopnje in do (najbližjega) regionalnega središča svoje regije oziroma najbližjega središča višjega ranga, z različnimi prevoznimi sredstvi: osebnim prevozom in javnim potniškim prometom (avtobus, vlak). Podatki so pridobljeni s spletnih strani Slovenskih železnic, Avtomoto zveze Slovenije, testnega informacijskega portala za potnike in z uporabo spletnih strani Google Maps.

Prometna dostopnost proučevanih MS do Ljubljane in najbližjega regionalnega središča oziroma drugega najbližjega središča višje stopnje je zbrana v **Prilogi E**.

Vsa MS v slovenskem najbolj suburbaniziranem urbanem območju ležijo ob glavnih prometnicah, večina ob avtocestnih priključkih (Grosuplje, Vrhnika, Logatec). Tu se križata V. in X. panevropski prometni koridor z avtocestama A1 in A2, glavne železniške proge in ostala prometna infrastruktura nižjih ravni. Najboljšo dostopnost izkazujejo tudi potovalni časi pri vseh prevoznih sredstvih: z osebnim avtom, avtobusom ali vlakom so najboljše povezani Vrhnika, Grosuplje in Litija, malo manj še Logatec (do pol ure z osebnim avtom).

Najslabše pogoje glede dostopnosti do središč višjega ranga ima Bovec, ki je tudi sicer najbolj oddaljeno od glavnega mesta in od središča regije, Nove Gorice. Bovcu bolj dostopno (z osebnim prevozom) je čezmejni Trbiž. Od njega so preveč oddaljene tudi železniške povezave (postaji Jesenice oziroma Škofja Loka), vse navedeno pa je posledica predvsem naravne lege v težko prehodnem alpskem sredogorju in dolinah ter preteklih političnih razmer. V podobnem položaju je Cerklje, ki ima v primerjavi z Bovcem sicer boljše oziroma krajše povezave z JPP (avtobus) do Kranja in Ljubljane, potovanje do regionalnega središča Nove Gorice pa traja dlje, z avtobusom skoraj dve uri. Najbližja železniška postaja je v Škofji Loki, 26 km stran.

Malenkost boljše situacijo izkazujeta Ruše in Metlika: potovanje z avtobusom iz Ruš do Ljubljane traja preko 4 ur, vožnja z vlakom ali avtobusom iz Metlike do Ljubljane pa okoli dve uri in pol. Ruše nimajo železniške postaje (mariborska je oddaljena 14 km), Metlika pa je z

Novim mestom in Ljubljano povezana z regionalno železniško progo.

Dostopnost do regionalnih središč z javnim prevozom je ponekod celo boljša kot z osebnim avtom (v primerih Žalca in Šentjurja do Celja in Litije do Ljubljane).

Z izjemo Metlike je časovno najkrajša dostopnost MS z železniško postajo do središča višjega reda z vlakom znotraj 40 minutne izohrone. Kjer obstaja možnost izbire javnega potniškega prevoza, je običajno potovanje z vlakom učinkovitejše kot npr. z avtobusom.

Najslabše sta s svojim zaledjem in regionalnim središčem povezana Metlika in Bovec, saj sta bližje središčema preko meja države, Karlovcu in Trbižu.

4.2 Izbor meril in kazalnikov

V uvodnih poglavjih smo pri pregledu do sedaj izvedenih proučevanj prišli do določenih skupnih dognanj z vidika izbora ustreznih meril in kazalnikov; ta so bila enaka ali zelo podobna, pristop pa se je tekom zgodovinskega razvoja tudi dopolnjeval in spreminjal. Tradicionalni pristopi so izhajali zgolj iz funkcij naselja v povezavi z velikostjo naselja, kar sovпада s togim hierarhičnim tradicionalnim poselitvenim sistemom. Sodobne spremembe in procesi se močno odražajo v preobražanju in delovanju prostorskih struktur ter naselij. Strokovne in znanstvene presoje zato potrebujejo drugačne, sodobnejše in širše zasnovane pristope, da uspejo zaobjeti širok spekter različnih dejavnikov.

Največji izziv naloge je bil v skladu z zgoraj navedenim segment izbora ustreznih kazalnikov, s katerimi bi lahko zaobjeli in opredelili vse najpomembnejše elemente regionalnega prostora in razvoja. Klasični kazalniki vsekakor do določene mere so primerni, vendar sodobni pojavi in procesi zahtevajo temeljito dopolnitev in osvežitev z novimi merili, ki izhajajo iz spremenjenih družbenih razmer in človekovega razvoja.

Tudi v okviru poteka projekta Conspace se je izkazalo, da je iskanje primernih pokazateljev regionalnega razvoja zelo zahtevno in zamudno delo ter da je potrebna vrsta kazalnikov, s katerimi bi lahko zaobjeli celoten spekter pomembnih značilnosti regionalnega razvoja. Cilj postopka je bil najti kazalnike, ki predstavljajo vse pomembne aspekte regionalnega razvoja. Postopek iskanja in izbora primernih kazalnikov za oceno regionalne strukture, razvoja in potencialov je potekal na osnovi selektivnega pristopa v naslednjih korakih:

- opredelitev tipov podatkov in kazalnikov za podroben pregled;
- zbiranje in preverjanje dostopnih podatkov v sodelovanju z lokalnimi oblastmi;
- določitev optimalnih kazalnikov za spremljanje regionalnega razvoja;
- prilagoditev terminologije in oblikovanje skupin merljivih kazalnikov;
- določitev kazalnikov za napovedovanje prihodnjega razvoja;
- končni seznam;
- izdelava metodoloških listov z opisom glavnih značilnosti kazalnikov, jasno znanstveno utemeljitvijo njihovega izbora in povezave s cilji regionalnega in prostorskega razvoja;
- končni predlog sistema prostorskih kazalnikov (vključuje tudi okoljske).

V raziskavi sem se v skladu z namenom naloge oprla na kazalce prvega in drugega sklopa iz projekta Conspace, za spremljanje regionalnega razvoja in za merjenje prostorskih potencialov.

4.2.1 Kazalniki spremljanja regionalnega razvoja

Kazalniki za spremljanje regionalnega razvoja prikazujejo temeljne dejavnike, ki vplivajo na prostorski razvoj, strukturo naselij, infrastrukturno opremljenost prostora, socialnoekonomsko strukturo podeželja, rabo zemljišč, zavarovana in ogrožena območja, delovanje sistema prostorskega planiranja ter na izobraževanje in raziskave. Ta sklop vključuje 104 kazalce iz 10 skupin: **demografska struktura, socioekonomska struktura, poselitvena struktura, podeželje, kakovost bivanja, infrastruktura, raba zemljišč, zavarovana območja, degradirana območja in nevarna območja.**

Namen uporabe teh kazalnikov je **opredeliti položaj posameznega MS v odnosu do drugih proučevanih središč iste hierarhične stopnje.** Z uporabo primerjalne analize sem iskala pomembne razlike med MS oziroma specifike.

Pomembnost posameznega kazalnika je bila tem sklopu določena glede na njegovo pomembnost in stopnjo dostopnosti podatkov v državah, ki so pri projektu sodelovale. Razvrščeni so bili v tri skupine:

- ključni (podatki so dostopni za vse prostorske enote);
- osrednji (podatki so dostopni najmanj za polovico prostorskih enot; 50 ali več odstotkov) in
- dopolnilni, raziskovalni kazalniki (podatki so dostopni za manj kot polovico prostorskih enot).

Podatki za raven naselja se na žalost večinoma ne zbirajo in vodijo, zato so prikazani na enoto občine. V največjem delu se nanašajo na zadnje dostopno leto (2014), vendar so bili prilagojeni glede na dostopnost tako, da smo za vsak kazalnik vzeli zadnje leto, za katerega je bil podatek dostopen za vse občine proučevanih MS. Za vsako skupino kazalnikov sem uporabila le ključne in osrednje kazalnike. V nekaj primerih podatki za slednje niso bili na voljo; takrat bo bili uporabljeni dopolnilni / raziskovalni kazalniki iz iste skupine: najprej tisti, ki se najbolj približajo lastnosti ključnega ali osrednjega kazalnika, ter v odvisnosti od dostopnosti podatka. Izjemoma so bili uporabljeni drugi kazalniki, ki v projektu Conspace niso bili določeni, in ki merijo čim bolj podobno lastnost oziroma lastnost drugega, še ne uporabljenega kazalnika iz iste skupine. Pogoj je tudi bil, da so bili podatki na voljo za vse občine oziroma naselja in za isto obdobje / leto. Zadnje leto, za katerega je bila na voljo večina podatkov, je leto 2014, pridobljeni pa so bili pretežno iz baz Statističnega urada RS, veljavnih občinskih prostorskih načrtov s strokovnimi podlagami, iz regionalnih razvojnih programov za obdobje 2014-2020, s svetovnega spleta in s pomočjo lastnih izračunov. Vsakršno odstopanje od osnovne merjene enote, časovnega termina ali vira podatka (»občina«, »2014«, »SURS«) je za vsak tak kazalnik oziroma podatek naveden in opisan v opombah pod preglednico. Vse vrednosti so bile zaokrožene na eno decimalno; pri uporabi virov, kjer so bili podatki bolj natančni, so bile vrednosti zaokrožene ali navzdol (če je bila druga decimalna 5 ali manj) ali navzgor (če je bila druga decimalna 6 ali več). Lastnosti

posameznih MS so v največji možni meri izražene relativno (na enoto (prebivalca, ha, km², naselje, kot delež). Najugodnejše vrednosti posameznega kazalnika so označene z zeleno, z rdečo pa najmanj ugodne. Pri točkovanju je najbolj ugodna vrednost ocenjena z največ točkami in obratno.

Preglednica 12: 104 kazalniki za spremljanje regionalnega razvoja iz projekta Conspace (povzeto po Černe in Kušar, 2010)

Table 12: 104 indicators for measuring regional development from the Conspace project (adapted from Černe and Kušar, 2010)

Skupina kazalnikov	Kazalniki
Demografska struktura	ŠTEVILO PREBIVALCEV, MIGRACIJSKO GIBANJE, STAROSTNE SKUPINE (otroci, ostareli, aktivni) ŠTEVILO GOSPODINJSTEV, gostota poselitve, naravno gibanje, priseljeni, delež migracij v gibanju prebivalstva
Socio-ekonomska struktura	BDP NA PREBIVALCA, BDP NA ZAPOSLENEGA, ZAPOSLENI, ZAPOSLENI V KMETIJSTVU, INDUSTRIJI IN STORITVAH, NEZAPOSLENE ŽENSKE, ZAOSTALA IN MANJ RAZVITA OBMOČJA, struktura BDP, izdatki za raziskave in razvoj, zaposleni v raziskavah in razvoju, nizka in visoka kvalifikacijska struktura, aktivno prebivalstvo kvalifikacijska struktura zaposlenih, dnevna migracija, nezaposleni mladi, dolgoročna nezaposlenost
Poselitvena struktura	URBANA OBMOČJA PODEŽELSKA OBMOČJA, funkcionalna urbana območja, prebivalstvo na gosto poseljenih območjih, urbana gostota, suburbana območja, stopnja centralnosti, velikost urbano-podeželskih in podeželsko-urbanih migracij
Podeželje	Območja z nizko gostoto prebivalstva, gorska in hribovita območja, aktivno kmečko prebivalstvo (starostna struktura), aktivno kmečko prebivalstvo (kvalifikacijska struktura), čisti kmetje, število kmetij, velikost kmetij, ekološke kmetije, dopolnilne dejavnosti na kmetijah, zaposleni v drugih dejavnostih
Kakovost življenja	število sob, nova stanovanja, kvadratura na prebivalca, enostanovanjske hiše, kazalec zdravja, kazalec varnosti, družbena participacija in integracija
Infrastruktura	GOSTOTA IN NOVOGRADNJE DRŽAVNIH, REGIONALNIH IN LOKALNIH CEST, GOSTOTA ŽELEZNIŠKEGA OMREŽJA, TELEFONSKO OMREŽJE, PORABA ELEKTRIČNE ENERGIJE, novogradnja železniškega omrežja mobilni telefoni, širokopasovne povezave, poraba električne energije na zaposlenega, poraba vode, število potnikov, blagovni promet, obremenitev cest, linearne povezave, prometni stroški, indeks dostopnosti (do središč), indeks dostopnosti (do AC priključka), indeks dostopnosti (do nakupovalnih središč), gospodinjstva z dostopom do interneta, javni dostop do interneta, proizvodnja energije, proizvodnja električne energije, oskrba s pitno vodo, količina očiščene vode, komunalni sistem, odlagališča odpadkov
Raba zemljišč	Površina kmetijskih zemljišč, njiv, travnikov, gozdov, pašnikov, vodnih površin, pozidanih zemljišč
Zavarovana območja	ZAVAROVANA OBMOČJA (DRŽAVNA, REGIONALNA, KRAJINSKI PARKI, NARAVNI PARKI, ZAVAROVANI GOZDOVI, NARAVNO OKOLJE, KULTURNA DEDIŠČINA), zavarovana območja Natura 2000, zavarovana kmetijska zemljišča, zavarovana vodovarstvena območja, »landcare« indeks
Degradirana območja	Poškodovani gozdovi, degradirana industrijska in rudarska območja, onesnaženost prsti, onesnaženost zraka, onesnaženost vode, onesnaženost podzemne vode
Ogrožena območja	Poplavna območja, plazovita in erozijska območja, območja snežnih plazov ocenjena finančna škoda zaradi naravnih nesreč

*Opomba: Z VELIKIMI ČRKAMI napisani so ključni kazalniki, z malimi odebeljenimi črkami pomembni, z malimi neodebeljenimi črkami pa raziskovalni (dopolnilni) kazalniki

V prvem sklopu so bili izmed vseh ključnih, osrednjih in dopolnilnih kazalnikov kot osnova uporabljeni samo ključni in osrednji kazalniki. Iz raziskave so bili zaradi prevelikega skupnega obsega kazalnikov, težav pri razpoložljivosti in ustreznosti podatkov, določene stopnje neobdelanosti in nerelevantnosti izločeni vsi raziskovalni oziroma dopolnilni kazalniki. Tako so izpadli kazalniki iz skupin *Raba zemljišč* in *Ogrožena območja*, ki vsebujeta le dopolnilne oziroma raziskovalne kazalnike.

Zaradi nedostopnosti oziroma nerazpoložljivosti podatkov za nekatere ključne oziroma

osrednje kazalnike so bili ti zamenjani z raziskovalnimi oziroma dopolnilnimi iz iste skupine ali nadomeščeni z drugimi na podlagi izhodišča, da z njimi merimo čim bolj podobno lastnost. Zamenjave posameznih ključnih in osrednjih kazalnikov z opombami in metapodatki so razvidne iz spodnje preglednice:

Preglednica 13: Pregled zamenjav kazalnikov v kslopu za spremljanje regionalnega razvoja

Table 13: Overview of changes of indicators in group for monitoring regional development

Skupina kazalnikov	Osnovni kazalnik	Nadomestni kazalnik	enota	Leto podatka	Vir	Opombe
Socioekonomska struktura	BDP na prebivalca	indeks poprečne mesečne bruto plače		1.1. 2015	SURS, www.stat.si ; lastni izračun	BDP kot glavni ekonomski kazalnik izgublja svoj primat, ker meri proizvodnjo in vse, kar se manifestira skozi denar (materialna blaginja), pri tem pa ne upošteva drugih elementov kakovosti človekovega življenja, kot sta socialna in okoljska blaginja.
Socioekonomska struktura	BDP na zaposlenega	Kazalnik blaginje		2005	Malešič et al., 2010	Izbran je sodoben kazalnik, ki vključuje vrsto sestavljenih kazalnikov s področij okolja, sociale, demografije in gospodarstva.
Socioekonomska struktura	delež manj razvitih, zaostalih območij	koeficient razvitosti občin		za 2016 in 2017	Ministrstvo za finance, www.mf.gov.si	Gre za merilo za določitev deleža sofinanciranja občinskih investicij in se uporablja na podlagi določil Zakona o financiranju občin in s strani Vlade RS določene metodologije. Računa se za leto ali dve naprej.
Socioekonomska struktura	nezaposlenost (ženske)	nezaposlenost (mladi)	delež		SURS, lastni preračun	Delež brezposelnih žensk v vseh proučevanih enotah znaša okoli 50% in ni pomemben pokazatelj razlik; podatek o nezaposlenosti mladih kaže povprečno stopnjo nezaposlenosti v starostnih skupinah 15-24 in 25-29; zaskrbljivoč je podatek, da je stopnja nezaposlenih mladih višja v kategoriji do 24 let.
Poselitvena struktura	urbana območja	Poseljene, pozidane površine	delež	ob pripravi OPN	bilance dejanske rabe iz strokovnih podlag za OPN	Predstavlja delež pozidanega površja občine, kar posredno kaže na stopnjo urbanizacije oziroma razvoja.
Poselitvena struktura	ruralna območja	stopnja urbanizacije ³ ;		2011	SURS, www.stat.si	Gre za razvrstitev občin po tipu gostote poselitve, na podlagi evropske statistike, v tri kategorije (gosto, srednje gosto in redko poseljeno območje).
Podeželje	gorska in hribovita območja	poprečen naklon površja v občini	stopinje		Perko, Adamič (1998)	Večji naklon površja predstavlja manjšo kakovost tal, večje tveganje in obsežnejša vlaganja v njegovo urejanje in rabo.
Podeželje	Območja z nizko gostoto prebivalstva	gostota poseljenosti občine	št. preb. na km ²			Gosteje naseljena območja so bolj gospodarsko razvita, v njih in med njimi je več sodelovanja, interakcij in kompetitivnosti.

se nadaljuje...

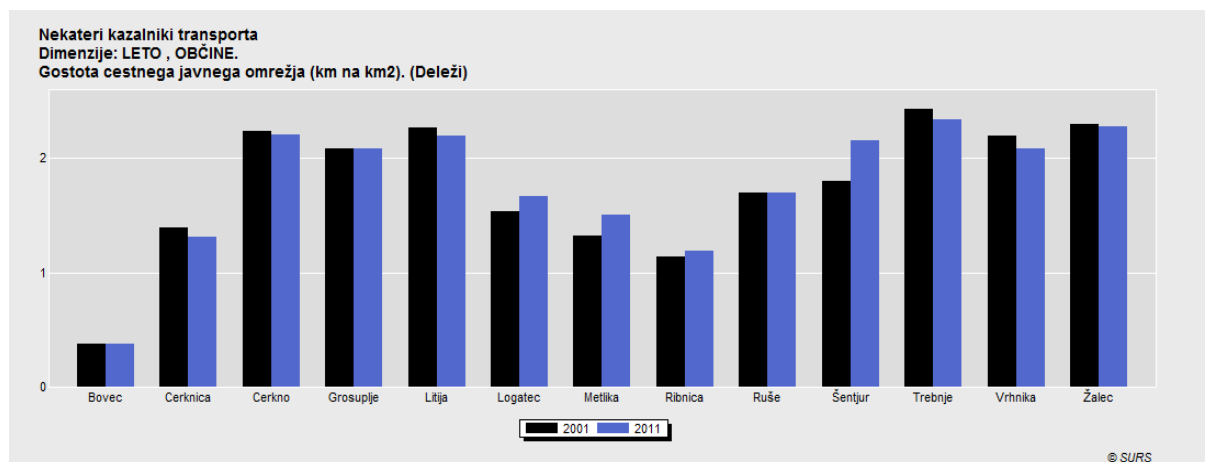
³ Stopnja urbanizacije služi za razvrstitev občin po tipu gostote poselitve, na podlagi evropske statistike. Glede na stopnjo urbanizacije se območja delijo na gosto poseljena (mesta, večja urbana središča), srednje gosto poseljena (manjša mesta, predmestja, manjša urbana središča) in redko poseljena območja (ruralna območja). »Prebivalci gosto poseljenih območij so razporejeni tako, da jih je vsaj 50 % v skupkih zelo gosto poseljenih celic, medtem ko živi na srednje gosto poseljenih območjih v takih skupkih manj kot 50 % prebivalcev; tak odstotek velja tudi za ruralne celice teh območij. Na redko poseljenih območjih pa živi v ruralnih celicah več kot 50 % prebivalcev. Po stopnji urbanizacije sodi večina slovenskih občin med redko poseljena območja (171 občin ali 81 %); med gosto poseljena območja sodita le občini Ljubljana in Maribor (1 %). Preostalih 38 občin se uvršča med srednje gosto poseljena območja.« (vir: SURS, Statistike razvoja podeželja, Prostorske tipologije; www.stat.si, pridobljeno 10. 3. 2016).

nadaljevanje Preglednice 13

Podeželje	Starostna struktura aktivnega kmečkega prebivalstva	Površina kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijsko gospodarstvo	Ha	2010	SURS	Kmetijska zemljišča kot zelo pomemben naravni in razmeroma neobnovljiv vir so (lahko) razvojni potencial vsakega prostora.
Podeželje	Kvalifikacijska struktura aktivnega kmečkega prebivalstva	Ekonomska velikost na kmetijsko gospodarstvo	v 1000 EUR	2010	SURS	Kazalnik kaže vrednost standardnega prihodka (SO) – večji dohodek pomeni večjo učinkovitost
Kakovost življenja	živiljenjski standard – število sob	poprečna uporabna površina stanovanja	m ²		SURS	nadomestni kazalnik bolje meri kakovost življenja glede na sodobno gradnjo in arhitekturo ter bivalne navade.
Infrastruktura	gostota državnega cestnega omrežja	dolžina državnega cestnega omrežja v občini	Km	2012	SURS	Raznovrstna in razvejana prometna infrastruktura je pomemben razvojni dejavnik.
Infrastruktura	gostota lokalnega cestnega omrežja	gostota cestnega omrežja v občini	km na km ²	2011	SURS	Raznovrstna in razvejana prometna infrastruktura je pomemben razvojni dejavnik.
Infrastruktura	Gostota železniškega omrežja	prisotnost železniške infrastrukture			Slovenske železnice; www.slo-zeleznice.si , 12.12.2015	Raznovrstna in razvejana prometna infrastruktura je pomemben razvojni dejavnik. Če tovrstna infrastruktura na območju občine ni prisotna, je določena vrednost 0, če je prisotna, je vrednost 1.
Infrastruktura	Novogradnje cest	Najkrajši čas potovanja z JPP do središča višjega reda	Minute	2016	Informacijski portal za potnike http://test.jpj.si/web/quest/domaca-stran ; Slovenske železnice d.d. http://www.slo-zeleznice.si ; 14. 4. 2016	Razvoj cestne infrastrukture je pri koncu svojega (fizičnega) razvoja; sodoben prometni razvoj se osredotoča na druge, trajnostne oblike prometa. Dostopnost do različnih dobrin, funkcij in storitev je bistvenega pomena za prostorski regionalni razvoj. Informacije o potovalnih časih na avtobusnih linijah: Informacijski portal za potnike; Informacije o potovalnih časih vlakovnega potniškega prometa: Slovenske železnice d.d..
Infrastruktura	Novogradnje železniškega omrežja	rang železniške proge			Slovenske železnice; www.slo-zeleznice.si , 12.12.2015	Če železniške infrastrukture ni, je določena vrednost 0; če je v občini regionalna proga, je vrednost 1; če gre za glavno železniško progo, je vrednost 2.
Infrastruktura	Telefonsko omrežje	Brezplačna dostopna točka do interneta		2016	Svetovni splet	represntativna je že ena lokacija / točka z brezplačnim dostopom do interneta v MS. Glede na dokaj enostavne in raznolike tehnične možnosti vzpostavitve omrežij so širokopasovne povezave že precej razširjene tudi v najbolj oddaljenih predelih in zato niso pomemben pokazatelj razlik. Brezplačen internet je dostopen v vseh MS, zato je vrednost povsod 1.
Infrastruktura	Mobilni telefoni	Komunalni odpadki, zbrani z javnim odvozom	kg na preb.		SURS	Kazalnik o mobilnih telefonih ni (več) pokazatelj (bistvenih) razlik.
Infrastruktura	Poraba električne energije na zaposlenega	Dostopnost do AC / HC	Minute	2013	Drobne (2014)	Povprečni potovalni čas do najbližjega priključka na avtocesto oziroma hitro cesto.

Opremljenih je 34 kazalnikov iz 8 različnih vsebinskih skupin, ki so v pomoč pri spoznavanju prostorske, demografske, socialne in gospodarske strukture in oceni razvojnega položaja MS oziroma njihovih občin. Številčno najbolj zastopane so skupine najpomembnejših kazalnikov s področja infrastrukture (11), socioekonomskih značilnosti (8) in demografske strukture (6 kazalnikov), ki sestavljajo skoraj dve tretjini vseh kazalnikov iz sklopa za spremljanje regionalnega razvoja po Conspace projektu.

Rezultati in vrednosti kazalnikov za spremljanje regionalnega razvoja, oceno stanja regionalne strukture in položaja so zbrani v **Prilogi F**.

Slika 33: Gostota cestnega javnega omrežja (km na km²) po občinah MS leta 2001 in 2011 (SURS)

Figure 33: Density of public road network (km / km²) in municipalities in 2001 and 2011 (SORS)

4.2.2 Kazalniki za merjenje prostorskega potenciala

Kazalniki za merjenje prostorskih potencialov so zelo pomemben element v prostorskem načrtovanju, saj odgovarjajo na vprašanja prihodnjega razvoja. Merijo predvsem pomembnejše pojave v regiji, procese in dejavnike ter prostorske kategorije, ki lahko znatneje prispevajo k regionalnemu razvoju. S temi kazalniki lahko merimo prostorske potencialne regij z namenom opredelitve obstoječih ter prihodnjih potencialov, ki so že načrtovani ali predlagani. Za opredelitev prihodnjih notranjih potencialov za razvoj je namreč poznavanje bodoče prostorske strukture eden izmed ključnih korakov, hkrati pa omogoča prepoznavanje morebitnih regionalnih problemov, ki bi lahko ogrozili doseganje trajnostnega regionalnega razvoja. Vrednotenje prostorskih potencialov je zelo pomemben korak pri pripravi trajnostne razvojne strategije (Černe, Kušar, 2010). Sklop kazalnikov za merjenje prostorskih potencialov vsebuje 24 kazalnikov v 6 skupinah: prometna mreža, gospodarske cone, urbana mreža, infrastruktura za turizem in rekreacijo, območja naravne in kulturne dediščine in socialna infrastruktura. Kazalniki naj bi omogočali prikaz sedanjega in prihodnjega, načrtovanega stanja, kot je opredeljen v prostorskih planih.

Tudi ta sklop kazalnikov je bil spričo nedostopnosti podatkov za nekatere osnovne Conspace kazalnike nekoliko spremenjen. Pri nadomeščanju posameznih kazalnikov je bila posebna pozornost namenjena izboru tistih ustreznih kazalnikov, ki merijo fizične pogoje in stanje. Zamenjave posameznih kazalnikov z nadomestnimi in drugi metapodatki so podrobneje razvidni in obrazloženi v Preglednici 4.8.

Podatki v skupini kazalnikov Prometna mreža in kazalnik o površini gospodarskih, trgovskih in poslovnih con v skupini Gospodarske cone so pridobljeni za MS oziroma naselje, ostali prikazujejo vrednosti za občino.

Preglednica 14: Kazalniki za merjenje prostorskih potencialov (povzeto po Černe in Kušar, 2010)

Table 14: Indicators for measuring spatial potentials from Conspace project (adapted from Černa and Kušar, 2010)

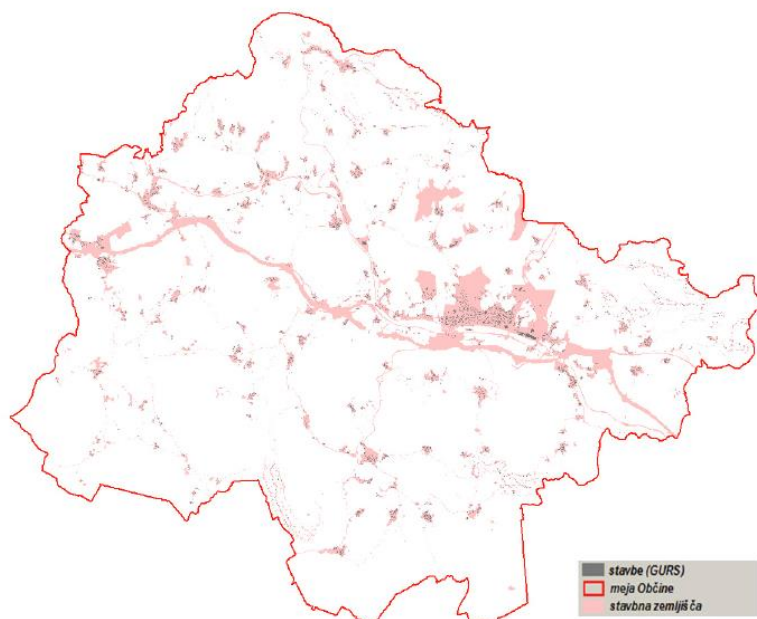
Skupina kazalnikov	Kazalniki	Enota
Prometna mreža	Prometne povezave, križišča, postaje, multimodalna središča, potniški in tovorni promet, potniški in tovorni promet v multimodalnih središčih	Število; tone
Gospodarske cone	Delež industrije in storitvenih dejavnosti v BDP, zaposleni v industriji in storitvah, ekonomske cone, komercialne cone, industrijske cone, komercialno-industrijske cone, tehnološki in industrijski parki razvojni parki območja skladišč, druga specializirana območja	Število; obseg; delež
Urbana mreža	Urbana mreža	Število
Infrastruktura za turizem in rekreacijo	Delež turizma v BDP turistična in rekreacijska središča, območja za turizem in rekreacijo, infrastruktura za poletni in zimski turizem	Število; obseg; delež; razmerje
Območja naravne in kulturne dediščine	Območja naravne in kulturne dediščine	Obseg
Socialna infrastruktura	Univerze izobrazbena in kvalifikacijska struktura	Število

Rezultati in vrednosti kazalnikov za merjenje prostorskih potencialov so zbrani v **Prilogi G**.

Preglednica 15: Pregled in obrazložitev zamenjav ali izločitev posameznih kazalnikov v sklopu kazalnikov za merjenje prostorskega potenciala

Table 15: Overview and explanation of changes or eliminations of certain indicators for measuring spatial potentials

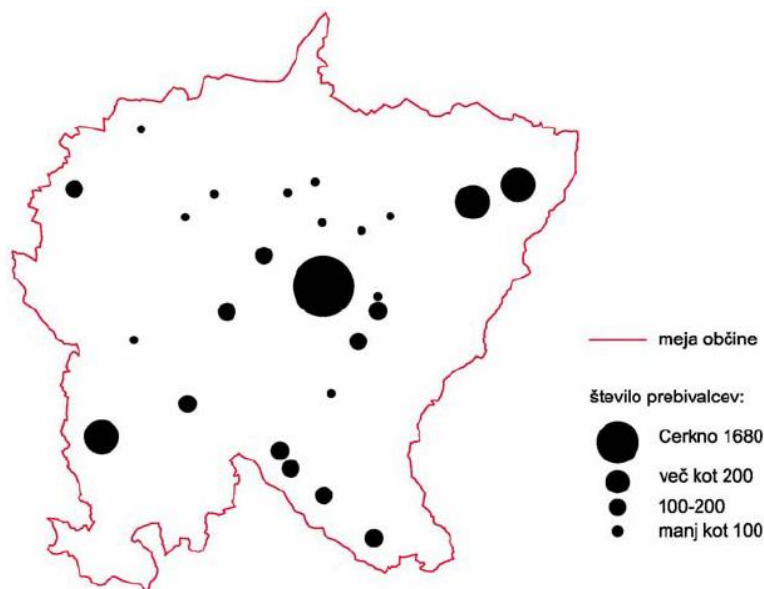
Skupina kazalnikov	Osnovni kazalnik	Nadomestni kazalnik	Enota	Leto podatka	Vir	Opombe
Urbana mreža	Število lokalnih središč	Število lokalnih in sublokalnih središč		glede na leto izdelave strokovnih podlag in OPN	OPN	V OPN so opredeljevanja centralnosti naselij nižjih ravni zelo različna, neenotna in pomanjkljiva. Združena sta kazalnika števila lokalnih in sublokalnih središč, ki kažeta hierarhično organiziranost naselij ter prisotnost in izvajanje določenih centralnih funkcij za osnovni nivo oskrbe. Prisotnost centralnih funkcij je bistvenega pomena za dostop do osnovne oskrbe in storitev ter ohranjanje določene stopnje kakovosti življenja tudi na podeželju, v manj urbanih in v ruralnih območjih.
Urbana mreža	Število sublokalnih središč	Gostota naselij v občini	Število naselij na km ²	2014	SURS, lasten izračun	V OPN so opredeljevanja centralnosti naselij nižjih ravni zelo različna, neenotna in nedorečena. Gostota naselij odraža razvejanost poselitvene (in prometne) strukture zaradi naravnih in družbenih dejavnikov.
Prometna mreža	Potniški in tovorni promet	Bližina letališča / vzletišča		2016	Svetovni splet; Google maps	Letalski promet se razvija zelo hitro; fizične razdalje v svetu izginjajo, življenje, delo in prosti čas so dinamični in globalni. V relativni bližini MS so športna letališča in vzletišča v Podpeči. Vrednotenje dostopnosti: radij do 30 km. Razredi: do 5 km (3 točke), 5-15 km (2 točki), 15-30 km (1 točka), nad 30 km (0 točk).
Prometna mreža	Število multimodalnih središč	/	/	/	/	Nobeno od proučevanih naselij na tej stopnji hierarhije nima multimodalnega središča – kazalnik ni reprezentativen in je bil izločen.
Gospodarske cone	Delež industrije in storitev v BDP	Investicije v osnovna sredstva		2014	SURS, lasten izračun	Podatek se nanaša na osnovna opredmetena sredstva: gradbene objekte in prostore, stroje in opremo, prevozna sredstva in biološka sredstva.
Gospodarske cone	Površina območij skladišč	Izdana gradbena dovoljenja za nestanovanjske stavbe	delež	2014	SURS	Kaže poslovno aktivnost v kraju dela skozi vlaganja v osnovna opredmetena sredstva.
Gospodarske cone	Površina drugih specializiranih območij	/	/	/	/	Kazalnik smo izločili, ker ni na voljo podatkov o specializiranih območjih.
Gospodarske cone	Število in površina tehnoloških in razvojnih parkov	Pokritost z delovanjem razvojnega oziroma podjetniškega centra	Da, ne, delno	2016	Spletne strani občin	Posebej ločenih površin za tehnološke in / ali razvojne parke v teh središčih ni.
Infrastruktura za turizem in rekreacijo	Delež turizma v BDP	Turistične zmogljivosti – ležišča		2014	SURS	
Infrastruktura za turizem in rekreacijo	Infrastruktura za poletni in zimski turizem – razmerje	/	/	/	/	Kazalnik smo izločili, saj je za naše (majhno) enoto primerjave nerelevanten.
Infrastruktura za turizem in rekreacijo	Število turističnih in rekreacijskih središč	/	/	/	/	Kazalnik smo izločili, saj je za naše (majhno) enoto primerjave nerelevanten.
Območja naravne in kulturne dediščine	Število in obseg območij z naravno dediščino	Območja Natura 2000	delež	2016	spletne strani Natura 2000	Ohranjeno, zdravo in prijetno naravno okolje z biotsko raznovrstnostjo je močan razvojni dejavnik.
Socialna infrastruktura	Izobrazbena in kvalifikacijska struktura	višje- in visoko izobraženi	delež	2014	SURS	
Socialna infrastruktura	univerza (šola z visokošolskim izobraževalnim programom)	izvajanje SŠ programa izobraževanja		2016		Za to stopnjo centralnosti je bolj ustrezen pokazatelj prisotnost institucije srednješolske stopnje. Z ustanovami in izvajanjem izobraževalnih programov višjih stopenj so slabo opremljena celo nekatera regionalna središča.

Stavbna zemljišča v OPN Občine Trebnje.

Slika 34: Razporeditev stavbnih zemljišč v OPN Trebnje z razvejano poselitveno mrežo s številnimi vasmi in zaselki (Strokovne podlage za OPN Trebnje)

Figure 34: Distribution of construction land in Spatial plan of Municipality Trebnje showing widely spread settlement network with numerous villages and hamlets (Groundwork for Spatial plan of Municipality Trebnje)

Slika 35: Shematski prikaz koncentracije prebivalstva po naseljih v občini Cerklje ob Gori (Strokovne podlage za OPN Cerklje ob Gori)

Figure 35: Schematic presentation of concentration of population in settlements in municipality Cerklje ob Gori (Groundwork for Spatial plan of Municipality Cerklje ob Gori)

5 VREDNOTENJE

Raznovrstni in številni so dejavniki, ki določajo vlogo naselij, med najpomembnejše pa nedvomno sodijo velikost naselja (število prebivalcev), centralnost, funkcije in geografski položaj, gravitacijska moč in število delovnih mest (gospodarski pomen). Pravzaprav so ti dejavniki v medsebojni odvisnosti: praviloma geografski položaj, velikost naselja in število delovnih mest določajo število funkcij, centralnost in gravitacijsko moč središča.

Vrednotenje položaja MS vključuje:

- analizo in primerjavo MS glede na prostorsko strukturo in funkcijo – položaj;
- analizo in primerjavo MS glede na prostorske potenciale,
- kategorizacija MS glede na končen rezultat primerjave po vseh 51 kazalnikih,
- vrednotenje MS glede na prometno dostopnost.

Osnova za preprosto vrednotenje je bila končna uvrstitev posameznega MS po seštevku vseh prejetih točk. Glede na doseženo skupno uvrstitev po posameznem sklopu kazalnikov in nato po vseh primerjanih kazalnikih so bila MS razvršena v tri skupine / kategorije s skupnimi oziroma čim bolj podobnimi značilnostmi (nadpovprečnimi, povprečnimi in podpovprečnimi). Ob tem so bile dodatno upoštevane oziroma preverjene nominalne vrednosti - točke (če je posamezno MS glede na dosežene točke oziroma po lastnostih bližje eni ali drugi skupini).

5.1 Primerjalna analiza stanja regionalnih struktur in regionalnega razvoja

Preglednica 16: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev glede na kazalnike stanja regionalnih struktur - spremljanje regionalnega razvoja

Table 16: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of indicators for measuring regional structure – monitoring regional development

	Bov.	Cerkno	Cerkni.	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šent.	Trebn.	Vrhn.	Žalec
Demografska struktura	14	29	45	60	49	62	24	30	24	48	50	62	46
Socioekonomska struktura	35	42	52	77	55	74	17	48	40	40	59	67	43
Poselitvena struktura	2	3	4	13	6	8	8	5	10	10	11	13	14
Podeželje	12	8	22	41	19	38	26	17	30	29	32	46	42
Kakovost življenja	1	12	9	11	4	10	6	13	2	3	5	8	7
Infrastruktura	57	44	51	54	58	61	50	23	51	67	64	57	56
Zavarovana območja	12	3	12	1	9	6	5	7	10	2	11	8	4
Degradirana območja	7	4	1	7	4	1	12	7	7	7	12	1	4
SKUPAJ	140	145	196	264	204	260	148	150	174	206	244	262	216
VRSTNI RED	13.	12.	8.	1.	7.	3.	11.	10.	9.	6.	4.	2.	5.

Aritmetična sredina / povprečje: 200 točk; mediana: 204 točk.

Najboljši položaj in prostorsko strukturo imajo Grosuplje, Vrhnika, Logatec in Trebnje, ki so zbrali od 264 do 244 točk. Povprečne vrednosti imajo MS z zbranimi točkami od 216 do

174: Žalec, Šentjur, Litija, Cerknica in Ruše, ki so na spodnji meji »povprečnosti«. **MS z najmanj ugodno prostorsko, socialno in ekonomsko strukturo, s slabim položajem** in s podpovprečnimi skupnimi vrednostmi kazalnikov tega sklopa med 150 in 140 točkami so **Bovec, Metlika, Ribnica in Cerkno**. Bovec ima največ najmanj ugodnih vrednosti: na področju demografske in poselitvene strukture ter kakovosti življenja; slednji podatek je treba jemati z opozorilom (gre za kazalnik, kjer povprečno kvadratura stanovanja v Bovcu znižuje veliko število manjših počitniških stanovanj). Največ najvišjih vrednosti je na področju demografske in poselitvene strukture ter presenetljivo, v skupini Podeželje s štirimi kazalniki, zbrala Vrhnika.

Splošno najugodnejše stanje prostorske strukture in najmočnejši položaj izkazuje **Grosuplje**. Med proučevanimi MS izkazuje tudi **najboljše stanje na področju socioekonomske in poselitvene strukture**. Visoko se uvršča tudi glede na najpomembnejše skupine iz drugega sklopa: infrastrukture, demografije, podeželja in kakovosti življenja. **Vrhnika** je tik pod vrhom, z najboljšim stanjem na področjih **demografske in poselitvene strukture** ter na področju **podeželja**.

Logatec je skupaj z **Vrhniko** zmagovalec na področju **demografske strukture**, dobro stanje ima tudi na socioekonomskem in infrastrukturnem področju.

Trebnje na četrtem mestu ni nikjer v vrhu, vendar je takoj za njim: najbolj ugodno stanje ima na področjih poselitvene strukture, infrastrukture in zavarovanih območij. Pri dnu lestvice je **Ribnica**, ki ima **najslabšo stanje infrastrukture**, pri drugih skupinah kazalnikov se giblje v spodnji polovici rezultatov. Najmanj doseženih točk beležijo pričakovano Bovec, Cerkno in Metlika, ki so tudi sicer najbolj odmaknjeni in se zaradi tega več ali manj stalno spopadajo s strukturnimi problemi. To kažejo tudi slabe **socioekonomska, demografska in poselitvena struktura**. Ostala MS imajo večinoma povprečne oziroma neizstopajoče rezultate pretežno pri vseh osmih skupinah kazalnikov.

Glede na pomen posameznih regionalnih struktur pri določanju položaja in vpliva MS so bili dodatno in posebej izpostavljene **najpomembnejše skupine kazalnikov: demografska struktura, socioekonomska struktura in infrastruktura**.

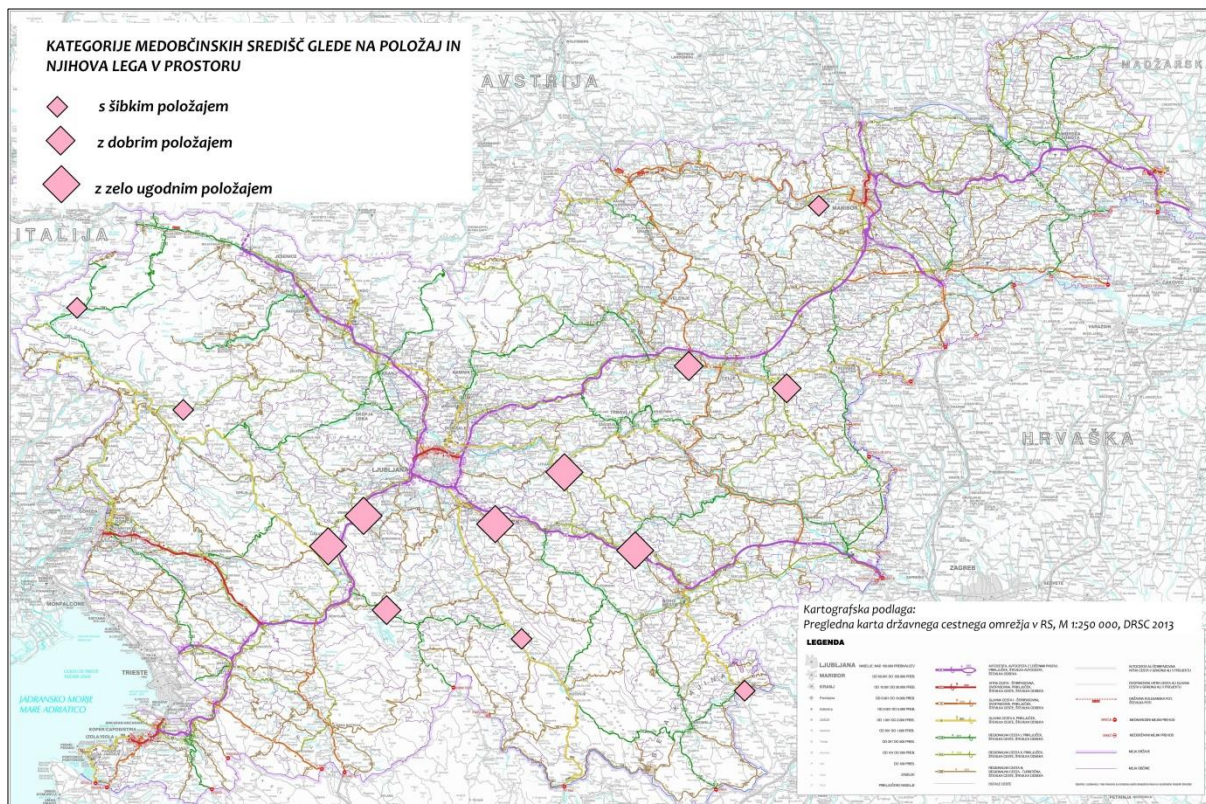
Preglednica 17: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev po najpomembnejših treh skupinah kazalnikov za spremljanje regionalnega razvoja

Table 17: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of three most relevant groups of indicators for measuring regional structures and monitoring regional development

	Bov.	Cerkno	Cerkni.	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šent.	Trebn.	Vrhn.	Žalec
Demografska struktura	14	29	45	60	49	62	24	30	24	48	50	62	46
Socioekonomska struktura	35	42	52	77	55	74	17	48	40	40	59	67	43
Infrastruktura	57	44	51	54	58	61	50	23	51	67	64	57	56
SEŠTEVEK	106	115	148	191	162	197	91	101	115	155	173	186	145
VRSTNI RED	11.	9.	7.	2.	5.	1.	13.	12.	9.	6.	4.	3.	8.

Posamezna MS se glede na dosežene vrednosti in rezultate v omenjenih treh skupinah kazalnikov za merjenje regionalnega razvoja ter oceno stanja regionalne strukture in položaja glede na druga MS uvrščajo v naslednje skupine:

1. **MS z zelo ugodnim položajem** (Logatec, Grosuplje, Vrhnika, Trebnje in Litija),
2. **MS z dobrim položajem** (Šentjur, Cerknica in Žalec),
3. **MS s šibkim položajem** (Ruše, Cerkno, Bovec, Ribnica in Metlika).

Slika 36: Kategorije MS glede na položaj in njihova lega v prostoru - lastni prikaz

Figure 36: Categorization of intermunicipal centres according to position and their location – own presentation

5.2 Primerjalna analiza prostorsko razvojnih potencialov

S kazalniki tega sklopa lahko odkrijemo, raziščemo in napovemo obstoječ in bodoč prostorski potencial, ki je že načrtovan oziroma predviden.

Najboljše potenciale za nadaljnji prostorski razvoj in krepitev položaja izkazuje **Trebnje**, ki **prednjači glede ustreznosti in strukture prometne mreže**. Dobre rezultate beleži tudi na področju socialne infrastrukture ter infrastrukture za turizem in rekreacijo.

Najboljšo socialno infrastrukturo ima **Grosuplje**, ki ima tudi ugodno urbano in prometno mrežo ter površine gospodarskih con. Glede potencialov za prostorski (in siceršnji) razvoj se uvršča tik pod vrh.

Metlika je visoko, vendar nikjer ne izstopa, medtem ko sicer visoko uvrščen **Žalec** beleži najnižji delež zavarovanih območij. Visoko je spričo zelo ugodnih pogojev za razvoj

gospodarstva uvrščena **Ribnica**, podobne potenciale izkazujeta še **Cerknica** in **Šentjur**.

Preglednica 18: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev glede na kazalnike prostorskih potencialov

Table 18: *Synthesis overview of reached values and ranking in terms of indicators for measuring spatial potential*

	Bov.	Cerkno	Cerknica	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šent.	Treb.	Vrhn.	Žalec
Prometna mreža	6	3	7	22	14	30	23	12	19	28	33	14	14
Gospodarske cone	22	25	29	34	32	21	27	41	32	23	29	21	40
Urbana mreža	5	9	18	20	19	6	20	9	4	23	16	8	18
Infrastruktura za turizem in rekreacijo	26	18	20	9	10	3	16	12	13	6	19	7	17
Območja naravne in kulturne dediščine	26	9	15	14	6	17	16	20	13	8	11	23	3
Socialna infrastruktura	3	1	10	13	5	12	3	5	7	7	9	12	9
SKUPAJ	88	65	99	112	86	89	105	99	88	95	117	85	101
VRSTNI RED	9.	13.	5.	2.	11.	8.	3.	5.	9.	7.	1.	12.	4.

Aritmetična sredina / povprečje: 94 točk; mediana: 95 točk.

Cerkno je tudi z vidika prostorskih potencialov in možnosti za razvoj uvrščeno najslabše, z **najslabšimi prometnimi pogoji in socialno infrastrukturo**. Tudi sicer izkazuje najslabšo sliko za nadaljnji vsesplošen razvoj: je povsem zadnji in v bitki z ostalimi MS zaskrbnjujoče izgublja sled.

Presenetljivo predzadnje mesto glede prostorskih potencialov dosega **Vrhnika**, ki ima **najmanj prostih gospodarskih površin** (ob sicer ugodnem stanju drugih struktur). Z vidika gospodarstva in površin za potrebe poslovnih subjektov sta malce presenetljivo na zadnjem mestu **Vrhnika** in **Logatec**; rezultat je treba razumeti relativno, saj zaradi številnih »zamenjav« kazalnikov ta skupina ne odraža povsem pravih gospodarskih potencialov. **Logatec** ima velike površine in rezerve za obrt, industrijo in različne druge vrste poslovnih dejavnosti, **Vrhnika** pa ima manjše poslovno industrijske cone pretežno zasedene, nekaj pa jih še načrtuje.

Slabše rezultate so dosegli **Litija, Ruše in Logatec**, kljub legi v dinamičnih suburbaniziranih območjih (Logatec z najslabšimi rezultati na področju turizma in dokaj presenetljivo pri kazalniku gospodarskih con).

Bovec ima najboljše pogoje za **razvoj na področju turizma v povezavi z območji naravne in kulturne dediščine**, na drugih področjih pa stanje in možnosti niso najboljše.

Izvedena je bila še razvrstitev glede na **najpomembnejše kazalnike**, ki opredeljujejo prostorski potencial posameznega naselja oziroma regije iz naslednjih skupin kazalnikov:

prometna mreža, gospodarske cone ter območja naravne in kulturne dediščine.

Preglednica 19: Zbirni pregled doseženih vrednosti in uvrstitev po najpomembnejših treh skupinah kazalnikov prostorskih potencialov

Table 19: Synthesis overview of reached values and ranking in terms of three most relevant groups of indicators for measuring spatial potential

	Bov.	Cerkno	Cerknica	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šent.	Treb.	Vrhn.	Žalec
Prometna mreža	6	3	7	22	14	30	23	12	19	28	33	14	14
Gospodarske cone	22	25	29	34	32	21	27	41	32	23	29	21	40
Območja naravne in kulturne dediščine	26	9	15	14	6	17	16	20	13	8	11	23	3
SEŠTEVEK	54	37	51	70	52	68	66	73	64	59	73	58	57
VRSTNI RED	10.	13.	12.	3.	11.	4.	5.	1.	6.	7.	1.	8.	9.

MS se glede na najpomembnejše tri skupine kazalnikov iz sklopa za merjenje prostorskih potencialov uvrščajo v naslednje kategorije:

1. **MS z močnim prostorsko razvojnim potencialom** (Trebneje in Ribnica, Grosuplje, Logatec, Metlika in Ruše),
2. **MS z zmernim prostorsko razvojnim potencialom** (Šentjur, Vrhnika, Žalec, Bovec, Litija in Cerknica),
3. **MS s šibkim prostorsko razvojnim potencialom** (Cerkno).

Sintezni rezultati uvrstitev po najpomembnejših treh skupinah iz obeh sklopov kazalnikov (kazalniki demografske in socioekonomske strukture ter infrastrukture ter kazalniki prometne mreže, gospodarskih con in območij naravne in kulturne dediščine) so naslednji:

Preglednica 20: Zbirni rezultati po najpomembnejših šestih skupinah izmed vseh kazalnikov

Table 20: Synthesis overview according to six most relevant groups of indicators out of total

PROSTORSKO RAZVOJNI POTENCIAL MS	STANJE REGIONALNIH STRUKTUR IN POLOŽAJ MS		
	zelo ugoden	dober	šibek
močan	Trebneje Grosuplje Logatec	/	Ribnica Metlika Ruše
zmeren	Vrhnika Litija	Šentjur Žalec Cerknica	Bovec
šibek	/	/	Cerkno

5.3 Kategorizacija glede na končni vrstni red

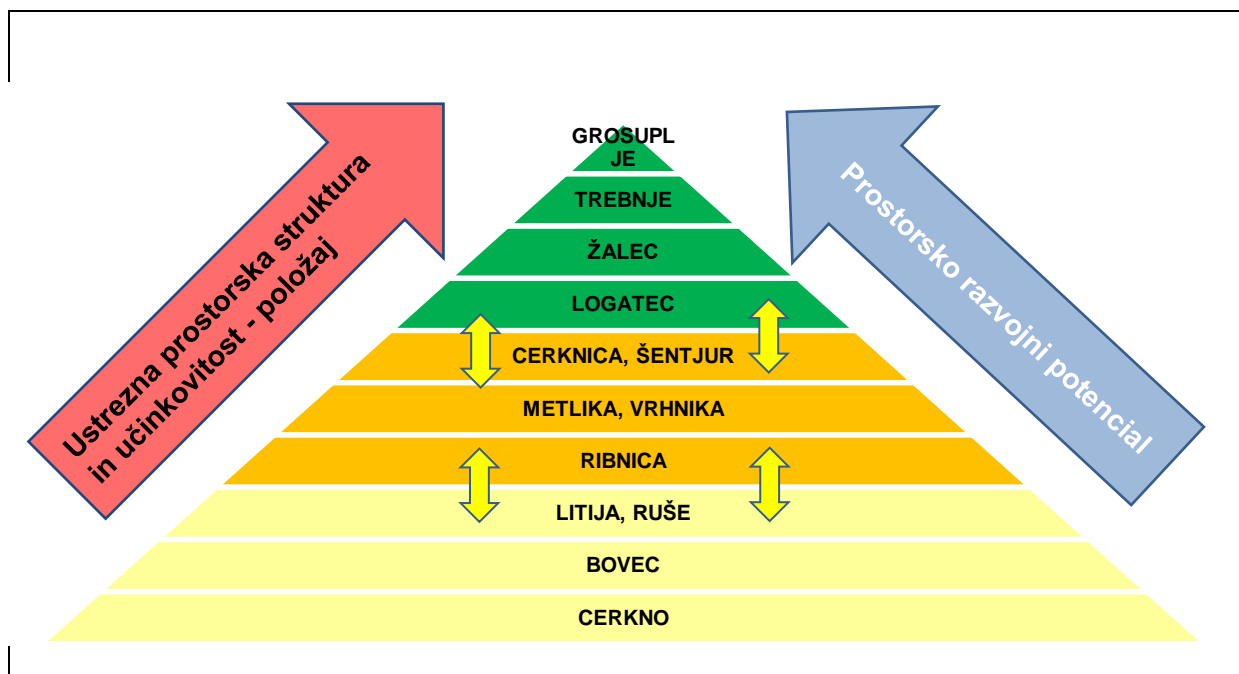
V podpoglavju je prikazan skupen zbir vseh uvrstitev proučevanih MS v obeh sklopih primerjanih kazalnikov, podan je tudi končni vrstni red MS. Ta je določen na podlagi seštevka vrstnega reda uvrstitev v obeh sklopih primerjanih kazalnikov. Najnižja možna vrednost je 2 (pomeni dve najvišji možni uvrstitvi glede na dosežene vrednosti po kazalnikih), najvišja pa 26 (pomeni dve uvrstitvi na najslabše zadnje mesto); seštevki se gibljejo med 3 in 25.

Preglednica 21: Skupni zbirni pregled doseženih uvrstitev in končni rezultat stanja regionalnih struktur in potencialov

Table 21: Synthesis overview of reached ranking and final results in terms of spatial structure and potentials for future regional development

	Bovec	Cerkno	Cerknica	Gros.	Litija	Log.	Metl.	Ribn.	Ruše	Šentjur	Trebn.	Vrhn.	Žalec
Vrstni red 1. sklop	13.	12.	8.	1.	7.	3.	11.	10.	9.	6.	4.	2.	5.
Vrstni red 2. sklop	9.	13.	5.	2.	11.	8.	3.	5.	9.	7.	1.	12.	4.
Končne točke*	22	25	13	3	18	11	14	15	18	13	5	14	9
KONČNI VRSTNI RED	12.	13.	5.	1.	10.	4.	7.	9.	10.	5.	2.	7.	3.

*: vsota vrstnega reda 1. in 2. sklopa kazalnikov

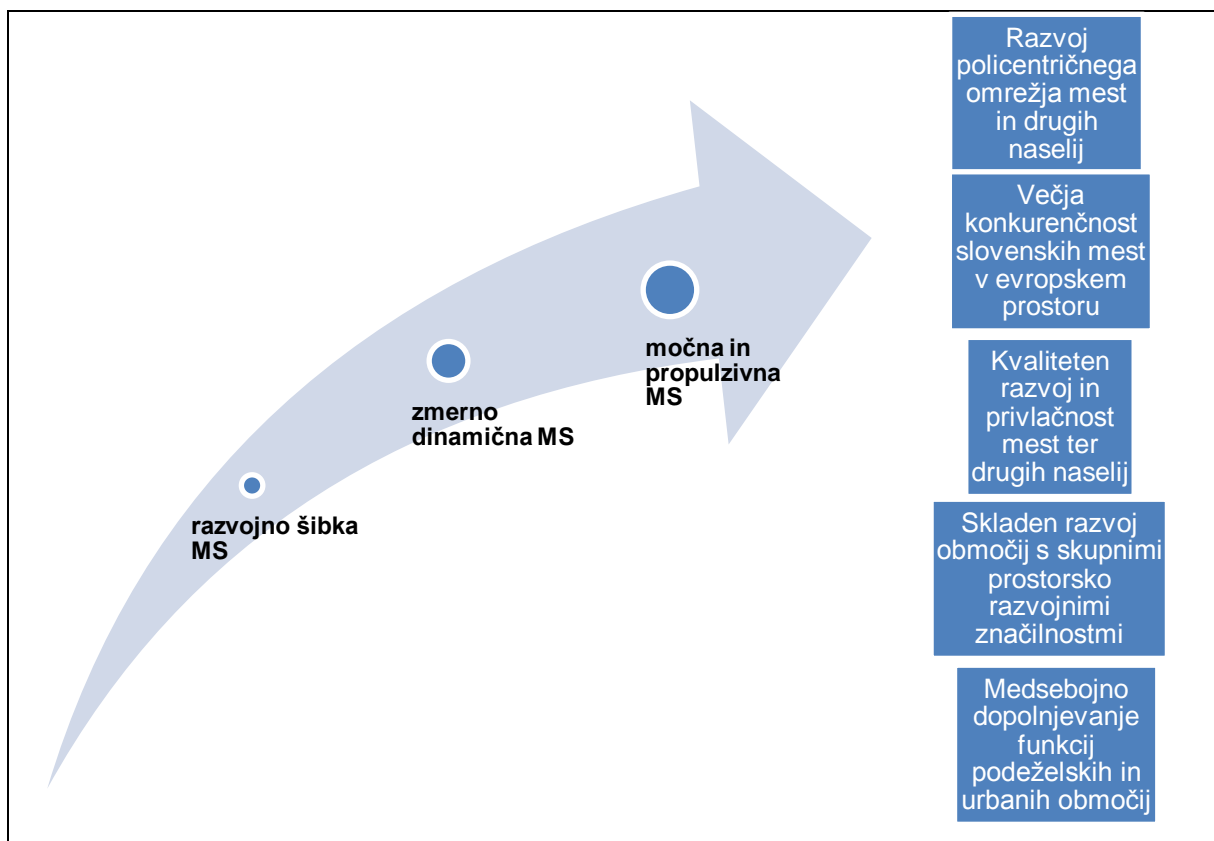
Slika 37: Učinkovitost regionalne prostorske strukture / položaj in obseg prostorskih potencialov - lastni prikaz

Figure 37: Efficiency of regional spatial structure / position and extent of spatial potentials – own presentation

Na podlagi doseženih končnih rezultatov in uvrstitev lahko MS z vidika zmožnosti in

uspešnosti opravljanja s SPRS dodeljenega ranga središča uvrstimo v tri kategorije:

- **močna in propulzivna MS** (Grosuplje, Trebnje, Žalec in Logatec),
- **zmerno dinamična MS** (Cerknica, Šentjur, Vrhnika, Ribnica in Metlika) in
- **razvojno šibka MS** (Litija in Ruše ter Bovec in Cerkno).

Slika 38: MS na poti k ciljem SPRS – lastni prikaz

Figure 38: Centres of intermunicipal importance on their way towards goals of SPRS – own presentation

Skupne lastnosti **močnih in propulzivnih MS** so zelo ugodno stanje regionalnih struktur, razvojna dinamika, močan in stabilen položaj središča ter visok razvojni potencial. Opredeljujejo jih lega v suburbanem območju in zaledju središč (naj)višjega reda, ugodna demografska, socioekonomska in poselitvena struktura, razvejanost in različnost prometne mreže in povezav ter ustrezna socialna infrastruktura.

Kategorija **zmerno dinamičnih MS** je precej heterogena, delimo jo lahko v tri podtipe:

- prebujajoče se MS,
- razvojno manj dinamična MS in
- stagnirajoča MS.

To kategorijo v splošnem zaznamujejo povprečno stanje prostorskih struktur in položaja središč, nekateri negativni pojavi in procesi, ki kažejo tendenco napredovanja (npr. slabša socioekonomska struktura, manj razpoložljivih prostih razvojnih površin), po drugi strani pa je opazna počasna rast pomena središč. Po kazalnikih sodijo v zlato sredino, kjer je opazna največja dinamika prostorskih sprememb (tako v pozitivno kot negativno smer).

Za kategorijo **razvojno šibkih MS** je značilna odsotnost ustreznih pogojev za vključevanje in sodelovanje v razvojnih procesih, razvojni obeti so zato slabi. V skupino se je uvrstila tudi Litija, ki je eno od dveh MS s celotnim spektrom funkcij za opravljanje vloge MS. Litija nikjer ne izstopa v negativnem ali pozitivnem smislu, razen v deležu zavarovanih območij Natura 2000, ki jih ima najmanj, in pri deležu ostarelih, ki jih ima najmanj. Ruše kot nekdanje industrijsko mesto v zaledju močnega Maribora ima v splošnem slabši položaj od Litije in se počasi preobraža v središče z medobčinsko vlogo. Ne glede na rezultate imata obe omenjeni MS ugoden prometni položaj. Bovec in Cerkno pričakovano padeta v kategorijo MS z najmanj ugodnim položajem, šibkim vplivom in nejasno prihodnostjo.

Ugotovitve kategorizacije glede na vse vključene kazalnike v primerjavi s kategorizacijo po najpomembnejših kazalnikih iz skupno šest najpomembnejših skupin (25 iz prvega in 11 iz drugega sklopa Conspace kazalnikov) se popolnoma ujemajo pri **Grosuplju, Logatcu in Trebnjem** (glej Preglednico 20 in Sliko 37). To pomeni, da so ta središča po obeh primerjavah uvrščena v najvišjo kategorijo; izkazujejo torej največjo moč, vpliv in potencial, njihov položaj med proučevanimi MS je najboljši. Skupna značilnost teh MS je ugodna prometna lega ob zmogljivi hitri prometnici (avtocesta), lega v (ožjem oziroma širšem) zaledju Ljubljanske aglomeracije, ki je gospodarsko in tudi sicer najbolj razvita in dinamična regija v Sloveniji, ter zelo dobra demografska in socioekonomska struktura. Vse to prispeva h krepitvi položaja ter ustvarjanju možnosti za njihov nadaljnji uspešen gospodarski, socialni in okoljski razvoj.

Povprečne vrednosti se popolnoma ujemajo v primeru **Cerknice in Šentjurja**, kar potrjuje njuno uvrstitev med srednje močna in vplivna MS, s povprečnim položajem in povprečnim prostorsko razvojnim potencialom.

Najslabši položaj in potencial Cerknega se je žal izkazal tudi v tem primeru, medtem ko je Bovec eno stopnjo višje, kar se tiče potencialov za razvoj.

Močne potenciale in možnosti za okrepitev položaja MS izkazujejo Ribnica, Metlika in Ruše, ki se sicer uvrščajo na mejo med povprečnimi in slabimi rezultati.

Nasprotno imata Litija in Vrhnika zelo ugoden položaj, vendar sta premalo aktivna v smeri ohranjanja in krepitve svojega položaja.

5.4 Položaj MS glede na prometno dostopnost

Ker je dobra dostopnost in ustrezna povezanost sistema središč s prometnim omrežjem ključ do krepitve položaja vsakega središča, je bila izvedena primerjava MS glede na prometno dostopnost, po opredeljenih kategorijah z vidika stanja prostorskih struktur in prostorsko razvojnih potencialov.

Ugotovitve so naslednje:

- **Močna in propulzivna MS** (Grosuplje, Trebnje, Žalec in Logatec):
 - najhitrejši povprečni potovalni čas z osebnim avtom do Ljubljane je 34,7

- minut, do najbližjega središča višjega ranga **20,7 minut**;
- najhitrejši povprečni potovalni čas z JPP do Ljubljane je 50,2 minuti, do središča višjega ranga **18,5 minut**.
 - **Zmerno dinamična MS** (Cerknica, Šentjur, Vrhnika, Ribnica in Metlika):
 - najhitrejši povprečni potovalni čas z osebnim avtom do Ljubljane je 50,6 min, do najbližjega središča višjega ranga **27,4 minut**;
 - najhitrejši povprečni potovalni čas z JPP do Ljubljane je 77,8, do središča višjega ranga pa **35,8 minut**.
 - **Razvojno šibka MS** (Litija, Bovec, Ruše in Cerkno):
 - najhitrejši povprečni potovalni čas z osebnim avtom do Ljubljane je 86,7 minut, do najbližjega središča višjega ranga pa **43,7 minut**.
 - najhitrejši povprečni potovalni čas z JPP do Ljubljane je 134,2 minut, do središča višjega ranga pa **67,5 minut**.

Preglednica 22: Kategorije MS glede na povprečen dostopni čas

Table 22: Categories of studied intermunicipal centres according to average accessibility time

kategorije MS	uvrstitev glede na vse vključene kazalnike	uvrstitev glede na kazalnike prvega sklopa	uvrstitev glede na kazalnike drugega sklopa	povprečni potovalni čas z osebnim avtom do Ljubljane (v min)	povprečni potovalni čas z osebnim avtom do središča višjega reda (v min)	povprečni potovalni čas z JPP do Ljubljane (v min)	povprečni potovalni čas z JPP do središča višjega reda (v min)
Močna in propulzivna	1.-4.	1,3,4,5	1,2,4,8	34,7	20,7	50,2	18,5
Zmerno dinamična	5.-7.	2,6,8,10,11	3,5,5,7,12	50,6	27,4	77,8	35,8
Razvojno šibka	8.-10.	7,9,12,13	9,9,11,13	86,7	43,7	134,2	67,5

Ugotovitve kažejo, da je **prometna dostopnost povsem v skladu s položajem MS**.

Pri dostopnosti do središč višjega ranga ne smemo zanemariti določenega vpliva regionalnih središč sosednjih držav v primeru Bovca (Trbiž) in Metlike (Karlovac). Za opredelitev obsega in moči njunega vpliva bi bile potrebne podrobnejše raziskave. Ne glede na prostorsko bližino je zelo pomembno, da v smislu zagotavljanja kohezije in integritete ter delovanja naše države poskrbimo, da so znotraj državnih meja vsa središča ustrezno povezana v delujoč in učinkovit urbani sistem z (najmanj) ustrezno oziroma zadovoljivo stopnjo zagotavljanja funkcij in storitev.

V širokem suburbaniziranem območju okoli Ljubljane in v suburbaniziranem zaledju Celja ležijo najvišje uvrščena **močna in razvojno najbolj dinamična – propulzivna MS**: Grosuplje, Žalec in Logatec. Ta središča nudijo svojim prebivalcem in obiskovalcem ugodne pogoje, imajo dobro demografsko, gospodarsko in socioekonomsko strukturo ter ustrezen potencial za bodoč razvoj. Z vidika dostopnosti ležijo v zaledjih močnejših središč z ustrezno izbiro prometnih sredstev in razvejano prometno mrežo. V kategorijo razvojno najbolj dinamičnih MS se uvršča tudi Trebnje, ki izkazuje najboljše prostorske potencialne, zlasti z vidika ustreznosti prometne mreže - dostopnosti. Spričo ugodne prometne lege (ustrezno

kratek je potovalni čas do državnega središča - z osebnim avtom - in zlasti do regionalnega središča, Novega mesta - tudi z javnim prevozom) in pomanjkanja konkurenčnega središča iste hierarhične stopnje v bližini ima Trebnje lepe možnosti, da obdrži in v nadalje še okrepi svoj položaj in vlogo v sistemu poselitve. Za skupino je značilna najbolj ugodna in ustrezna dostopnost do središč višjih stopenj svoje ali sosednje regije (pod 20 minut) in dobra dostopnost do glavnega mesta Slovenije (do 50 minut z JPP).

S podpovprečnimi vrednostmi se spopadajo razvojno šibka MS Litija, Bovec, Ruše in Cerknica. Bovec in Cerknica zaradi naravnih pogojev, s tem povezanih slabše dostopnosti in oddaljenosti od večjih središč, redke poselitve in slabe socioekonomske strukture ter manjše gostote središč podobne ali višje stopnje v bližini (znotraj državnih meja) zaznamuje najslabši splošen razvojni položaj. Obe središči sta bili med slovenskimi avtorji (z izjemo Cigaleta, 2002) vsakokrat prepoznani in opredeljeni kot manj pomembni središči. Bovec lahko uspešneje gradi svojo podobo in razvija vlogo središča na podlagi prednostne usmeritve v (trajnostni) turizem in izkoristi odprtost političnih meja, medtem ko je Cerknica v negotovem položaju: slabo stanje, še slabši potenciali. Litija kljub ugodnim prometnim povezavam z Ljubljano in dobri opremljenosti s storitvami splošnega pomena in funkcijami razvojno zaostaja. Podobno lahko ugotovimo za Ruše, ki se sicer po vseh primerjanih kazalnikih vrednostno uvršča v spodnjo polovico. Zdi se, da bližina in dobra dostopnost do Ljubljane oziroma Maribora slabi oziroma ovira krepitev razvojnega položaja teh dveh središč, vendar je vzroke za stanje in neobetavno prihodnost iskati tudi drugje. Povprečna dostopnost do sosednjih središč višjega ranga in do Ljubljane je najmanj ugodna, potovalni časi so najdaljši (od 45 minut do preko dveh ur). Povprečne potovalne čase v tej skupini MS močno dvigujeta Ruše in Litija, ki bi se glede na položaj v prostoru po pričakovanjih lahko uvrstila višje (obe MS sta znotraj pol urne izohrone do središča višjega ranga). Glede na rezultate sta na zgornji meji v tej kategoriji.

Cerknica, Šentjur, Ribnica, Vrhnika in Metlika oblikujejo kategorijo povprečnih, **zmerno dinamičnih**, prebujajočih se in stagnirajočih MS. Podobno kot v primerih Litije in Ruš ter delno Ribnice se verjetno (pre)močen vpliv Ljubljane in bližina privlačnega Celja odraža na slabšem razvojnem položaju Vrhnike in Šentjurja; pri slednjem je zaznati ugodne razmere za okrepitev vloge v sistemu naselij. Metlika izkazuje boljše razvojne možnosti v primerjavi s stanjem in obstoječimi strukturami. Cerknica se razvija kot središče svojega redkeje poseljenega zaledja in izkazuje ugodno stanje in prostorske potenciale, ki jih lahko razvija še naprej. Šentjur, Cerknica in Vrhnika so časovno bližje močnejšim sosednjim središčem (do 22 minut), za razliko od Ribnice in Metlike (med 30 in 45 minut z osebnim prevozom). Z naraščajočim zavedanjem o pomembnosti trajnostne mobilnosti sta slednji MS v slabšem položaju, saj je dostopnost z JPP precej slabša.

Rezultati naloge so grafično predstavljeni na sintezni karti v **Prilogi H**.

6 SKLEPNE UGOTOVITVE IN RAZPRAVA

Številne pretekle raziskave slovenskih in tujih avtorjev so pokazale, da se hkrati z upadanjem stopnje centralnosti naselij rahlja tudi stabilnost poselitvene strukture. Za hierarhijo slovenskih središč je bilo ugotovljeno (Vrišer, 1987 in 1994; Cigale, 2002; Benkovič Krašovec, 2005) da je precej stabilna le pri najvišjih stopnjah, do vključno subregionalnih središč, pri nižjih hierarhičnih stopnjah (mednje sodijo tudi medobčinska središča) pa so spremembe pogostejše, zlasti v kategoriji lokalnih središč. Med drugim je Pogačnik s sodelavci (2011) ugotovil, da je **skupina medobčinskih središč najbolj heterogena in raznolika**. To se je pokazalo tudi v pričujoči nalogi.

Pogačnik (2012) je na podlagi razvoja prebivalstva in delovnih mest leto kasneje izzval strokovno javnost s predstavitvijo teze za preveritev možnosti za spremembo urbanega sistema Slovenije, v skladu s katerimi bi država krepila le nekaj najmočnejših središč, ostala pa bi med seboj prosto konkurirala. To pomeni, da bi se javne funkcije oziroma investicije umeščale le v sedem po njegovem predlogu največjih »regionalnih« središč (Ljubljana, Maribor, Koper ter Celje, Kranj, Novo mesto in Nova Gorica). Ostalim središčem je omogočen konkurenčen razvoj z izkoriščanjem svojih notranjih potencialov ter sodelovanjem in povezovanjem z drugimi središči.

Vsekakor je stvar stroke, politike države in tudi etike, da se pretehtajo argumenti za in proti, da se odloči, ali in po kateri poti po država vodila in usmerjala svojo prostorsko in regionalno politiko ali jo prepustila »svobodni konkurenci«. Cilji in smotri SPRS (še) veljajo in so jasni ter široko podprti.

Skozi pripravo naloge sem razširila spoznanja s področij organizacije in sistemov poselitve, se seznanila s pojavnostjo in zakonitostmi urbanosti, mest in drugih središč, s strukturami, procesi in težnjami, ki določajo dinamiko naselbinskega sistema ter potencialih in priložnostih slovenskih MS. Opravljena je bila analiza in primerjava stanja regionalnih in prostorskih struktur, vpliva in razvojnih potencialov proučevanih MS ter ovrednoten njihov položaj s prometnogeografskega vidika.

Z raziskavo so bili torej **doseženi cilji**, ki je bil ovrednoten položaj MS z vidika možnosti in potencialov za njihov nadaljnji razvoj, posebej še z vidika prometne lege in dostopnosti do sosednjih regij in območij. Cilji so bili doseženi ob pomoči naslona na metodologijo, ki je bila razvita v okviru EU projekta Conspace, pri katerem je sodelovala tudi Slovenija.

V nalogi je bila ugotovljena povezava med položajem MS in prometno dostopnostjo – najmočnejša MS ležijo v območjih največje prostorske dinamike; s tem je potrjena zastavljena hipoteza, da je **stanje struktur in položaj središč v tesni povezavi s prometno dostopnostjo, in tudi v času sodobnih informacijskih tehnologij predstavlja pomembn razvojni dejavnik**. Splošna ugotovitev je, da imajo boljšo regionalno strukturo, pomembnejši položaj in boljši potencial središča v največjem urbanem območju Ljubljane, kjer je tudi gostota prometnic največja in kjer živi in ustvarja večji del prebivalstva države. Tu so tudi interakcije najbolj obsežne, s tem pa se krepi sodelovanje in povezanost, kar vse

se odraža v splošni višji stopnji razvoja.

Nosilci razvoja in krepitve dodeljene vloge medobčinskega središča bodo z vidika prometne dostopnosti tudi v bodoče tista naša (mala) središča, ki bodo znala svojo dobro prometno lego nadgraditi s povezanostjo z drugimi središči in regijo, jo dopolnjevati z ustrežno demografsko in socioekonomsko strukturo in ki bodo ohranjala in skrbela za zdravo naravno okolje ter s tem nudila pogoje za kakovostno življenje in uspešen gospodarski razvoj. Na drugi strani nekonkurenčna medobčinska središča s slabim stanjem regionalnih struktur, s tem tudi slabimi pogoji za prihodnost ter navsezadnje daleč od zmogljivih prometnic, razvojnih polov in močnejših gospodarskih regij kljub intervencijam s strani države ne dosegajo pragov za rang medobčinskega središča – v tej skupini v negativnem smislu najbolj izstopata Bovec in Cerčno. Omenjeni središči tudi v preteklih raziskavah naših avtorjev večinoma nista dosegala kriterijev za središče oziroma mesto. Tudi v prostorskih načrtih nakazani (prostorski) ukrepi ne vodijo do želenega ranga teh dveh najšibkejših izmed proučevanih središč medobčinskega pomena.

V nalogi se je izkazalo, da nekatera MS ne potrebujejo intervencij s strani države, saj imajo ugodno lego, ustrežno regionalno strukturo in visok razvojni potencial. Taka MS ležijo v širšem urbaniziranem območju Ljubljane in (manj) v celjskem mestnem območju. Skupna lastnost teh MS je lega ob prometnicah najvišjega ranga, ki omogočajo dobro dostopnost do središč najvišjih stopenj v regiji in kjer razvejana prometna mreža omogoča številne interakcije in povezovanja.

Nasprotno je pri MS izven širših urbanih območij večinoma zaznati strukturno in razvojno stagnacijo, z nekaj izjemami. V kolikor bi (vsaj na papirju pisano) državno intervencijo dejansko ukini, bi lahko v nekaterih MS (zlasti tistih najbolj odmaknjenih) tvegali (še) hitrejše izgubljanje koraka z naprednejšimi. Kaj bi sledilo na socialnem in demografskem področju, si lahko le mislimo.

Ugotovitve v nalogi so v skladu z osnovnimi podatki o MS, ki smo jih povzeli v uvodu:

- boljši položaj imajo populacijsko večja MS (z nad 4000 prebivalci); ta imajo tudi višjo gostoto naseljenosti, večje je tudi število prebivalcev v občini;
- boljši položaj izkazujejo MS z nižjimi povprečnimi potovalnimi časi (po Drobne, 2014);
- MS v širših mestnih območjih so razvojno močnejša, njihov vpliv je večji, so močna in stabilna;
- populacijsko najmanjša MS so najšibkejša in najmanj vplivna, ležijo izven širših mestnih območjih, v odmaknjenih in težje dostopnih delih države in imajo šibak razvojni potencial.

Rezultati in spoznanja v nalogi dopolnjujejo številne dosedanje ugotovitve in izsledki raziskav:

- uradnega statusa mesta med proučevanimi MS nima edino najnižje ovrednoteno MS Cerčno: po velikosti je najmanjša MS, ima najslabše stanje prostorskih struktur in slab položaj ter podpovprečne razvojne možnosti;
- poleg Cerknega je v slabem položaju tudi Bovec: obe MS nimata niti ene od predpisanih funkcij za opravljanje vloge MS; sta najmanjši MS, časovno najbolj

- oddaljeni od ostalih središč in delov države, sta najmanj gosto poseljeni;
- po Vrišerjevih ugotovitvah (1990) sta leta 1987 Bovec in Cerčno sodila v stopnjo nižje od drugih MS, med podeželska oziroma industrijska središča in podpovprečno opremljena središča;
 - Ravbar s sodelavci (2000) je predvideval, da bodo svoj položaj krepila naselja v suburbanih območjih, čeprav notranje heterogena, medtem ko je rast središč v agrarnih območjih vprašljiva;
 - v opredelitvah centralnosti se pri vseh avtorjih (z izjemo Cigaleta, 2002) Bovec in Cerčno uvrščata med središča z nižjo stopnjo centralnosti kot druga proučevana MS;
 - v skladu z analizo majhnih in srednje velikih mesta Prosenca s sodelavci (2008) na podlagi 13 kazalnikov se Bovec in Cerčno mednje nista uvrstila;
 - rezultati naloge se skladajo z ugotovitvami Pogačnika s sodelavci (2011), da so med MS tudi takšna, ki se razvijajo in rastejo kljub legi na podeželju (Trebnje, Cerknica, Ribnica);
 - razvojno uspešne občine z najvišjimi potenciali za razvoj ležijo po izsledkih Ravbarja (2014) v osrčju države, obalnem somestju, osrednjem delu Savinjske doline in nekaterih drugih predelih, medtem ko je obratna slika v predelih ob meji ter vseh hribovitih in kraških območjih;
 - poglobljena študija centralnosti naselij na Tirolskem (1990) je pokazala na visoko stopnjo korelacije med velikostjo občine in njeno centralnostjo (oziroma vplivom njenega središča).

Izsledke naloge je treba jemati z določeno mero previdnosti; podatki za rang naselja večinoma niso bili dostopni, vprašljiva je zato tudi izbira nekaterih nadomestnih kazalnikov. Prvo izhodišče naloge je bilo iskati med razpoložljivimi in dostopnimi podatki, nato pa kazalnike dveh sklopov iz Conspace projekta, za katere podatki niso razpoložljivi, nadomestiti z ustreznimi drugimi. Zato je bila v nalogi dodatno opravljena preveritev skladnosti dobljenih rezultatov po vseh 51 primerjanih kazalnikih z rezultati po kazalnikih po najpomembnejših skupinah kazalnikov iz obeh sklopov. **Popolno ujemanje v kategoriji nadpovprečnih uvrstitev je pri Logatcu, Grosuplju in Trebnjem: ta MS se najvišje uvrščajo tako pri vrednotenju z upoštevanjem vseh 51 kazalnikov kot pri vrednotenju z upoštevanjem le najpomembnejših kazalnikov (kazalniki demografske in socioekonomske strukture ter infrastrukture ter kazalniki pometne mreže, gospodarskih con in območij naravne in kulturne dediščine).**

Pomembnost malih in srednje velikih mest v Sloveniji in Evropi, kamor uvrščamo tudi slovenska medobčinska središča, je bila že prepoznana. Razvoj in krepitev položaja malih mest je možno doseči s kohezijsko politiko, ki bi morala podpirati učinkovito in zmogljivo infrastrukturo za optimalno izvajanje boljših javnih storitev v malih mestih. Gre za revizijo in modernizacijo mestnih storitev s pomočjo domačega znanja. Prav tako je za rast in razvoj malih mest pomembno policentrično mreženje z drugimi malimi mesti, z boljšim sodelovanjem in skupnim reševanjem enakih ali podobnih problemov na različnih področjih (logistika, integriran javni prevoz, ipd.) se pospešuje kompetitivnost. Ključna dejavnika za izvedbo tovrstnih aktivnosti in projektov sta **dobro strateško načrtovanje** in **močno politično vodenje s sodelovanjem in partnerstvom med različnimi javnimi in zasebnimi**

ustanovami ter drugimi deležniki in prebivalci. Z dobrim teritorialnim vodenjem in varovanjem naravnih virov in kulturne dediščine, vlaganjem v človeške vire in inovativne dejavnosti, krepitvijo lokalne identitete in splošno kakovostjo življenja imajo mala mesta možnost in priložnost, da postanejo privlačna in zanimiva območja za življenje, delo in obiskovanje (Espon Town, 2013; Prosen, 2008, ipd.).

Ne glede na vse ostaja **učinkovito premagovanje razdalj v prostoru oziroma dobra dostopnost in povezanost z drugimi središči zelo pomemben faktor za uspešen vsestranski razvoj središč** in (najmanj materialno) blaginjo njihovih prebivalcev - to se je pokazalo tudi v tej nalogi, s potrditvijo hipoteze.

7 VIRI

Bole, D. 2008. Ekonomska preobrazba slovenskih mest. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 232 str.

www.zalozba.zrc-sazu.si/ (pridobljeno 2. 8. 2014.)

Černe, A. 2002. Geografski pogledi na strokovne planerske analize. V: Bufon, M. (ur.). Geografija in njene aplikativne možnosti: znanstveno in strokovno srečanje. Dela 18. Ljubljana, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta: str. 401-413.

Černe, A. 2001. Analiza prostorskih razvojnih možnosti Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje: 87 str.

Černe, A., Kušar, S. 2002. Analiza stanja in trendov prostorskega razvoja Republike Slovenije. Ljubljana, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta: 105 str.

Černe, A. 2005. Strokovne analize v prostorskem planiranju. V: Dela 23. Ljubljana, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta: str. 115-166.

Černe, A., Kušar, S. 2010. The System of Indicators for Regional Development, Structure and Potentials. GeograFF 6. Ljubljana, University of Ljubljana, Faculty of Arts: 138 str.

[www. http://geo.ff.uni-lj.si](http://www.geo.ff.uni-lj.si) (pridobljeno 12. 12. 2015.)

Drozg, V. et al. 2001. Poselitvena območja ter usmeritve in merila za razvoj in urejanje naselij. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje: 102 str.

www.arhiv.mop.gov.si/ (pridobljeno 2. 8. 2014.)

Drozg, V. 1999. Opredelitev naselij, upravičenih do statusa mesto. Ljubljana, Vlada RS, Služba za lokalno samoupravo: str. 24.

Kladnik, D. (ur.), Lovrenčak, F. (ur.), Orožen Adamič, M. (ur.). Geografski terminološki slovar. 2005. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 451 str.

Kališnik, M., Fister, P., Lah, L., Dekleva Smrekar, D. 2003. Uvod v znanstvenoraziskovalno metodologijo na področju arhitekture in urbanizma. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo: 120 str.

Kušar, S., Černe, A. 2006. Regional, spatial and environmental indicators for an assessment of regional development, structure and potentials. Dela 26, Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo: str. 27-41.

www.dlib.si (pridobljeno 3. 11. 2014.)

Kušar, S. 2013. Analysing the System of Settlement in Slovenia: Traditional and Alternative Approach. Geographica Pannonica, Volume 17, Issue 1: str. 14-25.

<http://www.dgt.uns.ac.rs> (pridobljeno 13. 9. 2015.)

Kušar, S., Černe, A. 2014. Razvojni položaj Gorenjske statistične regije. Dela 41, Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo; str. 55-79.

DOI: <http://dx.doi.org/10.4312/dela.41.3.55-79>.

revije.ff.uni-lj.si (pridobljeno 2. 2. 2016.)

Kušar Simon. 2009. Prostorski potenciali pomurske razvojne regije. Pomurje (Elektronski vir): trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri: zbornik, Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo; str. 303 – 313.

<http://www.drustvo-geografov-pomurja.si> (pridobljeno 12. 9. 2015.)

Kokole, V. 1971. Centralni kraji v SR Sloveniji, Problemi njihovega omrežja in gravitacijskih območij. Ljubljana, Geografski zbornik XII: 133 str.

Miklavčič, T., Fonda, M., Jerebic, B., Komac Sušnik, Š., Peršak Cvar, S. 2014. Občinski prostorski akti in namenska raba prostora v Sloveniji. Projektna skupina za vzpostavitev Sistema spremljanja stanja prostorskega razvoja ter pripravo poročila o prostorskem razvoju Slovenije. Ljubljana, Ministrstvo za infrastrukturo in prostor: 61 str.

www.uirs.si/ (pridobljeno 5. 8. 2014.)

Strategija prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Ljubljana, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo: 75 str.

Popisni atlas Slovenije 2002, Prebivalstvo in naselja. Statistični urad Republike Slovenije,

www.stat.si (pridobljeno 12. 4. 2016.)

Espn 1.4.1. 2006. The Role of Small and Medium-Sized Towns (sMesto). Final Report. Vienna, Austrian Institute for Regional Studies ad Spatial Planning: 194 str.

www.espon.eu (pridobljeno 12. 1. 2016.)

ESPON 1.1.1. 2005. Potentials for polycentric development in Europe. Final Report: 348 str.

www.espon.eu (pridobljeno 12. 1. 2016.)

Pogačnik, A., Foški, M., Drobne, S. et al. 2011. Analiza stanja, razvojnih teženj ter usmeritev za strateški prostorski razvoj Slovenije. Zaključno poročilo, CRP Konkurenčnost Slovenije 2006-2013. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 249 str.

www.mzi.gov.si (pridobljeno 2.10.2014.)

Pogačnik, A. 2012. Predlog za spremembo urbanega sistema Slovenije. Geodetski vestnik, 57, 1: str. 97-111.

Rebernik, D. 2004. Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije. Ljubljana, Geografski vestnik, 76, 2: str. 53–63.

<http://zgs.zrc-sazu.si/> (pridobljeno 30. 3. 2016.)

Conspace Perspective. 2006. Common Strategy Network for Spatial Planning and Implementation. Strategic elements for spatial development. Vienna. Office of the State Government of Carinthia: 138 str.

www.ktn.gv.at (pridobljeno 13. 1. 2016.)

Prosen, A., Zavodnik Lamovšek A., Žaucer T., Drobne S., Soss K. 2008. Pomen majhnih in srednje velikih mest za razvoj urbanih območij. Zaključno poročilo s predlogom meril za razmejitev mest in odprtega prostora: CRP "Konkurenčnost Slovenije 2006-2013". Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 119 str.

<http://www.arhiv.mop.gov.si> (pridobljeno 14. 4. 2015.)

Pelc, S. 2015. Mestno prebivalstvo Slovenije. Koper, Založba Univerze na Primorskem: 224 str.

<http://www.hippocampus.si> (pridobljeno 22. 3. 2016.)

Kavaš, A., Pečar, A., Kušar, S. 2005. Razvoj orodij za oblikovanje in spremljanje politike regionalnega razvoja. Podprojekt: indeks razvojne ogroženosti. Raziskovalni projekt. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja: 67 str.
<http://www.mgrt.gov.si> (pridobljeno 27. 8. 2015.)

Drobne, S. 2014. Izračun povprečne dostopnosti do najbližjega priključka na avtocesto ali hitro cesto po občinah Republike Slovenije v letu 2013. Projektna naloga po naročilu RS MGRT. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 14 str.
e-uprava.gov.si (pridobljeno 8.7.2015.)

Drobne, S., Rajar, T., Lisec, A. 2013. Dinamika selitev in delovne mobilnosti v urbana središča Slovenije, 2000-2011. Ljubljana, Geodetski vestnik 57/2: str. 313-332.

Poročilo o prostorskem razvoju. 2015. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja, ur. Miklavčič, T.: 182 str.
www.mop.gov.si (pridobljeno 12. 1. 2016.)

Kozina, J. 2010. Pomen prometa za oblikovanje prostora in regije. Razprave. Dela, Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 37-49.

Goličnik, B., Nikšič, M., Repič Vogelnik, K. et al. 2008. Povezovanje kriterijev in ukrepov za doseganje trajnostnega prostorskega razvoja mest in drugih naselij v širšem mestnem prostoru. Raziskovalni projekt za potrebe CRP Konkurenčnost Slovenije 2006-2013. Urbanistični kriteriji. Uravnoteženi regionalni in prostorski razvoj ter razvojna vloga okolja. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije: 198 str.
www.arhiv.mop.gov.si/ (pridobljeno 3. 8. 2014.)

Malešič, K., Rovan, J., Bregar, L. 2010. Ocena kakovosti sestavljenih kazalcev blaginje na podlagi glavnih komponent. 20. Statistični dnevi. Radenci.
www.stat.si (pridobljeno 29. 11. 2015.)

Milenković, A. 2007. Vzpostavitev lokalne samouprave v Republiki Sloveniji v številkah: obseg pojava teritorialna sprememba od leta 1971 do leta 2006, ocenjen s številom prebivalcev, administrativno preseljenih iz enega naselja v drugo. Ljubljana. Statistični urad Republike Slovenije. Posebne publikacije, št. 6. 2, Upravna teritorialna razdelitev: str. 209.
www.stat.si (pridobljeno 8. 7. 2015.)

Perko, D., Orožen Adamič, M. 1998. Slovenske občine. Ljubljana, ZRC SAZU: 320 str.

Perpar, A., Kastelec, D., Udovč, A. 2013. Pojasnjevanje razvojnih razlik v Sloveniji s pomočjo multivariatnih statističnih metod. Regionalni razvoj 4. Nove razvojne perspektive, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 11-21.
<http://odmev.zrc-sazu.si/> (pridobljeno 20. 1. 2016.)

Ravbar, M., Plut, D. 1999. Prispevek k preučevanju regionalno-geografskih razsežnosti oblikovanja mestnih regij v Sloveniji v pogojih globalizacije in trajnostno sonaravnega razvoja. V: Razvojne možnosti Slovenije. Bodočnost mest. Dela 14. Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo: str. 99-114.
www.revije.ff.uni-lj.si/ (pridobljeno 8. 8. 2014.)

Ravbar, M. et al. 2000. Omrežje naselij in prostorski razvoj Slovenije, diskusijsko gradivo. Ljubljana, Inštitut za geografijo: 144 str.
www.arhiv.mop.gov.si/ (pridobljeno 7. 8. 2014.)

Ravbar, M. et al. 2001. Poselitev in prostorski razvoj Slovenije. Ljubljana, Inštitut za geografijo: 46 str.
www.arhiv.mop.gov.si/ (pridobljeno 12. 8. 2014.)

Ravbar, M. 2007. Socialno-geografska preobrazba naselbinskih struktur – kako usmerjati razvoj?. Razprave. Dela 27. Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo: str. 81-100.
www.revije.ff.uni-lj.si (pridobljeno 19. 2. 2015.)

Ravbar, M. 2014. Razvojni potenciali slovenskih občin. Ljubljana. IB revija, št. 2, Urad za makroekonomske analize in razvoj: str. 37-48
www.umar.gov.si (pridobljeno 23. 2. 2016.)

Splošne smernice s področja razvoja poselitve. 29. januar 2013. Ljubljana, Ministrstvo za infrastrukturo in prostor, Direktorat za prostor: 20 str.
www.mzip.gov.si (pridobljeno 10. 8. 2014.)

SPRS2030 – Analiza izvajanja v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije predvidenih programov in ukrepov, sklepno poročilo. 2014. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 202 str.
www.mzip.gov.si (pridobljeno 4. 8. 2014.)

Testni primer za vzpostavitev sistema kazalnikov spremljanja stanja v prostoru na Lokalni ravni (testno območje Goriška regija). 2014. Prispevek na delavnici Uporaba poročila o stanju prostora na regionalni in lokalni ravni, Nova Gorica, 5. marec 2014. Locus d.o.o.. Domžale: 21 str.
www.gis.si (pridobljeno 5. 8. 2014.)

Vrišer, I. 1974. Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji: značilnosti njihovega razvoja in družbenogospodarskega pomena s posebnim ozirom na mala mesta. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 159 str.

Vrišer, I. 1995. Opredelitev mest in mestnih občin v Republiki Sloveniji. Dela 11. Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str: 77 – 112.
DOI: <http://dx.doi.org/10.4312/%25x>
www.revije.ff.uni-lj.si/Dela/ (pridobljeno 2. 1. 2016)

<http://www.sdeval.si/Objave/Vrednotenje-v-prostorskem-nacrtovanju.html>, (pridobljeno 13.10.2014.)

Huter, M. 2011. Das System der Zentralen Orte in Tirol 2010, Innsbruck, Amt der Tiroler Landesregierung: 30 str.
<https://wwwstatic.tirol.gv.at> (pridobljeno 25. 3. 2015.)

Blotevogel, H.H. 2004. Zentrale Orte: Theorie, Empirie und Planung, Hannover, študijsko gradivo: 18 str.
<https://www.uni-due.de/geographie> (pridobljeno 20. 3. 2015.)

Vrišer, I. 1988. Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987. Ljubljana, Geografski zbornik, XXVII, izvleček: str. 131-151.
<http://giam.zrc-sazu.si> (pridobljeno 19. 3. 2015.)

Koncept prostorskega razvoja Slovenije. 2001. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Urbanistični inštitut Republike Slovenije:

Vrišer, I. 1967. Razgledi. O centralnih naseljih. Ljubljana, Geografski vestnik XXXIX: str. 143-154.

<http://zgs.zrc-sazu.si> (pridobljeno 28. 2. 2015.)

Drozg, V. 2005. Koncepti policentrične ureditve Slovenije. Dela 24, Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za geografijo: str. 147-158.

Pichler Milanovič, N., Drobne, S., Konjar, M. 2013. ESPON TOWN Small and medium sized towns in their functional territorial context, Applied research 2013/1/23. Case study Report Slovenia, version 05/09/2013: 161 str.

<http://www.espon.eu> (pridobljeno 27. 2. 2015.)

Drobne, S., Bogataj, M. 2015. Optimal allocation of public service centres in the central places of functional region. IFAC-PapersOnLine 48-3 (2015): str. 2362 – 2367.

DOI: [10.1016/j.ifacol.2015.06.441](https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2015.06.441)

<http://www.sciencedirect.com> (pridobljeno 2. 11. 2015.)

The importance of small towns. 2014. The European Council for the Village and Small Town (ECOVAST): 36 str.

<http://www.ecovast.org> (pridobljeno 3. 11. 2015.)

Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 2016. Različica 3.1. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU.

<http://fran.si> (pridobljeno 20. 4. 2016.)

IPoP - Kaj so funkcionalne regije? 2012. Ljubljana, Inštitut za politike prostora, 19. 10. 2012. Marko Peterlin.

<http://ipop.si/2012/10/19/kaj-so-funkcionalne-regije/> (pridobljeno 22. 3. 2016.)

Making Europe open and polycentric. 2014. Vision and scenarios for the European territory towards 2050. Luxembourg, Espon 2013 Programme.

<http://www.et2050.eu/> (pridobljeno 12. 2. 2016.)

Perspectives of Spatial Development in Germany. 2006.

<http://www.bbsr.bund.de/> (pridobljeno 2. 2. 2016.)

Ministrstvo za javno upravo. Vključenost občin v skupne občinske uprave, stanje januar 2014.

www.mju.gov.si (pridobljeno 3.2.2016.)

Site Selection Online – The magazine of Corporate Real Estate Strategy and Area Economic Development. Site Selection Magazine, July 2008.

<http://siterelection.com/features/2008/jul/Euro-RD-Hubs/> (pridobljeno 3. 12. 2015)

Key Issues Affect Location of New Facilities, April 11, 2011. New Vision The Yakima County Development Association.

<http://www.ycda.com/blog/article.html?blogid=93> (pridobljeno 14. 12. 2015.)

Camargo, L. 2012. The Three E's of Sustainability, 19. september 2012. The California Student Sustainability Coalition.

<http://www.sustainabilitycoalition.org/the-three-es-of-sustainability> (pridobljeno 3.4.2016.)

Zakon o prostorskem načrtovanju (Uradni list RS, št. 33/07, 70/08 – ZVO-1B, 108/09, 80/10 – ZUPUDPP, 43/11 – ZKZ-C, 57/12, 57/12 – ZUPUDPP-A, 109/12, 76/14 – odl. US in 14/15 – ZUUJFO)

Veljavni občinski prostorski načrti občin s strokovnimi podlagami:

Odlok o Občinskem prostorskem načrtu OPN Bovec (Uradni list RS, št. 119/2008)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Cerklje (Uradni list RS, št. 28/2013)

Odlok o Občinskem prostorskem načrtu Občine Cerklje (Uradni list RS, št. 48/2012)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu občine Grosuplje (Uradni list RS št. 8/13)

Odlok o Občinskem prostorskem načrtu Občine Litija (Uradni list RS št. 58/10)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu občine Logatec (Logaške novice, št. 10/12)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Metlika (Uradni list RS, št. 31/2013)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Ribnica (Uradni list RS, št. 85/2012)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Ruše s prilogami (Medobčinski uradni vestnik Štajerske in Koroške regije, št. 26/2010)

Odlok o Strateškem prostorskem načrtu Občine Šentjur (Uradni list RS, št. 114/2013)

Odlok o izvedbenem prostorskem načrtu Občine Šentjur (Uradni list RS, št. 114/2013)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Trebnje Uradni list RS, št. 50/2013

Odlok o Občinskem prostorskem načrtu Občine Vrhnika (Uradni list RS, št. 27/2014)

Odlok o Občinskem prostorskem načrtu Občine Žalec (Uradni list RS, št. 64/2013)

Ta stran je namenoma prazna

SEZNAM PRILOG

- Priloga A: NEKAJ OSNOVNIH PODATKOV O TRINAJSTIH PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČIH, PO ABECEDNEM REDU
- Priloga B: SINTEZNI PREGLED DOSEŽENIH STOPENJ CENTRALNOSTI PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČ NA PODLAGI OPREDELITEV SLOVENSКИH AVTORJEV
- Priloga C: PREGLED METODOLOŠKIH PRISTOPOV SLOVENSКИH AVTORJEV K UGOTAVLJANJU IN OPREDELJEVANJU CENTRALNOSTI IN URBANOSTI
- Priloga D: SINTEZNI PREGLED OBSTOJEČIH FUNKCIJ V MEDOBČINSKIH SREDIŠČIH PO TIPU IN RANGU
- Priloga E: PROMETNA DOSTOPNOST PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČ DO LJUBLJANE IN NAJBЛИŽJEGA REGIONALNEGA SREDIŠČA OZIROMA DRUGEGA NAJBЛИŽJEGA SREDIŠČE VIŠJE STOPNJE, V MINUTAH
- Priloga F: REZULTATI IN VREDNOSTI KAZALNIKOV ZA SPREMLJANJE REGIONALNEGA RAZVOJA IN OCENO REGIONALNE STRUKTURE
- Priloga G: REZULTATI IN VREDNOSTI KAZALNIKOV ZA MERJENJE PROSTORSKIH POTENCIALOV
- Priloga H: KATEGORIJE MEDOBČINSKIH SREDIŠČ - SINTEZNA KARTA

Priloga A: NEKAJ OSNOVNIH PODATKOV O TRINAJSTIH PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČIH, PO ABECEDNEM REDU

MS	Št. preb. v MS**	Št. preb. občine**	Velikost občine v km ² *	Št. naselij*	Gostota naseljenosti MS	Poprečni potovalni čas***	Indeks delovne migracije****	UE	Širše mestno območje po SPRS	Kohezijska regija (NUTS 2)	Statistična regija (NUTS 3)	(prva) uveljavitev OPN/SPRO	Izdelovalec OPN/SPRO
Bovec	1597	3147	367,3	13	81	70,25 (7)	88,9	Tolmin	/	Zahodna Slovenija	Goriška	Dec. 2008	Geomatika s.p. Idrija
Cerkno	1590	4730	131,5	30	207	66,09 (14)	72,6	Idrija	/	Zahodna Slovenija	Goriška	April 2013	Locus d.o.o. Solkan
Cerknica	3926	11293	241	65	274	17,44 (123)	78,1	Cerknica	/	Vzhodna Slovenija	Notranjsko-kraška	Julij 2012	RRD d.o.o. Domžale
Grosuplje	7165	19842	133,8	67	1372	10,14 (173)	71	Grosuplje	Ljubljansko	Zahodna Slovenija	Osrednjeslovenska	Febr. 2013	LUZ d.d. Ljubljana
Litija	6485	15054	221,4	107	1223	29,07 (74)	52,4	Litija	Ljubljansko	Zahodna Slovenija	Osrednjeslovenska	Julij 2010	Locus d.o.o. Domžale
Logatec	9291	13703	173,1	19	236	12,90 (150)	70,1	Logatec	Ljubljansko	Zahodna Slovenija	Osrednjeslovenska	Okt. 2012	Urbania d.o.o. Ljubljana
Metlika	3278	8406	108,9	59	391	39,01 (41)	89,4	Metlika	/	Vzhodna Slovenija	Jugovzhodna Slovenija	April 2013	Acer Novo Mesto d.o.o.
Ribnica	3544	9353	153,6	64	277	44,07 (31)	82,2	Ribnica	/	Vzhodna Slovenija	Jugovzhodna Slovenija	Nov. 2012	Urbania d.o.o. Ljubljana
Ruše	4409	7191	60,8	7	965	30,88 (68)	74,7	Ruše	/	Vzhodna Slovenija	Podravska	april 2009, okt. 2010	Urbis d.o.o. Maribor
Šentjur	4779	18922	222,3	108	705	20,39 (105)	58,6	Šentjur	Celjsko	Vzhodna Slovenija	Savinjska	Jan. 2014	RRD d.o.o. Domžale
Trebnje	3561	12063	163,3	133	887	9,95 (175)	77,8	Trebnje	/	Vzhodna Slovenija	Jugovzhodna Slovenija	Junij 2013	Urbi d.o.o. Ljubljana
Vrhnika	8522	16564	115,6	25	460	9,15 (187)	56,9	Vrhnika	Ljubljansko	Zahodna Slovenija	Osrednjeslovenska	April 2014	LUZ d.d. Ljubljana
Žalec	4842	21255	117,1	39	1619	11,47 (169)	93,2	Žalec	Celjsko	Vzhodna Slovenija	Savinjska	Julij 2013	RC Planiranje d.o.o. Celje

*: podatki na dan 1.7.2014; Vir: Geodetska uprava Republike Slovenije, Register prostorskih enot in Statistični urad Republike Slovenije; www.pxweb.stat.si, pridobljeno 2.10.2014.

***: podatki na dan 1.1.2014; Vir: Statistični urad Republike Slovenije, www.pxweb.stat.si, pridobljeno 2.10.2014.*

****: Poprečni potovalni čas z lokacij stavb s hišno številko z vsaj 1 prebivalcem v občini, v minutah, in rang med občinami (po Drobne, 2014). Nižja vrednost ranga pomeni slabšo dostopnost (daljše potovalne čase) in obratno.*

*****: Indeks delovne migracije (IDM) je razmerje med številom delovno aktivnih prebivalcev (brez kmetov) v določeni teritorialni enoti delovnega mesta in številom delovno aktivnih prebivalcev (brez kmetov) v teritorialni enoti prebivališča pomnoženo s 100. IDM = delovno aktivno prebivalstvo po teritorialni enoti delovnega mesta delovno aktivno prebivalstvo po teritorialni enoti prebivališča x100 Indeks delovne migracije je kazalnik, ki za določeno teritorialno enoto (občino, upravno enoto, statistično regijo) povezuje število delovnih mest s številom delovno aktivnih prebivalcev (glede na prebivališče). Meri samo delovne migracije med posameznimi teritorialnimi enotami, ne upošteva pa vseh notranjih delovnih migracij v opazovani teritorialni enoti. Vir: Statistični urad Republike Slovenije, www.stat.si, Delovne migracije, Slovenija, Metodološko pojasnilo; pridobljeno 2. 10. 2014. Podatek je za leto 2014.*

Opomba: z rdečo barvo so označeni najslabši podatki, z zeleno pa najboljši.

Povprečno število prebivalcev v proučevanih MS je 4409 (mediana) oziroma 4845 (aritmetična sredina).

Povprečna populacijska velikost občine MS je 12063 (mediana) oziroma 12424 (aritmetična sredina).

Povprečna velikost občine MS je 153,8 km² (mediana) oziroma 170 km² (aritmetična sredina).

Povprečno število naselij v občini MS je 59 (mediana) oziroma 57 (aritmetična sredina).

Povprečna gostota naseljenosti je 460 prebivalcev / km² (mediana) oziroma 669 prebivalcev / km² (aritmetična sredina).

Povprečen indeks delovne migracije je 74,7 (mediana) oziroma 74,3 (aritmetična sredina).

Priloga B: SINTEZNI PREGLED DOSEŽENIH STOPENJ CENTRALNOSTI PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČ NA PODLAGI OPREDELITEV SLOVENSКИH AVTORJEV

	Kokole, 1971 ¹	Vrišer, 1974 ²	Vrišer, 1988 ³	Vrišer, 1995 ⁴	Ravbar et al., 2000 ⁴	Cigale, 2002	Benkovič Krašovec, 2005 ⁵	Prosen et al., 2008*	Kušar, 2013 ⁶	Espon Town, 2013 ⁷	Število najvišjih uvrstitev	Vrstni red
Bovec	II.	»nadnormalno opremljeno centralno naselje«	II.	/	I.	mikroregionalno središče	II.	/	III.	I.	0	13.
Cerkno	II.	I.	II.	/	I.	mikroregionalno središče	II.	majhno mesto (8)	III.	I.	0	12.
Cerknica	III.	II.	III.	5	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (9)	IV.	III.	7	6.
Grosuplje	III.	II.	III.	9	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (11)	IV.	I.	7	2.
Litija	III.	II.	III.	8	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (8)	IV.	I.	6	8.
Logatec	III.	II.	III.	5	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (8)	IV.	I.	6	9.
Metlika	III.	II.	III.	5	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (7)	IV.	II.	6	10.
Ribnica	III.	II.	III.	6	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (9)	IV.	III.	7	5.
Ruše	II.	I.	III.	6	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (8)	IV.	I.	3	11.

se nadaljuje...

¹ Kokole, 1971: II. stopnja je višja centralna vas, III. stopnja je malo mesto.

² Vrišer, 1974: I. stopnja je centralna vas / industrijsko naselje, II. stopnja je urbanizirano naselje / malo mesto.

³ Vrišer, 1988: II. stopnja je podeželsko / industrijsko središče, III. stopnja je komunalno / občinsko središče.

⁴ Ravbar, 2000: Najnižjo raven funkcij imajo upravna, občinska oziroma lokalna središča (I.); nižja raven (II.) pripada središčem medobčinskega pomena oziroma pomembnejšim občinskim središčem; obstajata še srednja raven funkcij – III. (regionalna središča) in visoka raven funkcij – IV. (državno oziroma pokrajinsko središče).

⁵ Benkovič Krašovec, 2005: Ruralno oziroma industrijsko središče predstavlja II. stopnjo centralnosti, občinsko oziroma medobčinsko središče III. stopnjo.

⁶ Kušar, 2013: I. - mikrolokalni center, II. - sublokalni center, III. - lokalni center, IV. – subregionalni center, V. – regionalni center, VI. – makroregionalni center.

⁷ Espon Town, 2013: Stopnja I. je zaposlitveno središče, višje je urbano središče (II. stopnja), stopnjo III. predstavlja mikroregionalno središče.

nadaljevanje Priloge B

Šentjur	II.	II.	III.	/	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (9)	IV.	III.	6	7.
Trebnje	III.	II.	III.	7	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (10)	IV.	I.	7	4.
Vrhnika	III.	II.	III.	7	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (11)	IV.	I.	7	3.
Žalec	III.	II.	III.	12	II.	mikroregionalno središče	III.	majhno mesto (9)	IV.	III.	8	1.

*: v primerih vrednotenja na podlagi točkovanja smo vrednosti razvrstili v tri razrede: s povprečnimi vrednostmi ter pod- in nadpovprečnimi. Za najvišje uvrstitev smo upoštevali vse nadpovprečne vrednosti (pri razvrstitvi po Vrišerju: 10, 11 in 12, po Proseni et al.: 10 in 11). Z zeleno obarvanim besedilom so označene najvišje dosežene vrednosti oziroma uvrstitve pri posameznem avtorju.

Priloga C: PREGLED METODOLOŠKIH PRISTOPOV SLOVENSКИH AVTORJEV K UGOTAVLJANJU IN OPREDELJEVANJU CENTRALNOSTI IN URBANOSTI

	Metode	Merila, kriteriji, kazalniki	Hierarhične stopnje	Izsledki	Opombe, posebnosti
Kokole, 1971	Anketni vprašalnik (anketiranje OŠ)	Opremljenost s centralnimi funkcijami na podlagi upravnega, oskrbnega in prometnega načela – t.i. klasična merila	9 stopenj	(subcentralna vas: 189); I.: centralna vas: 261; II.: ruralni / industrijski center: 28; III.: 27; IV.: 16; V. in VI.: po 5; VII. – IX.: po 1.	534 centralnih naselij; Primerjava z velikostjo gravitacijskega območja;
Vrišer, 1974	Kvalitativna in kvantitativna metoda; Vprašalnik; Točkovanje.	Rang in pestrost funkcij v storitvah in javni upravi; Zaposleni v storitvenih dejavnostih; Obseg in število prebivalcev v vplivnem območju;	6 stopenj	I.: centralna vas / industrijsko naselje; II.: urbanizirano naselje / malo mesto; III.: mala in srednje velika mesta; IV.: mesta; V. in VI.: velika mesta. Nad- in podpovprečno opremljena centralna naselja.	188 centralnih naselij in mest; opredeljevanje malih mest;
Vrišer, 1988	Statistični podatki za poslovne subjekte (obrt, storitve, ipd.) po KS; Telefonski imenik; Popis 1981; Ostali podatki in viri. Kvalitativno in kvantitativno vrednotenje;	Kvalitativno vrednotenje (prisotnost in pogostost pojavljanja posameznih dejavnosti v posameznih naseljih po hierarhičnih stopnjah); Kvantitativno vrednotenje (odnos med št. preb. in delovnimi mesti v III. in IV. dejavnostih po KS oziroma mestih)	7 (4) stopenj	I. stopnja: temeljna oskrbna (lokalna, krajevna) središča (392); II. in III. stopnja (oskrbna središča nižje ravni – 193): podeželska / ruralna in industrijska ter komunalna / občinska središča; IV. in V. stopnja (oskrbna središča srednje ravni – 13): okrajna in okrajna središča; VI. in VII. stopnja (oskrbna središča višje ravni – 2): pokrajinska in republiško središče.	600 naselij s centralnimi funkcijami; preveritev omrežja s kvantitativnimi kazalci ;
Vrišer, 1994	Ponovitev metodologije iz leta 1988		7 stopenj	I.: 384 središč krajevne stopnje; II.: 164 industrijskih in podeželskih središč; III.: 47 občinskih središč; IV.: 9 središč višje stopnje; V.: 6 središčih naselij višje stopnje; VI.: makroregionalno središče Maribor; VII.: makroregionalno središče Ljubljana.	612 centralnih naselij;

se nadaljuje...

...nadaljevanje Priloge C

Vrišer, 1995	Točkovanje	število prebivalcev v naseljih z nad 2000 prebivalci; indeks razvoja prebivalstva; število delovnih mest v naselju; koeficient med številom prebivalstva in delovnimi mesti; delež kmetov; stopnja v hierarhiji centralnih naselij; nadpovprečno razvite dejavnosti (mestne funkcije) - urbani in regionalni pomen; število prebivalcev na vplivnem območju (vicinalna, mikro- in mezoregionalna raven); gostota prebivalcev; vrednost BDP.	/		Opredeljevanje malih mest preko določitve meje »urbanosti«
Ravbar et al., 2000	Nadgradnja klasičnih meril s strukturno analizo celotne mestne regije	Historični, funkcionalni, formalni kriteriji; Atraktivnost; Aglomerativnost; Modernost; Prometna razvitost; Razdalja do drugih središč; Razlikovanje moči vpliva;	4 stopnje	I. Najnižja raven funkcij (občinska, lokalna središča); II. Nižja raven funkcij (občinska ruralno-industrijska in medobčinska središča); III. Srednja raven funkcij (regionalna središča); IV. Višja / najvišja raven funkcij (državno ali pokrajinsko središče).	Pri izboru centralnih naselij različnih stopenj imajo odločujočo vlogo funkcije, ki presegajo vlogo samega naselja.
Cigale, 2002	Anketiranje OŠ; Statistični in drugi podatki;	Opremljenost s centralnimi dejavnostmi; Pogostost pojavljanja dejavnosti; Razdalja do drugih središč; Različne jakosti vplivov;	3 stopnje	2 makroregionalni središči, 17 mezoregionalnih središč; 79 mikroregionalnih središč.	Samo višje hierarhične stopnje;
Benkovič Krašovec, 2005		Opremljenost s centralnimi dejavnostmi;	2 stopnji	I. stopnja: sublokalna središča (358); II. stopnja: lokalna središča (132).	Samo nižje hierarhične stopnje - na podeželju;
Prosen et al., 2008	Kvantitativna (anketa) in kvalitativna analiza na mikro- in makro nivoju;	Formalna, funkcijska in fiziognomsko-morfološka merila (13 kazalnikov)	/	93 opredeljenih majhnih mest (izmed obravnavanih 104 mestnih območij s 156 mestnimi naselji)	Opredeljevanje majhnih in srednje velikih mest; Vloga in položaj z vidika SPRS;
Kušar, 2013	Podatki predhodnih raziskav; Statistični podatki;	Opremljenost s centralnimi funkcijami; Število prebivalcev; Stopnja centralnosti; Število delovnih mest; Delež dnevnih migrantov.	6 stopenj	2 makroregionalni središči; 15 regionalnih središč; 52 subregionalnih središč; 142 lokalnih središč; 299 sublokalnih središč; 286 mikrolokalnih središč.	Dopolnitev klasičnih meril; Primerjava še z dvema pristopoma k opredeljevanju središč; Povezanost ravni centralnosti naselij s prometnimi vozlišči; 796 središč.
Espan Town, 2013	Dvostopenjska funkcionalna analiza; Kvantitativna analiza 3 primerov	Število prebivalcev; Število dnevnih migrantov v občinah; Število delovnih mest; Število delovno aktivnih; Socioekonomski kazalniki;	3 stopnje	I.: zaposlitveno središče; II.: urbano središče; III.: mikroregionalno središče.	

Priloga D: SINTEZNI PREGLED OBSTOJEČIH FUNKCIJ V MEDOBČINSKIH SREDIŠČIH PO TIPU IN RANGU

Obstoječe funkcije splošnega pomena, opredeljene za medobčinsko središče po SPRS											
	Oskrbna (trgovina, gostinstvo)	gospodarska, zaposlitvena, poslovna	Storitvena, finance,...	Upravna, politična	kulturna	Izobraževalna, šolstvo, šport	Prometna	turistična	Zdravstvena, socialna	Javna uprava – ostalo (sodstvo)	Manko funkcij
Bovec	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-7 Manjkajo vse funkcije MS
	(market, specializirane trgovine, restavracije in nižji gostinski obrati, kmetijska zadruga, BS)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve, razvojna zadruga)	(banka, pošta, zavarovalnica)	(sedež občine, krajevni urad, medobčinska uprava 4 občin)	(KD, kulturna dvorana, knjižnica)	(OŠ, enota GŠ, vrtec, športna dvorana)	(športno letališče, RC)	(hotel in različne druge vrste prenočišč)	(zdravstvena postaja, lekarna, šolska zobna ambulanta)	(policijska postaja, gasilska zveza in PGD, župnija, zbirni center)	
Cerkno	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-7 Manjkajo vse funkcije MS
	(market, KG zadruga, BS, tehnična trgovina)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve)	(banka, pošta, zavarovalnica)	(sedež občine, KS)	(muzej / galerija, knjižnica)	(OŠ, PGŠ, vrtec, notranji bazen, večnamenski center)	(RC)	(hotel, prenočišča)	(zdravstvena postaja, lekarna)	(PGD, policijska pisarna, župnija, zbirni center, društva)	
Cerknica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-1 Manjka ena funkcija (šolstvo)
	(supermarket, trgovina s pohištvom in druge specializirane trgovine, gostinski obrati, BS)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve, zavod za razvoj)	(banka, pošta, zavarovalnica, ZZS, DURS, GURS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE)	(KD, knjižnica, galerija, Ol JSKD, ZKD)	(OŠ, športna dvorana, vrtec, GŠ)	(bližina AC in glavne železniške proge, RC)	(hotel, prenočišča)	(ZD, varstveno delovni center, lekarna, CSD , medobčinsko društvo invalidov, dom starejših občanov)	(policijska postaja, gasilska zveza, PGD, župnija, JKP, okrajno sodišče)	
Grosuplje	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-1 Manjka ena funkcija (šolstvo)
	(supermarket, specializirane trgovine, gostinski obrati, BS, več zadrug)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, GURS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE , medobčinski inšpektorat in redarstvo)	(kulturni dom, knjižnica, ZKD)	(OŠ, GŠ, vrtec, športna dvorana)	(AC, RC, regionalna železniška proga)	(hotel, prenočišča)	(ZD, dom starejših občanov , CSD , lekarna)	(JKP, PGD, policijska postaja, župnija, okrajno sodišče)	

se nadaljuje.....

...nadaljevanje Priloge D

Litija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	/
(supermarket, več specializiranih trgovin, BS, zadruga, gostinski obrati, zadruga, razvojni center)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, GURS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS, MS , medobčinski inšpektorat in redarstvo)	(kulturna dvorana, knjižnica, OI JSKD, ZKD)	(OŠ, GŠ, vrtec, gimnazija)	(GC, RC, glavna železniška proga)	(zasebne sobe)	(ZD , lekarna, medobčinsko društvo invalidov, CSD, socialno varstveni center)	(JKP, policijska postaja, PGD, GD, župnija, okrajno sodišče)	Ima vse funkcije	
Logatec	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-2
(supermarket, zadruga, specializirane trgovine, gostinski obrati, BS)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, GURS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS)	(OI JSKD, knjižnica, kulturni dom, muzej, ZKD)	(OŠ, GŠ, vrtec, športna dvorana, notranji bazen)	(AC, GC, RC, glavna železniška proga)	(prenočišče, zasebne sobe)	(ZD , lekarna, CSD, dom starejših)	(JKP, PGD, policijska postaja, župnija)	Manjkata dve funkciji (šolstvo, sodstvo)	
Metlika	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-1
(supermarket, zadruga, specializirane trgovine, BS, gostinski obrati)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS)	(OI JSKD, knjižnica, KD, muzej / galerija)	(šolski center / srednja šola , OŠ, PGŠ, vrtec, športna dvorana)	(GC, RC, regionalna železniška proga)	(hotel, prenočišča)	(ZD , lekarna, CSD, dom starejših)	(JKP, PGD, policijska postaja, župnija)	Manjka ena funkcija (sodstvo)	
Ribnica	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-2
(trgovski center, zadruga, specializirane trgovine, gostinski obrati, BS)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS , medobčinski inšpektorat in redarstvo)	(OI JSKD, knjižnica, KD, muzej, galerija)	(športna dvorana, OŠ, GŠ, vrtec)	(GC, RC, tovorna regionalna proga)	(prenočišče)	(ZD , lekarna, CSD, dom starejših občanov , enota VDC)	(JKP, PGD, policijska postaja, župnija, pisarna sodišča)	Manjkata dve funkciji (šolstvo, sodstvo)	
Ruše	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-3
(supermarket, specializirane trgovine, zadruga, gostinski obrati, BS)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE)	(OI JSKD, knjižnica, KD)	(športna dvorana, OŠ, srednja šola / gimnazija , vrtec, GŠ)	(RC, regionalna železniška proga)	(hotel, prenočišča)	(zdravstvena postaja, lekarna, CSD)	(župnija, PGD, policijska postaja)	Manjkajo tri funkcije (zdravstvo, sodstvo, sociala - dom za ostarele)	

se nadaljuje....

...nadaljevanje Priloge D

Šentjur	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	/
(supermarket, specializirane trgovine, zadruga, gostinski obrati, BS)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, GURS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS)	(OI JSKD, KD, knjižnica, ZKD)	(srednješolski center , OŠ, GŠ, vrtec, športna dvorana)	(GC, RC, glavna železniška proga)	(zasebne sobe)	(dom starejših, CSD, VDC, ZD , medobčinsko društvo invalidov, lekarna)	(JKP, PGD, župnija, policijska postaja, okrajno sodišče)	Ima vse funkcije	
Trebnje	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-1
(supermarket, specializirane trgovine, zadruga, gostinski obrati, BS, razvojni zavod)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS)	(OI JSKD, knjižnica, galerija, kulturna dvorana / dom, ZKD)	(OŠ, GŠ, vrtec, športna dvorana, CIK / SŠ programi)	(AC, RC, regionalna železniška proga)	(hotel, prenočišča)	(ZD, CSD, dom starejših občanov , lekarna)	(policijska postaja, župnija, PGD, JKP, okrajno sodišče)	Manjka ena funkcija (šolstvo)	
Vrhnika	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-1
(supermarket, specializirane trgovine, zadruga, gostinski obrati, BS, razvojni zavod)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, sedež UE, KS , medobčinski inšpektorat in redarstvo)	(galerija, knjižnica, kulturna dvorana-center, OI JSKD, ZKD)	(OŠ, GŠ, vrtec, športna dvorana)	(AC, RC, bližina glavne železniške proge)	(hotel, prenočišča)	(ZD, CSD, dom starejših občanov , lekarna, VDC)	(JKP, policijska postaja, okrajno sodišče , župnija, PGD)	Manjka ena funkcija (šolstvo)	
Žalec	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-1
(supermarket, specializirane trgovine, zadruga, gostinski obrati, BS, razvojna agencija)	(proizvodnja, obrt, osebne storitve,...)	(banka, pošta, zavarovalnica, DURS, ZZS, GURS, zavod za zaposlovanje)	(sedež občine, UE, KS, MS)	(medobčinska splošna knjižnica, OI JSKD, muzej, galerija, kulturni dom-dvorana, ZKD)	(OŠ, GŠ, vrtec, športni center - dvorana, ljudska univerza / SŠ programi)	(AC, RC, regionalna železniška proga)	(hotel, prenočišča)	(medobčinsko društvo invalidov, medobčinsko društvo za pomoč osebam z duševnem razvoju, CSD, ZD , lekarna, VDC, socialnovarstveni zavod)	(JKP, policijska postaja, PGD, župnija, okrajno sodišče)	Manjka ena funkcija (šolstvo)	

Priloga E: PROMETNA DOSTOPNOST PROUČEVANIH MEDOBČINSKIH SREDIŠČ DO LJUBLJANE IN NAJBLIŽJEGA REGIONALNEGA SREDIŠČA OZIROMA DRUGEGA NAJBLIŽJEGA SREDIŠČE VIŠJE STOPNJE, V MINUTAH

	do Ljubljane			do najbližjega regionalnega središča oziroma središča višje stopnje (ni nujno regionalno središče regije)			Opombe
	z osebnim avtom	z avtobusom (frekvenca / dan)	z vlakom (frekvenca / dan)	z osebnim avtom	z avtobusom	z vlakom	
Bovec	119 min	231 min (3)	/ *	75 min (GO), 41 min (Trbiž)	125 min (GO)	/	Ni povezave z vlakom, časovno najbližje je središče višjega reda preko državne meje
Cerkno	81 min	110 min (4)	/ *	71 min (GO), 67 min (KR)	116 min (GO); 92 min (KR)	/	Ni povezave z vlakom
Cerknica	40 min	61 min (>10)	/ **	20 min (PO)	35 min (PO)	/	Ni (direktne) povezave z vlakom
Grosuplje	22 min	40 min (>10)	24 min (>10)	22 min (LJ)	40 min (LJ)	24 min (LJ)	AC priključek
Litija	48 min	54 min (5)	24 min (>10)	48 min (LJ)	54 min (LJ)	24 min (LJ)	Lega ob glavni železniški progi
Logatec	29 min	47 min (>10)	33 min (>10)	29 min (LJ)	40 min (PO)	21 min (PO)	Lega ob glavni železniški progi, AC priključek
Metlika	78 min	146 min (n.p.)	150 min (9)	32 min (NM)	47 min (NM), 37 min (Karlovac)	59 min (NM)	Karlovac v sosednji državi Hrvaški je časovno bližje kot regionalno središče Novo mesto.
Ribnica	48 min	68 min (>10)	/ ***	48 min (LJ), 58 min (NM)	68 min (LJ), 126 min (NM)	/	Ni (direktne) povezave z vlakom – železniška proga v prostoru obstaja, vendar potniški promet ni vzpostavljen. Središče regije je časovno bolj oddaljeno kot glavno mesto.

se nadaljuje....

...nadaljevanje Priloge E

Ruše	99 min	266 min (n.p.)	172 min (4)	19 min (MB)	35 min (MB)	29 min (MB)	
Šentjur	65 min	146 min (n.p.)	83 min (>10)	15 min (CE)	34 min (CE)	8 min (CE)	Legra ob glavni železniški progi
Trebnje	36 min	58 min (>10)	63 min (>10)	19 min (NM)	34 min (NM)	19 min (NM)	AC priključek
Vrhnika	22 min	31 min (>10)	/****	22 min (LJ)	31 min (LJ)	/****	Ni (direktne) povezave z vlakom, AC priključek
Žalec	52 min	93 min (cca 10)	86 min (>10)	13 min (CE)	35 min (CE)	10 min (CE)	AC priključek

Vir: Informacijski portal za potnike: <http://test.jpp.si/web/quest/domaca-stran>, <http://www.slo-zeleznice.si> in <http://www.ap-ljubljana.si>; pridobljeno: september 2015 in april, maj 2016. Upoštevan je najkrajši čas potovanja do centra naselja. Pri avtobusu je upoštevan tudi posamezni mestni JPP, če je na voljo, in prihod na AP Ljubljana. Opcije »manj hoje«, »manj prestopov« niso upoštevane.

Opombe:

*: vlak Ljubljana - Škofja Loka (železniška postaja Škofja Loka od Bovca oddaljena 94 km, od Cerknja 26 km); vlak Ljubljana – Jesenice (železniška postaja Jesenice od Bovca oddaljena 68 km);

**.: vlak Ljubljana – Rakek (železniška postaja Rakek od Cerknice oddaljena 5 km);

***.: vlak Ljubljana – Škofljica (železniška postaja Škofljica od Ribnice oddaljena 33 km) ;

****.: vlak Ljubljana – Verd (železniška postaja Verd od Vrhnike oddaljena 1,4 km).

– Za izračun potovalnih časov z osebnim avtom je bila uporabljena spletna stran www.amzs.si. Za izračun potovalnih časov iz MS do središč višje stopnje preko meja Slovenije in za razdalje od zadnje železniške postaje je bila uporabljena spletna stran Google Maps.

– n.p.: ni podatka.

Priloga F: REZULTATI IN VREDNOSTI KAZALNIKOV ZA SPREMLJANJE REGIONALNEGA RAZVOJA IN OCENO REGIONALNE STRUKTURE

		Bovec, točke		Cerkno, točke		Cerknica, točke		Grosuplje, točke		Litija, točke		Logatec, točke		Metlika, točke		Ribnica, točke		Ruše, točke		Šentjur, točke		Trebnje, točke		Vrhnika, točke		Žalec, točke	
DEMOGRAFSKA STRUKTURA (6)	Število prebivalcev v MS	1597	2	1590	1	3926	6	7165	11	6485	10	9291	13	3278	3	3544	4	4409	7	4779	8	3561	5	8522	12	4842	9
	Selitveno gibanje (v ‰)	-0,3	7	-12,1	1	9,2	13	1,2	9	-2,7	4	-0,4	6	0	8	-4,1	2	-4	3	1,8	10	4,5	11	4,8	12	-2,4	5
	Delež otrok / mladih	11,4	1	13,8	4	14,3	6	17,1	12	14,7	7	17,6	13	12,2	2	14,8	8	13,7	3	15	9	15	9	15,9	11	14,1	5
	Delež ostarelih/starejših	20,7	1	16,2	10	19,8	3	16,8	8	14,4	13	14,9	12	20,7	1	17,3	7	18,6	6	19	4	18,8	5	16,3	9	16	11
	Delež aktivnega prebivalstva	64	2	71,2	11	71,2	11	69,8	9	68,7	6	69,9	10	69,1	7	67,9	4	63,8	1	68,1	5	73	13	69,3	8	66,6	3
	Število gospodinjstev	1488	1	1698	2	4325	6	7219	11	5720	9	4694	8	3095	3	3395	5	3123	4	7313	12	4559	7	6092	10	8583	13
Delna vsota			14		29		45		60		49		62		24		30		24		48		50		62		46
CIOEKONOMSKA STRUKTURA (8)	Indeks povprečne mesečne bruto plače	90,6	10	82,8	2	85,3	5	90,3	9	84,3	4	93,2	12	79,7	1	91,4	11	105,9	13	83,6	3	90,1	8	88	7	87	6
	Kazalnik blaginje*	2	2	2	2	2	2	2	2	3	1	2	2	3	1	2	2	3	1	3	1	3	1	2	2	3	1
	Delež zaposlenih	56,5	3	67,2	13	63,1	11	61,8	9	60,1	6	62,6	10	57,3	4	61,3	8	52,8	1	59,3	5	65,4	12	60,6	7	56,1	2
	Delež zaposlenih v kmetijstvu**	2,7	4	Z	1	0,7	8	0,1	13	0,4	11	0,8	7	Z	1	1,0	6	0,4	11	1,2	5	Z	1	0,7	8	0,6	10
	Delež zaposlenih v industriji**	36,8	3	47,1	1	25,4	5	15,1	12	20,3	10	19,8	11	39,2	2	28,4	4	25,4	5	21,1	9	23,5	8	13,3	13	24,4	7
	Delež zaposlenih v storitvah**	33,4	2	31,0	1	43,6	5	58,1	13	53,2	11	49,6	9	36,8	3	42,7	4	46,2	6	47,9	8	47,0	7	56,1	12	49,6	9

se nadaljuje...

...nadaljevanje Priloge F																												
	Delež nezaposlenih mladih	19,6	10	11	13	20,6	9	24,1	6	25	4	18	12	33	2	21,7	7	34	1	24,3	5	19,1	11	21,1	8	28,1	3	
	Koeficient razvitosti občine	0,84	1	1,15	9	1,12	7	1,28	13	1,14	8	1,21	11	1,00	3	1,11	6	0,94	2	1,03	4	1,21	11	1,16	10	1,09	5	
	Delna vsota		35		42		52		77		55		74		17		48		40		40		59		67		43	
POSELITVENA STRUKTURA (2)	delež poseljenih, pozidanih površin	0,8	1	2,7	2	3,2	3	7,1	12	4,4	5	4,7	6	4,9	7	3,6	4	5,2	8	5,5	9	5,6	10	6,8	11	9,9	13	
	stopnja urbanizacije***	Redko	1	Redko	1	Redko	1	Redko	1	Redko	1	Srednje gosto	2	Redko	1	Redko	1	Srednje gosto	2	Redko	1	Redko	1	Srednje gosto	2	Redko	1	
	Delna vsota		2		3		4		13		6		8		8		5		10		10		11		13		14	
PODEŽELJE (4)	Gostota poseljenosti občine	8	1	35	2	46	3	148	12	67	5	79	8	77	7	60	4	118	10	85	9	73	6	143	11	181	13	
	poprečni naklon ##	32,9	1	24,3	2	10,5	9	10,0	11	17,3	4	10,0	11	7,5	13	12,0	7	19,0	3	12,8	6	11,5	8	10,1	10	13,6	5	
	Površina kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijsko gospodarstvo	6,3	6	5,6	2	7,1	9	7,4	10	6	8,3	4	8,3	12	4,6	1	5,7	3	6,7	8	6	4	6,4	7	11,4	13	8	11
	Ekonomska velikost na kmetijsko gospodarstvo	6,9	4	6,1	2	5,8	1	11,2	8	9,2	6	11	7	7	5	6,4	3	11,4	9	12,6	10	13,5	11	14,9	12	27,9	13	
	Delna vsota		12		8		22		41		19		38		26		17		30		29		32		46		42	
KAKOVOST ŽIVLJENJA (1)	Povprečna uporabna površina stanovanja	65,0	1	93,6	12	87,4	9	90,5	11	80,7	4	90,0	10	81,3	6	94,6	13	73,5	2	79,5	3	80,8	5	86,4	8	81,7	7	
	Delna vsota		1		12		9		11		4		10		6		13		2		3		5		8		7	

se nadaljuje...

nadaljevanje Priloge F

INFRASTRUKTURA (11)	Dožina državnega cestnega omrežja	80,2	12	37,8	5	59,8	8	47,2	6	64,5	9	67,6	10	53,9	7	25,7	2	18,2	1	87,4	13	71,5	11	34,8	4	28,8	3
	Gostota cestnega omrežja	0,4	1	2,2	9	1,3	3	2,1	7	2,2	9	1,7	5	1,5	4	1,2	2	1,7	5	2,2	9	2,3	12	2,1	7	2,3	12
	Najkrajši čas potovanja z JPP do središča višjega reda	115	1	92	2	32	5	24	8	25	7	22	10	46	4	68	3	23	9	8	13	18	11	31	6	11	12
	Prisotnost železniške infrastrukture	Ne	0	Ne	0	da	1	da	1	da	1	da	1	Da	1	Da	1	Da	1	Da	1	Da	1	Da	1	da	1
	Rang železniške infrastrukture	/	0	/	0	GP	2	RG	1	GP	2	GP	2	RG	1	RG	1	RG	1	GP	2	RG	1	GP	2	RG	1
	brezplačna dostopna točka do interneta	Da	1	Da	1	Da	1	da	1	da	1	da	1	da	1	da	1	da	1	Da	1	da	1	Da	1	da	1
	Komunalni odpadki, zbrani z javnim odvozom (kg/preb.)****	454	13	244	2	255	4	313	10	276	7	286	9	272	6	228	1	278	8	254	3	255	4	354	12	333	11
	Širokopasovne povezave*****	Da	1	Da	1	Da	1	Da	1	da	1	da	1	da	1	Da	1	da	1	Da	1	Da	1	Da	1	da	1
	Poraba električne energije++++	10,8	13	48,5	9	48	10	80,3	2	78,3	3	65,8	4	34,6	11	56,0	7	29,9	12	60,8	6	48,8	8	61	5	105,4	1
	Dostopnost do AC / HC	70,2	1	66,1	2	17,4	8	10,1	11	29,1	6	12,9	9	39,0	4	44,1	3	30,9	5	20,4	7	9,9	12	9,1	13	11,5	10
	Poraba vode+++	41,1	4	24,5	13	37,2	8	37,9	6	33,1	12	34,4	9	34,3	10	107,4	1	37,3	7	33,6	11	46,0	2	40,0	5	43,5	3
	Delna vsota		57		44		51		54		58		61		50		23		51		67		64		57		56

se nadaljuje...

nadaljevanje Priloge F

ZAVAROVANA OBMOČJA (1)		12		3	12	1		9		6		5		7		10		2		11		8		4
Delež zavarovanih območij++	100	20,5	100	6,7	31,4	23,7	21,7	24,8	63,1	15	64	28	21,5											
Delna vsota	12	3	12	1	9	6	5	7	10	2	11	8	4											
DEGRADIRANA OBMOČJA (1)		7	4	1	7	4	1	12	7	7	7	12	1	4										
Poškodovani gozdovi / delež poškodovanih dreves +	Do 10	Do 30	Do 50	Do 10	Do 30	Do 50	/	Do 10	Do 10	Do 10	/	Do 50	Do 30											
Delna vsota	7	4	1	7	4	1	12	7	7	7	12	1	4											
Seštevek točk	140	145	196	264	204	260	148	150	174	206	244	262	216											
Razvrstitev MS	13.	12.	8.	1.	7.	3.	11.	10.	9.	6.	4.	2.	5.											

*: podatek za leto 2005 za 193 takratnih občin; vir: Malešič et al., 2010; določene so štiri skupine občin glede na vrsto blaginje: skupina 1 (gospodarsko in družbeno visoko razvite občine), skupina 2 (občine uravnotežene blaginje), skupina 3 (občine zmerne blaginje) in skupina 4 (občine nizke blaginje). Občinam je bila dana vrednost glede na uvrščenost v skupino blaginje; v našem primeru imamo le občine z visokimi in povprečnimi vrednostmi kazalcev blaginje in s tem uvrstitev v skupini 2 in 3. Točkovanje: 1 točka je bila dodeljena občinam v skupini 3, 2 točki občinam v skupini 2.

** : podatki na dan 31.12.2014; nanašajo se na MS kot kraj bivanja. Ker so nekateri podatki zaupne narave, kazalniki odstopajo od objektivnega stanja, zlasti na področju primarnih gospodarskih dejavnosti. Kjer podatkov zaradi zaupnosti ni, je vrednost 1.

***: vrednost 1 imajo redko poseljene občine, srednje gosto poseljene občine imajo vrednost 2. Gosto poseljenih občin v našem primeru ni.

****: večje količine zbranih odpadkov pomenijo večjo okoljsko ozaveščenost, zato so večje vrednosti ovrednotene bolje.

*****: podatki za leto 2016, vir: svetovni splet. IKT je prisotna v vseh občinah, zato je vrednost povsod 1. Ni pokazatelj razlik, je pa IKT neobhoden predpogoj za vsestranski razvoj.

+ : povzeto po pregledni karti Območja največje poškodovanosti gozdov po občinah, Žledolom in snegolom, februar 2014, stanje 11.2.2014; http://www.zgs.si/fileadmin/processed/csm_GGE_zled_obcine_688830305d.png; pridobljeno 1.3.2016. Točkovanje: 12 točk za občini brez poškodovanih gozdov, 1 točka za občine z do 50% poškodovanimi gozdovi, 4 točke za občine z do 30% škodo v gozdovih, 7 točk za občine z do 10% poškodovanimi gozdovi.

++: obsega kulturno, naravno dediščino, varovalne gozdove, vodovarstvena območja. Za občino Šentjur podatek ni bil dostopen, zato je bil pripravljen lastni izračun (ocena) na osnovi ločenih podatkov o varovanih območjih. Vir: Prikaz stanja prostora za potrebe priprave OPN.

+++ : podatek za leto 2010; enota porabe vode je 1000 m³ na prebivalca v gospodinjstvih v občini. Vir: Statistični urad Republike Slovenije; povzeto po Zlatikamen.si (pridobljeno 2. 4. 2016).

++++ : podatki so dostopni večinoma za leto 2009, razen pri občinah Žalec (2004), Vrhnika in Trebnje (2007), Cerknica (2008) in Šentjur (2010). Na žalost ni na voljo podatka o porabi električne energije za občino Ribnica, ki ji je bila zato določena povprečna vrednost letne porabe glede na ostale občine. Vir: lokalni energetske koncepti občin, dostopni na spletnih straneh občin. Kazalnik odraža skupno letno porabo električne energije na območju občine, v mio kWh. Ker energetska potratnost ni v skladu z načeli trajnostnega razvoja in učinkovitosti proizvodnje, so nižje vrednosti ocenjene bolje.

: podatki za 2016, čas potovanja izražen v minutah. vir: Informacijski portal za potnike (<http://test.jpp.si/web/guest/domaca-stran>) za informacije o potovalnih časih na avtobusnih linijah, spletna stran Slovenske železnice d.d. (<http://www.slo-zeleznice.si>) za informacije o potovalnih časih na linijah potniških vlakov; pridobljeno 14. 4. 2016.

: Poprečni naklon občine je izračunan na podlagi 100m digitalnega modela reliefa Slovenije; enote: stopinja. Vir: [Perko](#), [Orožen Adamič](#) (1998).

Priloga G: REZULTATI IN VREDNOSTI KAZALNIKOV ZA MERJENJE PROSTORSKIH POTENCIALOV

		Bovec, točke		Cerkno, točke		Cerknica, točke		Grosuplje, točke		Litija, točke		Logatec, točke		Metlika, točke		Ribnica, točke		Ruše, točke		Šentjur, točke		Trebnje, točke		Vrhnika, točke		Žalec, točke	
PROMETNA MREŽA	Število prometnih povezav***	2	1	2	1	3	3	3	3	4	5	6	12	5	10	4	5	4	5	5	10	6	12	4	5	4	5
	Število križišč***	1	1	1	1	1	1	4	11	1	1	4	11	2	6	2	6	2	6	3	10	5	13	2	6	1	1
	Število prometnih postaj***	1	1	1	1	1	1	2	6	2	6	2	6	2	6	1	1	2	6	2	6	2	6	1	1	2	6
	Bližina letališča / vzletišča	Bovec		/		PO		Šentvid pri Stični		Šentvid pri Stični		Vzletišče Podpeč		Prečna - NM		/		MB		Medlog - Celje		Šentvid pri Stični		Vzletišče Podpeč		Medlog - Celje	
Delna vsota		6		3		7		22		14		30		23		12		19		28		33		14		14	
GOSPODARSKE CONE	Investicije v osnovna sredstva	5434	2	4949	1	32545	12	40544	13	23486	10	12693	4	10881	3	22252	8	15410	5	23063	9	16734	6	21832	7	25849	11
	Delež zaposlenih v industriji in storitvenih dejavnostih	70,2	5	78,1	13	69	1	73,2	8	73,5	9	69,4	3	76	12	71,1	7	74,6	11	69	1	70,5	6	69,4	3	74	10
	Površina gospodarskih, trgovskih in industrijskih con+	15	1	17	2	77	9	76	8	32	3	118	12	36	4	120	13	49	6	54	7	38	5	80	10	82	11
	Podjetniški inkubator, razvojni center++	delno	1	delno	1	Da	2	da	2	da	2	ne	0	delno	1	delno	1	ne	0	da	2	Delno	1	ne	0	da	2
	Izdana gradbena dovoljenja za nestanovanjske stavbe	80	13	31,6	8	25	5	14,3	3	31,8	8	13,6	2	29,4	7	57,9	12	33,3	10	22,2	4	39,3	11	7,5	1	27,5	6
Delna vsota		22		25		29		34		32		21		27		41		32		23		29		21		40	

se nadaljuje...

nadaljevanje Priloge G

URBANA MREŽA	Število lokalnih in sublokalnih središč+++	3	4	3	4	10	12	6	9	8	10	3	4	6	8	1	1	11	13	2	3	3	4	9	11		
	Gostota naselij +++	3,5	1	22,8	5	27,0	6	50,0	11	48,3	9	11,0	2	54,2	12	41,7	8	11,5	3	48,6	10	81,4	13	21,6	4	33,3	7
Delna vsota		5	9	18	20	19	6	20	9	4	23	16	8	18													
INFRASTRUKTURA ZA TURIZEM IN REKREACIJO	Turistične zmogljivosti ležišča	4385	13	564	12	423	11	223	8	91	3	70	1	136	6	407	10	90	2	102	4	157	7	121	5	286	9
	Obseg območij za turizem in rekreacijo++++	76,5	13	0,2	6	1	9	0,05	1	0,3	7	0,1	2	1,1	10	0,1	2	11	0,1	2	2	5,9	12	0,1	2	0,5	8
Delna vsota		26	18	20	9	10	3	16	12	13	6	19	7	17													
OBMOČJA NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE	delež območij Natura 2000****	84,7	13	9,9	6	40,7	8	5,8	3	2,7	1	45,4	9	20,1	7	47,5	10	64,4	12	8,1	4	8,7	5	50,4	11	2,7	1
	Obseg območij s kulturno dediščino (ha)	30426	13	421	3	973	7	1877	11	719	5	1026	8	1231	9	1688	10	123	1	454	4	821	6	2526	12	249	2
Delna vsota		26	9	15	14	6	17	16	20	13	8	11	23	3													
SOCIALNA INFRASTRUKTURA	Institucija / izvajanje srednješolskega programa izobraževanja*	/	0	/	0	/	0	/	0	Da	1	Da	1	Da	1	/	0	Da	1	/	0	Da	1	/	0	0	
	delež višje- in visoko izobraženih**	25	3	22,2	1	30	10	34,7	13	25,6	4	31,9	11	23,5	2	27,2	5	28,1	6	28,2	7	28,3	8	34,4	12	28,4	9
Delna vsota		3	1	10	13	5	12	3	5	7	7	9	12	9													
Seštevek točk		88	65	99	112	86	89	105	99	88	95	117	85	101													
Razvrstitev MS		9.	13.	5.	2.	11.	8.	3.	5.	9.	7.	1.	12.	4.													

*: vir: www.mzss.si (pridobljeno 1.3.2016).

***: stanje na dan 31.12.2014; vir: www.stat.si (pridobljeno 1.3.2016).*

****: upoštevane so povezave, križišča / vozlišča in postaje prometne infrastrukture državnega pomena (AC, HC, RC, GP, mednarodno letališče).*

*****: vir: Delež območij Natura 2000 po občinah – občine po abecedi (maj 2013); www.natura2000.si (pridobljeno 1.3.2016).*

+*: v ha; podatki so zbrani iz različnih virov in lahko odstopajo. Gre zgolj za površine, ne tudi število posameznih con (pridobljeno v aprilu 2016).*

++*: oznaka »delno« pomeni, da sedež razvojnega oziroma podjetniškega centra ni v naselju, pokriva pa območje te občine. Točkovanje: če je tovrstna ustanova prisotna s sedežem v naselju/občini: 2 točki, če je občina vključena, pa je sedež institucije izven občine: 1 točka; če ni niti razvojnega / podjetniškega centra niti ni območje občine pokrito: 0 točk (pridobljeno v aprilu 2016).*

+++*: število na 100 km; večja gostota in notranja hierarhija naselij pomeni z vidika policentrizma boljše stanje. Kazalnik števila lokalnih in sublokalnih središč zaradi različne velikosti občin ni preveč reprezentativen pokazatelj.*

++++*: enota je delež območja občine. Podatki se nanašajo na novo stanje po podrobni namenski rabi, ki vključuje (kjer je bilo na voljo) površine za oddih, rekreacijo in šport, za turizem ter počitniške hiše. Za območje občine Ribnica podatka ni bilo na voljo, zato smo na podlagi lastne presoje po pregledu grafičnega dela OPN podali oceno obsega površin za turizem in rekreacijo.*

Priloga H: KATEGORIJE MEDOBČINSKIH SREDIŠČ - SINTEZNA KARTA

